

бартараф кардани нерӯҳои оппозитсионӣ чораҳои мушаххас андешид. Моҳи март соли 1939 "сӯнкаеди зиддиҳукумати"-ро баҳона карда, Нурӣ Саид гурӯҳи калони муҳолифинро ҳабе кард. Файсали II-и 4-сола подшоҳи Ироқ эълон карда шуд. Сарпарасти подшоҳи хурдсол шохзода Абдуллоҳ эълон гардид. Ин шахс ҳамакидан Нурӣ Саид буд.

== САВОЛ ВА СУЎРАИШ ==

1. Англия Ироқро забт намуда, дар он ҷо кадом чорабинихоро ба амал баровард? 2. Дар бораи ҷамъияти Посбони Истиқлолият ва Назри Ироқ чӣ медонед? 3. Кадом воқеаҳои шӯриши соли 1920 Ироқро ном бурда метавонед? 4. Конференсияи Сан-Ремо ба Ироқ чӣ дахл дорад? 5. Файсал Алҳошимӣ дар Ироқ кай ва бо ёрии кӣ подшоҳ эълон карда шуд? 6. Оё халқи Ироқ ба ҳолати зервақолати Англия будани ватани худ розӣ буд? 7. Ироқ кай истиқлолият ба даст даровард? 8. Баъди истиқлолият мақоми Англия дар Ироқ чӣ хел муқаррар карда шуд? 9. Нурӣ Саид Ироқи "сохибистиклол"-ро чӣ тавр идора мекард? 10. Дар бораи ҳукумати Бародарии Миллӣ нақл кунед. 11. Нурӣ Саид кай ва барои чӣ табаддулоти давлатӣ ба амал баровард? 12. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 29. МИСР

Вусъатёбии ҳаракати миллию озодихоҳӣ. Империализми Англия Мисро ба зери юги мустамликавӣ ханӯз дар ҷорӣ охири асри XIX гирифтанд. Ба манбаи ашёи хоми худ таъдил дода буд. Англияро аз ин ҷо барои саноати бофандагии худ пахта мегирифтанд. Халқи Миср ба ҳолати мустамликавии худ тан навода, ба муқобили хӯҷаинҳои англис ба муқоризаи озодихоҳона бархост. Дар ин роҳ ҳукумати мамлакат низ бо ӯ буд.

Баробари ба охир расидани Ҷанги якуми ҷаҳонӣ моҳи ноябри соли 1918 як гурӯҳ арбобони маъруфи Миср бо сардории Саъд Зағлулошо, ки нойби президенти маҷлиси қонунгузори аз тарафи англисҳо пароканда кардашуда буд, ба назди комиссари олии Англия омада, талаб карданд, ки ба Миср истиқлолият дода шавад, вале ҳукумати Англия ин талабро рад кард. Ҷавобан ба ин раддия охири соли 1918 бо сардории Саъд Зағлулошо бо номи Вафд Мисрӣ (Вакилони Миср) кумита таъсис дода шуд. Вале аввали моҳи март соли 1919 англисҳо фаъолияти Вакилони Мисрро манъ ва роҳбарон онро ба ҷазираи Малта бадарға карданд. Ин кирдори мустамликадорон қаҳру қазаби мисриёнро ба вуҷуд овард.

9 марти соли 1919 оммаи халк ба кӯчаҳои шаҳри Қоҳира баромад. Дар зарфи 3 рӯз намоишҳои эътирозии мардуми ин шаҳр дар зерини "Миср барои мисриён" идома ёфтанд, вале намоиши охири аз тарафи англисҳо ба хун огушта карда шуд. Хабарҳои куштори англисҳо дар Қоҳира зуд дар сар то сари мамлакат паҳн гардид. Баъди ин фоча намоишчиён ба амали ғайриқонуна гузашта, дар Қоҳира идораи рӯзномаҳои англисмаобро ба ҳокимон карданд ва бар зидди англисҳо ба ҳуҷум гузаштанд. Ошӯбҳои шаҳри ноҳияҳои дигари Миср ва алалхусус Мисри Поён ва Мисри Болоро фаро гирифтанд. Англисҳо бар зидди мардуми Миср қувваи ҳарбиро истифода бурданд. Дар натиҷаи ин садҳо ва ҳазорҳо нафар мисриён ҳалок шуданд ва захм бардоштанд. Сарфи назар аз ин, шӯриш идома меёфт. Ҳаракати катораҳо дар байни Қоҳира ва Порт Саид катъ гардид.

Ба шӯриш одамони касбу кори гуногун – коркунони роҳҳои оҳан, саноати газ, истеҳсоки барқӣ, дукандорҳо, трамвайчиён ва ғайраҳо ҳамроҳ мешуданд.

Маъмурияти мустамликавӣ бар зидди шӯришчиён чораҳои ваҳшиёнаро ба қор мебард. Англисҳо танҳо дар деҳаи Дейрут 51 нафарро барои ба дор овехтан ҳукм карданд. Онҳо дар зарфи 3 ҳафта зиёда аз 1000 нафар мисриёнро ба қатл расонданд.

Муборизаи миллию озодихоҳии мардуми Миср рӯз то рӯз авҷ мегирифт. Аз ҳамин сабаб ҳукуматдорони Англия маҷбур шуданд, ки Зағлуллошоро аз бадарғагӣ озод карда, иҷозат бидиҳанд, ки дар Конференсияи сулҳи Париж ширкат варзад. Вале кӯшиши Зағлуллошо барои ба истиклолияти Миср муваффақ шудан ба шикаст дучор шуд. Мувофиқи Созишномаи сулҳи Париж сарпарастӣ (протекторат)-и Англия аз болои Миср муқаррар карда шуд.

Ҳукуматдорони Англия хуб мефаҳмиданд, ки протекторати Англия аз болои Миср дуру дароз давом карда наметавонад. Ҳаракати миллию озодихоҳии халқи Миср баъд аз Конференсияи сулҳи Париж аз нав авҷ гирифт. Охири соли 1921 корпартоии умумии сиёсӣ оғоз ёфт. Дар сангарҳои шаҳрҳои калони Миср бар зидди нерӯҳои мустамликадорони англис муқорибатҳои шадид ба амал меомаданд. Мардуми деҳот ба ҷанги чирикӣ гузашт.

Англисҳо ҳарчанд шӯриши солҳои 1919 – 1921-и мисриёнро паҳш карда бошанд ҳам, акнун нақшаи худро бе назардошти манфиатҳои нерӯҳои сиёсии Миср яктарафа – танҳо ба фоидаи Англия ҳал карда наметавонианд. Бинобар ин роҳҳои барои онҳо қобили қабул, вале барои худ безарарро ҷустуҷӯ мекарданд.

Эълони истиқлолияти Миср ва Конституцияи соли 1923. 28 феввали соли 1922 Англия бекор карда шудани протекторати худро бар Миср эълон кард. Ин иқдоми Англия аз ноилҷой буд. Импералистони англис

фахмиданд, ки Мисрро танҳо аз тариқи зӯроварию силоҳ идора кардан мумкин нест. Онҳо ҳаракати миллӣю озодихоҳии халқи Мисрро бояд бо ягон роҳу воситае насту мекарданд. Англия мехост, ки ба буржуазияи миллӣи Миср муросо кунад. Ӯ низ барои муросо кардан бо ҳукуматдорони Англия тайёр буд.

Истиқлолияти Миср ҳукмронии воқеии Англияро дар ин мамлакат барҳам наод. Дар Миср нигоҳ доштани ҳукмронии худро Англия бо Конститутсияи соли 1923 рӯйиш мекард. Ин конститутсия ба подшоҳи Миср ваколатҳои васеи пештараашро аз нав барқарор кард. Вай иҷроқунандаи иродани империалистони Англия шуд. Мувофиқи ин конститутсия 40 фоизи ҳаёти Сенат аз ашхоси таъйинкардаи подшоҳ ва 60 фоиз аз намояндагони интихобии ашрофони заминдору мансабдорони давлатӣ, палатаи поёнӣ дар асоси интихоботи дузинагӣ таъсис дода мешуд. Конститутсия дар Миср тамоми имтиёзҳои хориҷӣро нигоҳ дошт.

Аксарияти вакилони парламент намояндагони Вафд Мисрӣ буданд. Намояндагони ин созмон бо сардории Саъд Зағлуллошо мохи январи соли 1924 ҳукумати Мисрро таъсис доданд.

Ризоияти вафдчиён ба истиқлолияти сохтакоронаи Миср маънии онро дошт, ки онҳо бо империализми Англия забон як кардаанд.

Миср дар солҳои болоравии нави истисодӣ. Ваҳдати дар байни нерӯҳои сиёсии Миср ва империализми Англия дар асоси конститутсияи соли 1923 бамиёномада боъътимод буда наметавонист, чунки зиддиятҳо дар байни кӯшиши Миср барои истиқлолият ва дар ин мамлакат боқӣ мондани ҳукмронии Англия аз байн нарафтанд. Муҳолифатҳои тезу тундтарин дар байни Англия ва Миср дар масъалаи Судон ба миён омаданд. Судон доминиони якҷояи Англияю Миср буд. Аз сабаби он ки худ Миср ба мустамликаи Англия табдил ёфт, доминион будани Судон воқеан як чизи калбақӣ буду ҳалос. Ҳаракати Вафд ҳаракати зиддиимпериалистиро дар Судон дастгирӣ мекард. Аз ин рӯ, англисҳо ба барҳамдиҳии ҳукумати Вафд Мисрӣ даст заданд.

Соли 1924 аз генерал-губернатори англисии Судонро куштани террористи мисрӣ истифода бурда, мустамликадорони англис бар зидди Миср ҷанг оғоз карданд. Ҳукумати Вафд Мисрӣ ба англисҳо муқовимат нишон дода натавониста, ба истеъфо рафт. Англисҳо баъди ин ҳукумати ирғиҷонӣ рӯ ба тарафи Англияро ташкил намуданд, он ҳукуматеро, ки дар Миср диктатураи ихтисорҳои англисиро дастгирӣ мекард.

Ҳукмронии англисҳо ба вазъи иҷтимоии халқи Миср таъсири манфӣ расонд. Дар Миср рӯзи қорӣ номаҳдуд ва маоши мардум ночиз буд. қонунгузорӣ дар бораи меҳнат вучуд надошт ва ғайра.

Дехоти Миср давраи вазнинро аз сар мегузаронд. Вазъи он бештар ба бозори ҷаҳонӣ вобаста буд. Солҳои 1926 – 1927 дар бозорҳои ҷаҳонӣ нархи хариди пахта ниҳоят паст фаромад, вале захираи он афзуд. Аз ин пахтапарварони мисрӣ зарари калон دیدанд.

Дар баробари ин дар миёнаи солҳои 20-ум англисҳо кӯшиш мекарданд, ки дар ҳаракати миллию озодихоҳии халқи Миср ҷудой андозанд. Бо ҳамин мақсад ба сармоядорони мисрӣ баъзе гузаштҳо мекарданд. Соли 1927 мувофиқи қонун дар бораи ширкатҳои сахҳомӣ сармоядорони мисрӣ имконият пайдо карданд, ки дар ширкатҳои хориҷӣ ҳамчун ҳамкорони хурд ширкат варзанд. Гурӯҳи Банки Миср, ки соли 1920 таъсис ёфта буд. 12 ширкати тижоратӣ, саноатӣ ва нақлиётро ташкил намуд. Соли 1927 дар Миср ҳамагӣ 238 ҷамъияти сахҳомии хориҷиён фаъолият дошт.

Болоравии ҳаракати озодихоҳӣ дар солҳои бӯҳрони иқтисодӣ. Бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонии солҳои 1929–1933 ба иқтисоди Миср зарбаи сахт зад. Бӯҳрон соҳаи кишоварзӣ ва саноатро фаро гирифт. Дар натиҷаи ин қорхонаҳои зиёди хурду миёна баста шуданд, шумораи бекорон афзуд, музди меҳнат паст ва зиндагии мардум вазнин шуд. Ширкатҳои хориҷӣ ба имтиёзҳои махсус соҳиб шуда, халқро бештар гораг мекарданд ва ин боиси авҷ гирифтани муборизаи миллию озодихоҳӣ мегардид.

Ҳукумати лейбористии Англия ба гардани Миср созишномаи нави асоратоварро бор кардани шуд. Лоихаи ин созишнома дар Миср норозигии сахтро ба вуҷуд овард. Наҳаспӯшон роҳбари Вафд Мисрӣ, ки соли 1930 нахуствазир буд, маҷбур шуд аз қабули он даст кашад. Аз ин рӯ, подшоҳ Фуод бо ёрии Англия парламенти роқанда карда, ҳукумати Наҳаспӯшоро ба истеъфо гуселонд. Ба ҳукумати нав шахси иртиҷопеша Исмоил Сидқипӯшо роҳбарӣ кард. Ӯ ба сармояи молиявии хориҷиён робита дошт.

Иваз намудани ҳукумат аҳволи мардумро бештар накард, вазъи ҷамъиятию сиёсии Миср низ ором нашуд. Баръакс, аз моҳи майи соли 1930 сар карда дар шаҳрҳои Қоҳира, Порт-Саид, Суэте ва ғайра қорпартоиҳои оммавӣ доир гардиданд. Моҳи июл Вафдчиён дар Мансур намоиш ва гирдиҳамоии мӯхташам ташкил намуданд. Ба ништирокчиёни намоиш политесия ҳамла карда, 8 нафарро кушт, зиёда аз 100 нафарро захмдор кард. Ҷавобан ба ин Вафдчиён ҳаракати зътирозиро бар зидди истилогарони англис вуъат бахшиданд. 15 июл ба хогири мотамгирӣ барои фавтидагони Мансур қоргарони қорхонаҳо қорро 2 соат қобонда, ба кӯчаҳои шаҳр баромаданд. Политесия 22 нафарро кушта, якчанд сад нафари дигарро захмдор кард. Худи ҳамон рӯз дар Қоҳира, Искандария, Порт-Саид ва Суэте задухӯрдҳои қалони байни мардуми маҳаллӣ ва политесияву аскарон ба

амал омаданд. Бо вучуди ин ба Англия муяссар шуд, ки дар Миср шӯришу намоишхоро пурра барҳам диҳад.

Моҳи октябри соли 1930 Сидкипошо Конститутсияи соли 1923-ро бекор карда, конститутсияи навро чорӣ намуд.

Ба Сидкипошо лозим омад, ки дар баробари чораҳои зӯроварии зидди мардум баъзе чораҳои мусбатро ҳам ба амал барорад. Масалан, ҳукумат ба қабул карда шудани қонуни коргарӣ аз тарафи парламент муваффақ шуд.

Созишномаи Англияю Мисри соли 1936. Аз болоравии ҳаракати зиддиимпериалистӣ дар Миср тарсида, Англия аз хилаю найранг истифода мебурд. Он моҳи декабри соли 1935 Конститутсияи соли 1930-ро бекор карда, конститутсияи соли 1923-ро аз нав барқарор намуд. Баъди ин музокирот барои бастании созишномаи нави байни Англияю Миср оғоз ёфт. Моҳи майи соли 1936 ба парламенти Миср иятиҳобот баргузор гардид, ки дар он Вафдчиён ақсарияти ҷойхоро ба даст дароварда, бо роҳбарии Нахаспошо ҳукумати худро ташкил намуданд.

Моҳи августи соли 1936 ҳайати вакилони Миср бо Англия созишномаро ба имзо расонд, ки халқи Миср барои он дар зарфи 16 соли охир мубориза мебурд. Лекин ин созишнома аз фиреб бештар набуд.

Англия гӯё ба Миср "гузашт" кард. Гузашти Англия ба Миср аз он иборат буд, ки комиссари олии Англия сафир ном гирифт ва ҳолати ишғоли Миср бо ном бекор эълон карда шуд. Дар баробари ин созишномаи соли 1936 ҳузури қувваҳои ҳарбии Англияро дар минтақаи Қанали Суэс ва шаҳрҳои Қоҳираю Искандария муқаррар кард. Нерӯҳои ҳавоии Англия ҳуқуқ доштанд, ки дар фазои Миср парвоз карда, аз фурудгоҳҳои ҳавоии он истифода баранд. Артиши Миср ба зери назорати намоёндагони англис даромад. Дар сурати ҷанг ва ё хатари он англисҳо метавонистанд тамоми қаламрави Мисрро ба сифати таҷағоҳи ҳарбии худ истифода бибаранд. Ҳамин тариқ, созишномаи соли 1936 ҳукмронии Англияро дар Миср мустаҳкамтар кард. Ба ин созишнома имзо гузошта, Вафдчиён манфиатҳои ҳаққонии халқи Мисрро поймол намуданд ва дар амал бо мустамликадорони англис забон як карданд.

Баъди бастании созишномаи соли 1936 империалистони англис дар Миср ҳукумати лӯхтакмонанди Ҳизби Либералӣ-Конститутсиячиёнро ба сари қудрат оварданд. Ин ҳукумат моҳи августи соли 1938 бо Англия созишномаи нав бааст, ки он барномаи англисии соҳтмони ҳарбӣю стратегиро дар Миср васеъ кард. Мувофиқи ин созишнома хароҷоти иншоотҳои ҳарбии дар қаламрави Мисрбудаи Англия ба зиммаи халқи Миср гузошта шуд.

Ҳамин тариқ, масъалаи истиклолияти ҳақиқии Миср дар солҳои 1919 – 1939 ҳал нашуд.

1. Оё баъди ба анҷом расидани Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ҳаракати миллию озодихоҳӣ дар Миср қатъ гардид? 2. Қадом шаҳрҳои Мисрро ошӯб ва шӯришҳо фаро гирифтанд? 3. Моҳияти истиқлолияти соли 1923-и Миср дар ҷиҳат? 4. Конститутсияи соли 1923-и Мисрро шарҳ диҳед. 5. Дар бораи ҷамъияти Вафд Мисрӣ (Вакилони Мисрӣ) маълумот диҳед. 6. Дар бораи воқеаҳои солҳои 1923 – 1927-и Миср чӣ медонед? 7. Конститутсияи соли 1923-и Миср қай бекор ва Конститутсияи нави Миср қай ҷорӣ карда шуд? 8. Моҳияти Конститутсияи соли 1933-и Мисрро баён кунед. 9. Қай Конститутсияи соли 1923-и Миср аз нав ҷорӣ карда шуд ва чаро? 10. Интиҳоботи парламенти соли 1936-и Миср чӣ натиҷа дод? 11. Созишномаи соли 1936 Англия ва Миср ҳолати сиёсии Мисрро чӣ таъвир муқаррар кард? 12. Оё созишномаи соли 1938 бо Англия ба Миср озодӣ овард? 13. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 30. МАМЛАКАТҲОИ АРАБИ

МАҒРИБ

Шарҳи умумӣ. Ба гурӯҳи-мамлакатҳои араби Мағриб Алҷазоир, Марокаш ва Тунис дохил мешаванд. Вале баъзан ба катори ин се давлати араб Мавритания ва Либияро низ дохил мекунанд. Давлатҳои араби Мағриб дар охири Ҷанги якуми ҷаҳонӣ дар зери таъсири Фаронса буданд.

Дар Марокаш, Алҷазоир ва Тунис зоҳиран ҳукуматҳои маҳаллӣ ҳукмрон буданд, лекин онҳо аслан пурра ба намояндаҳои олии Фаронса итоат мекарданд. Ҳар сеи ин мамлакатҳо ба манбаи ашёи хом ва бозори молфурӯшии Фаронса табдил ёфтаанд.

Соли 1918 аҳолии мамлакатҳои араби Мағриб 10–11 миллион нафарро ташкил кард, ки онҳо асосан ба зироату ҷорводорӣ машғул буданд. Теъдоди қами аҳолии дар шаҳрҳо зиндагӣ мекард.

Халқи ин мамлакатҳо бар зидди соҳибони корхонаҳои инҳисории хориҷӣ ва мустамликадорон ба шакли усулҳои гуногун мубориза мебард ва мақсади умумии он ба даст даровардани истиқлолияти миллӣ буд. Барои иҷрои ин мақсад ба онҳо лозим омад, ки боз чандин даҳсолаҳо мубориза барад.

АЛҶАЗОИР

Алҷазоир дар байни ду ҷанги ҷаҳонӣ. Дар солҳои Ҷанги якуми ҷаҳонӣ Фаронса аҳолии маҳаллии Алҷазоирро зӯран ба артиш ва

корҳои ақибгоҳ сафарбар карда, ба ғораткунии захираҳои табию озукан ин мустамликаҳои худ машғул буд. Халқи Алҷазоир бар зидди бедодгарии мустамликадорони Фаронса ба мубориза бархост. Вазъият гузашти мутсамликадоронро талаб мекард. Бинобар ин ҳукумати Фаронса маҷбур шуд, ки бо қарори худ дар андозгундорӣ тафовутро дар байни алҷазоирӣҳо ва фаронсавӣҳо аз байн бардорад. Бо ҳуди ҳамон қарор ба кишоварзон, зиёӣён, мансабдорон ва собиқ хизматчиёни ҳарбӣ ҳуқуқи баробари интихоботӣ дода шуд. Бо вуҷуди ин баробарҳуқуқии ҳақиқии алҷазоирӣҳою фаронсавӣҳо таъмин карда нашуд. Мисли пештара алҷазоирӣҳо "табаа" ва фаронсавӣҳои дар Алҷазоир сокинбуда "шаҳрвандон" ("гражданинҳо")-и Фаронса ном бурда мешуданд. Дар баробари "Қонун дар бораи мардуми маҳаллӣ", ки он ҳуқуқҳои мардуми Алҷазоирро маҳдуд мекард, инчунин қонуни дигаре низ мавҷуд буд, ки моҳияти наҷодпарастӣ дошт. Ин қонун ҳангоми бо қор таъмин кардан баръало эҳсос мегардид.

Амир Холид, набераи қаҳрамони халқи Алҷазоир Абдулқодир баъди ба охир расидани Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба Алҷазоир баргашт. Ҷули соли 1920 Ҳизби Алҷазоирӣ Ҷавонро таъсис дод, ки он бо номи "Шуҷоат" рӯзномаи худро ҳам дошт. Ин ҳизб баробарҳуқуқии алҷазоирӣҳою фаронсавӣҳо, бархам додани наҷодпарастӣ, таъмини намоёндагии аҳолии маҳаллӣ дар парламенти Фаронса, озодии матбуот ва иттифоқҳоро тақозо мекард.

Бар зидди зулми мустамликавӣ созишҳои гуногуни ватанпарвари Алҷазоир мубориза мебарданд. Аз ҷумлаи онҳо Федератсияи Интихобшудаи Муслмонҳо ва Иттифоқи Уламони Алҷазоир, ки ба рушди маданият ва забони миллӣ, кушодани мактабҳои миллӣ эътибори калон мебуданд, дар байни халқ соҳиби обрӯи калон буданд.

Бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонии солҳои 1929–1933 ба иқтисоди Алҷазоир таъсири манфӣ расонд. Истеҳсоли оҳан ва фосфорит ниҳоят паст фаромад. Даромади арабҳо назар ба фаронсавӣҳо камтар буд ва ба ҳади ақаллии зарурати озӯқа ҳам намерасид. Шумораи бекорон хеле афзуд. Дар натиҷаи хушксолӣ ҷаҳорсола то 80 фоизи қорво талаф ёфт. Кишоварзони зиёди қорводор муфлис шуданд. Ҳазорон алҷазоирӣҳо баҳри ёфтани қор ва қути лоямут ба Фаронса раҳсипор мешуданд, вале фаронсавӣҳо онҳоро ба Алҷазоир бармегардонданд.

Соли 1920 Федератсияи Алҷазоирӣи Ҳизби Коммунистии Фаронса таъсис ёфт. Соли 1934 ин федератсия бо номи Ҳизби Коммунистии Алҷазоир мутақил шуд. ХКА чун Ҳизби Алҷазоирӣ Ҷавон барои истиқлолияти Алҷазоир, аз Алҷазоир баровардани нерӯҳои мустамликавии Фаронса ва катъ кардани мустамликакунии мамлакат мубориза мебард. ХКА тақозо мекард, ки ба синфи қоргар ҳуқуқҳои сиёсӣ дода шаванд.

Баробари дар Фаронса ба сари кудрат омадани ҳукумати Ҷабҳаи Миллӣ ба халқҳои маҳаллии Алҷазоир баъзе озодихон демократӣ дода шуданд. Моҳи июни соли 1936 дар Алҷазоир Конгресси Мусулмонҳо ҷамъ омад. Он эълон кард, ки Ҷабҳаи Миллиро дастгирӣ мекунад. Конгресси Мусулмонҳо инчунин "Эълomiaи миллӣ"-ро қабул кард, ки он баробарҳуқуқии алҷазоирӣҳою фаронсавӣҳо ва бекор кардани "Қонун дар бораи аҳолии маҳаллӣ"-ро тақозо менамуд.

Вазъи пуршиддати байналхалқии арафои Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ дар назди ватанпарварони Алҷазоир вазифаҳои нав мегузошт. Охири соли 1938 Кумитаи Ягонагии Халқи Алҷазоир маъракаи калони зидди Гитлер ва Муссолиниро доир гардонд, чунки онҳо даъвои забти Африкаи Шимолиро доштанд. Соли 1939 Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ оғоз ёфт. Бинобар ин нерӯҳои сиёсии Алҷазоир ҳаракати озодихонаии худро муваққатан қатъ карданд.

МАРОКАШ

Ҷумҳурии Риф. То охири Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ханӯз қисми зиёди каламрави Марокаш аз тарафи мустамликадорон забт нашуда буд. Маҳз дар каламрави тақлимношудаи Марокаш ҳаракати қабिलाҳои озодихон барои озод нигоҳ доштани ватани худ тавлид ёфт.

Соли 1920 Испания кӯшиш кард, ки вилоятҳои кӯҳии аз маъдан бойи Рифро забт кунад. Кӯшиши испаниҳо баҳри бо пешвоёни қабिलाҳои Риф забоняккунии натиҷаи дилхоҳ наод. Аз ҳамин сабаб ҳукуматдорони Испания бар зидди аҳолии ин вилоятҳо задухӯрди мусаллаҳона ташкил намуданд. Муборизаи зидди испаниҳоро қанд (дохӣ)-и яке аз қабिलाҳои Риф – Муҳаммад Абдулқарим сарварӣ кард.

Моҳи июли соли 1921 сипоҳиёни Риф ба душман шикаст дода, ғанимати зиёде ба даст дароварданд. Аввали моҳи сентябри соли 1921 12 қабилани Риф муттаҳид шуда, Ҷумҳурии Рифи соҳибистиқлолро таъсис намуд. Иттифоқи пешвоёни қабिलाҳои Риф худро Маҷлиси Миллии Ҷумҳурии Риф эълон кард. Раиси Маҷлис дар айни замон президенти ҷумҳурӣ ҳам буд. Маҷлиси Миллӣ ба ин мансаб Абдулқаримро интихоб кард.

Ҷумҳурии Риф ба рақибон зарбаҳои ҳалокатовар зада, истиқлолияти худро аз тачовузи душманон қаҳрамонона муҳофизат мекард. То охири соли 1924 испаниҳо қариб тамоми каламрави то соли 1912 забткардан худро аз даст дода, танҳо дар яке аз шаҳрҳои истехкомдори соҳилҳои Баҳри Миёназамин истода тавонистанду ҳалос.

Ғалабаи Риф ҳукуматдорони Фаронсаро дар Марокаш ба ташвиш овард. Онҳо бар он ақида буданд, ки дар сарҳадҳои шимолии

минтакаи забткардашон ташкил ёфтани ҷумҳурии соҳибистиклол метавонад шӯриши тамоми марокашиҳоро ба вучуд биёрад. Бинобар ин тобиғии соли 1924 қувваҳои ҳарбии Фаронса ба минтакаи ғаллақори Риф – водии дарёи Уарги зада даромада, ният доштанд, ки рифиҳоро ба ҷанголи гуруснагӣ супоранд. Ҷавобан ба ин артиши Риф моҳи апрели соли 1925 ҳучуми худро ба минтакаи фаронсавии Марокаш оғоз кард, ки он то моҳи июли соли 1925 идома ёфт. Бебарории ҳарбӣ ҳукумати Фаронсаро водор намуд, ки сарфармондеҳи артишро иваз намуда, шумораи онро зиёд кунад. Фаронсавиҳо бо Испания забон як карданд, то ки муборизаи зидди Риф барои онҳо натиҷаи дилхоҳ диҳад. Моҳи сентябри соли 1925 бар зидди Ҷумҳурии Риф ҳамлаи муштаракӣ қувваҳои ҳарбии Фаронса ва Испания оғоз ёфт. Рифиҳо ватани худро қаҳрамонона муҳофизат мекарданд. Моҳи майи соли 1926 Ҷумҳурии Риф аз қувваҳои ҳарбии Фаронса ва Испания шикаст хӯрд. Абдулкарим ба фармондеҳи фаронсавиҳо таслим шуд.

Муборизаи озодихона идома меёбад. Муборизаи мусаллаҳона дар ҳар ду минтақа – минтакаи Фаронса ва минтакаи Испания то соли 1934 идома ёфт. Дар шаҳрҳои Марокаш баромадҳои аввалини калон соли 1930 бо баҳонаи эълон карда шудани қонун "Дар бораи адлияи барбарҳо" ба амал омад. Ин қонун мақсад дошт, ки дар байни барбарҳо ва арабҳо ҷудой андозад. Бо иштироки ҳам арабҳо ва ҳам барбарҳо дар ҳар ду минтақа намоишҳои оммавии эътирозӣ баргузор гардиданд.

Моҳи майи соли 1933 сар то сари мамлақатро мавҷи нави баромадҳои эътирозии халқи Марокаш фаро гирифт. Мардум бар зидди маҳлуд кардани ҳуқуқи таҳсил дар масҷидҳо баромаданд.

Соли 1934 гурӯҳи сармоядорон ва зиёиёни Марокаш бо номи Иттиҳоди Мағрибӣ созмони сиёсӣ ташкил намуданд. Барномаи ин созмон тақозо мекард, ки ваколатҳои дастгоҳи давлатии султониъ васеъ карда шаванд. Ҳукуматдорони мустамликавӣ иҷрои ин талабро рад карданд. Ба сабаби авҷ гирифтани баромадҳои зиддиимпериалистии соли 1936 дар шаҳри Фес ва шаҳрҳои дигари Марокаш моҳи март соли 1937 фаъолияти Иттиҳоди Мағрибӣ манъ карда шуд. Аъзон Иттиҳоди Мағрибии манъ кардашуда ду ҳизби сиёсии нав ташкил намуданд – Ҳаракати Миллӣ ва Ҳизби Миллӣ. Ҳар дуи ин ҳизбҳо ҷонибдори дар доираи сарпараст (протекторат) гузарондани ислоҳоти идораи Марокаш буданд.

Дар баробари ин тамоми соли 1937 дар ноҳияҳои гуногуни Марокаш ошӯбҳои зидди Фаронса ба амал омаданд. Ҳукумати Фаронса бар зидди намоишчиён қувваи ҳарбиро истифода мебард. Охириҳои соли 1937 аксориати роҳбарони аҳзоби сиёсии Марокаш ҳабс ва бадарға карда шуданд.

Аз аввали солҳои 30-юм сар карда ба минтакаи испании Марокаш воридашавии Германияи фашистӣ оғоз ёфт. Ба генерал Франко, ки комиссари сарфармондехи минтакаи испании Марокаш буд, муяссар шуд, ки бо ёрии ашрофони фиребхӯрдан маҳаллӣ қабилаҳои Марокашро ба муборизаи зидди Ҷумҳурии Испания ҷалб кунад. Вале дере нагузашта ин фиреби маҳз ошкор карда шуд. Моҳи сентябри соли 1938 дар минтакаи испании Марокаш шӯриши калони зиддифашистӣ сар зад. Ҳизби Ислоҳоти Миллии дар минтакаи Испания амалкунанда мардумро даъват намуд, ки ба мубориза баҳри истиқлолияти Марокаш бархезанд.

ТУНИС

Оғози ҳаракати истиқлолиятҳои. Моҳи ноябри соли 1918 дар маҷлиси маҳфии арбобони миллии Тунис барномае қабул карда шуд, ки дар он интиҳоботи Маҷлиси Муассисон, таҳияи конститутсия ва ташкил кардани ҳукумати миллии дар назди парламент масъул инъикос гардида буд.

Сарфи назар аз он ки фаронсавиро зӯровариро ба қор мебарданд, ватанпарварони Тунис зулму истибдод ва ваҳшонияти ҳокимияти сарпараст (протекторат)-ро фoš мекарданд.

Соли 1920 Ҳизби Буржуазияи Миллӣ таъсис дода шуд, ки он бо номи мухтасари "Дастур" ("Конститутсия") маълум аст. Ҳарчанд ин ҳизб барои Тунис дигаргунсозҳои кулӣ ва истиқлолияти миллиро тақозо намекард, дар байни халқи Тунис бо ғояҳои озодихоҳии худ машҳур шуд. "Дастур" дар тамоми Тунис ҷонибдорони худро дошт.

Охири соли 1920 ҳайати дуҷуми вакилони "Дастур" ба Париж рафт, вале ин музокирот ҳам бе натиҷа анҷом ёфт. Маъмурияти сарпараст (протекторат) бар зидди арбобони миллии Тунис зӯровариро ба қор бурд. Ҷавобан ба ин дар сар то сари мамлакат намоишу қорпартоиҳои эътирозӣ ба амал омаданд, ошӯбҳои тамоми соли 1921 давом карданд. Моҳи апрели соли 1922, вақте ки хабар ба Тунис омадани президенти Фаронса маълум шуд, ошӯбҳои эътирозии халқи Тунис авҷ гирифтанд. Ҳатто бейи Тунис ҳам таҳдид кард, ки агар Фаронса ислоҳоти тақозошударо иҷро накунад, аз тоҷу тахти Тунис даст мекашад.

Ислоҳоти конститутсионӣ. Моҳи июли соли 1922 ҳукумати Фаронса дар бораи ислоҳоти конститутсионии Тунис қонун интизор кард. Ислоҳоти мазкур дар назар дошт, ки Шӯрои Калон бо мақоми маслиҳатӣ таъсис дода шавад. Дар ҳайати ин шӯро намоёндагони фаронсавиро нисбат ба тунисҳои зиёдтар буданд. Дар вилояту навоҳӣ ҳам бояд шӯроҳои таъсис дода мешуданд, ки вазифаи онҳо танҳо аз муҳокимаи буча иборат буд.

Ин ислохоти иочиз ба талаботи "Дастур" мувофиқат намекард, вале онро хизбҳои ростгаро ва рӯхониён бо ризоияти тоҷ истикбол намуданд. Даре нагузашта ин аниҳос Ҳизби Ислохотро таъсис намуда, роҳи ҳамкориро бо ҳукуматдорони сарпараст (протекторат) пеш гирифтанд.

Вале аксарияти аҳолии мамлакат муборизаро барои истиклолияти Тунис катъ накард. Соли 1921 дар шаҳрҳои Бизерта, Тунис ва Сфехе корпартоиҳо доир гардиданд. Маъмурияти сарпараст бар зидди иншироқчиёни ҳаракати миллию озодихоҳӣ қувва ба кор бурд. Ҳизби "Дастур" муваққатан пароканда шуд. Роҳбарии "Дастур" аз мамлакат фирор кард. Иттифокҳои касаба ва созмонҳои Ҳизби Коммунистӣ ба пинҳонкорӣ гузаштанд. Ҳаракати миллию озодихоҳӣ дар Тунис рӯ ба таназзул ниҳод.

Бо тарафи нави ҳаракати миллию озодихоҳӣ. Дар давраи бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонӣ дар Тунис истехсоли маъдан ниҳоят кам ва сафи бекорон зиёд шуд. Дар кишоварзӣ маъмурияти сарпараст несткунии тоқзорҳои мавҷударо хавасманд ва бунёд намудани боғҳои нави тоқро манъ мекард. Ин кор ба мустамликадорон барои он зарур буд, ки рақобати тоқпарварону шаробпазони Фаронса кам карда шавад. Аз ин сиёсат кишоварзони хурди Тунис ба тезӣ муфлис мешуданд. Аз сабаби набудани беда дар як қатор ноҳияҳо то 80 фоизи ҷорво талаф шуд. Тунисро гуруснагӣ фаро гирифт.

Дар ҷунун широнии иҷтимоӣ ҳаракати миллию озодихоҳӣ дар Тунис аз нав вусъат ёфт. Маъмурияти сарпараст кӯшиш ба ҳарч меод, ки тавассути ҷораҳои террористӣ бар халқи Тунис ғолиб барояд. Як қисми хизби "Дастур" бо сардории Ҳабиб Бургиба аз нав эҳё гардида, ба муборизаи миллию озодихоҳӣ ҳамроҳ шуд. Ҳабиб Бургиба талаб кард, ки муборизаро бар зидди муҳочирони мустамликадор пурзӯр кардан лозим аст. Бургиба ва ҷонибдорони ӯ, ки манфиатҳои буржуазияи миллӣ ва зиёиёнро ифода мекарданд, аз хизби "Дастур" баромада, моҳи марти соли 1934 бо номи "Дастури Нав" хизби ҷадиди худро таъсис доданд. Онҳое, ки ба роҳбарони қаблӣи "Дастур" содиқ буданд, "Дастури Кӯҳна" ном гирифтанд.

Сарфи назар аз таъкибот, дар Тунис таъсири "Дастури Нав" зиёд мешуд. Ин вақт Ҳизби Коммунистӣ низ фаъолият мекард. Вале моҳи сентябри соли 1934 ҳабе карда шудани роҳбарони ин ҳар ду хизб боиси дар Тунис заиф шудани ҳаракати миллию озодихоҳӣ гардид.

Дар Фаронса таъсис ёфтани ҳукумати Ҷабҳаи Миллӣ вазъиятро дар Тунис тағйир дод. Ҳизбҳои сиёсӣ аз пинҳонкорӣ баромаданд, баъзе ислохотҳои иҷтимоӣ ҳам дар амал татбиқ шуданд, хусусан онд ба қонунгузории коргарӣ, шартномаҳои коллективӣ ва руҳсатҳои харсолаи пулакӣ. Вале дар маркази диққати ҷомеаи Тунис муборизаи

миллино озодихоҳӣ меистод. 20 ноябри соли 1937 дар Тунис барои дастгирии истиқлолият корпартоии умумӣ доир гардид. Корпатоиҳо дар ин мустамликаи Фаронса дар тӯли зимистон ва баҳори солҳои 1937 – 1938 қатъ нагардиданд.

Маъмурияти мустамликавии Фаронса дар Тунис таъкиботро аз нав пурзӯр кард. 8 январи соли 1938 дар Бизерт намоиши коргаронро тирборон намуд. Моҳи апрели соли 1938 бар зидди намоишчиён аз танкҳо истифода бурд. Аввал роҳбарони "Дастури Нав"-ро ба ҳабе гирифта, баъд дар Тунис фаъолияти ин ҳизбро манъ кард. Соли 1939 Тунис дар ҳолати муҳосира эълон карда шуд. Мустамликадорони Фаронса кӯшиши зиёд ба харҷ меоданд, ки мардуми Тунисро дар тобеияти комили худ нигоҳ доранд.

Истиқлолияти давлатии Тунис ба давраи баъд аз Ҷанги дуҷуми чаҳонӣ мавқуф монд.

≡ САВОЛ ВА СУБОРИНИ ≡

1. Вазъи умумии мамлакатҳои араби Мағрибро шарҳу эзоҳ диҳед.
2. Вазъи Алҷазоир дар солҳои Ҷанги якуми чаҳонӣ чӣ тавр буд?
3. Ҳолати ҳуқуқии мардуми Алҷазоирро муайян соzed.
4. Моҳияти "Қонуни дар бораи мардуми маҳаллӣ"-ро баён кунед.
5. Дар бораи набераи Абдулқодири маъшури ватанпарвар – Амир Холид чӣ медонед? ӯ кадом созмонро таъсис додааст?
6. Вазъи иқтисодии Алҷазоирро дар давраи бӯҳрони иқтисодии солҳои 1929 – 1938 чӣ тавр дарёфтед?
7. Ҳизби Алҷазоирӣ чавон кадом талаботро пешниҳод кард?
8. Баъди дар Фаронса ба сари ҳокимият омадани Ҷабҳаи Миллӣ дар Алҷазоир кадом дигаргунӣҳо ба амал омаданд?
9. Ҷумҳурии Риф кай ва чӣ тавр таъсис ёфт.
10. Фаронса кай ва барои чӣ қувваҳои ҳарбии худро ба Марокаш даровард?
11. Ҷумҳурии Риф аз нерӯҳои муштаракӣ ҳарбии Испания ва Фаронса кай шикаст-хӯрд?
12. Иттиҳоди Мағрибиро шарҳ диҳед.
13. Маҷлиси махфии арбобони миллии Тунис кадом барномаро қабул кард?
14. Ҳизби "Дастур" кай таъсис ёфт ва он кадом талаботро ба миён гузошт?
15. Моҳияти ислохоти конституциониро дар Тунис шарҳ диҳед.
16. Дар бораи болоравии нави ҳаракати истиқлолиятхоҳӣ дар Тунис далелҳо биёред.
17. Ҷабиб Бургиба кӣ буд?
18. Чаро соли 1934 Ҳизби Дастури Нав таъсис ёфт?
19. Чаро роҳбарони Ҳизби Дастури Нав аз тарафи маъмурияти мустамликавӣ ҳабе карда ва худӣ ҳизб манъ карда шуд?
20. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 31. ХАРИТАИ СИЁСИИ АФРИКА БАЪД АЗ ҶАНГИ ЯКУМИ ҶАҲОНӢ

Шарҳи умумӣ. Қаблан мо аллакай дар бораи давлатҳои африкавии Миср, Алҷазоир, Марокаш ва Тунис нақл кардем. Дар ин мавзӯ ва чанд мавзӯи оянда дар бораи қисматҳои Тропикӣ ва Ҷанубии Африка маълумоти мухтасар медиҳем.

Дар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ғалаба кардани паймони Антанта харитаи сиёсии Африкаро тағйир дод. Дар байни кулли давлатҳои минтақаҳои Африкаи Тропикӣ ва Ҷанубӣ танҳо 2 давлат – Ҷабашистон ва Либерия соҳибхитӣ ва ҳамаи давлатҳои дигар дар ҳайати империяҳои мустамликаҳои Британияи Кабир, Фаронса, Белгия, Португалия, Испания ва Италия буданд.

Дар натиҷаи шикасти давлатҳои паймони Сегона империяи мустамликавии Германия барҳам хӯрд. Ин давлати европавӣ мустамликаҳои худро дар Африкаи Шарқӣ, Африкаи Ҷанубу Ғарбӣ, инчунин Камерун ва Тогоро аз даст дод. Онҳо дар байни давлатҳои Антанта ва иттифоқчиёни онҳо тақсим карда шуданд.

Тақсими мустамликаҳои Германия. Тақсими мустамликаҳои Германия аз назари қонун дар асоси нишондодҳои низомии ваколат сурат гирифт. Муаллифи асосии ин нишондод нахуствазир Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ Ян Сметс буд. Қарор дар бораи таъсиси низомии ваколатро Конференсияи сулҳи Париж моҳи январӣ соли 1919 таҳия ва моҳи апрели ҳамон сол тасдиқ кардааст. Баъд низомии ваколат ба моддаи 22-юми Ойинномаи Лигаи Миллатҳо таъдир ёфт.

Мамлакатҳои Антанта гўмаи мустамликавии худро ба се гурӯҳ тақсим карданд – гурӯҳҳои "А", "В" ва "С". Ба гурӯҳи "А" ҳамон давлатҳои дохил карда шуданд, ки нисбатан тараққиқарда ва дар ҳайати империяи Туркия буданд, яъне Сурия, Лубнон, Фаластин, Урдун ва Ироқ. Ягон давлати африкавӣ ба ин гурӯҳ дохил карда нашуд.

Ба гурӯҳи "В" гайр аз Африкаи Ҷанубу Ғарбӣ ҳамаи мустамликаҳои африкавии Германия дохил карда шуданд. Дар қаламравҳои зерваколати гурӯҳи "В" бунёди пойгоҳҳои ҳарбию истеҳкомҳо манъ карда шуд.

Ба гурӯҳи "С" Африкаи Ҷанубу Ғарбӣ дохил карда шуд. Ин минтақа аз қаламрави ҳамаи мулкҳои зерваколати дар Африкабуда нисбатан ақибмондатар буд. Лигаи Миллатҳо дар назди давлатҳои, ки барои идораи қаламрави гурӯҳи "С" ваколат гирифтанд, қариб ягон ҳел шарт нагузошт. Ин маънои онро дошт, ки соҳибони ваколат қаламрави зерваколати худро ҳамчун мустамлика ҳисобанд.

Мустамликаҳои калонтарини немисӣ – Африкаи Шарқии Германия дар байни 3 давлат – Британияи Кабир, Белгия ва Португалия тақсим

карда шуд. Британияи Кабир қисми асосии ин мамлакатро ба даст даровард. Руанда, Урунди ва ду вилоят дар шимолу ғарбии сарҳади Конго ба зери идораи Белгия даромаданд. Руанда ва Урунди аз рӯи масоҳати худ он қадар қалон набуданд, лекин аз ҷиҳати аҳолии бар дигар вилоятҳои Африкаи Шарқӣ бартарӣ доштанд. Маҳз дар Руанда ва Урунди зиёда аз нисфи аҳолии мустанликаҳои собиқи немисӣ зиндагӣ мекард. Вилояти начандон қалони Конго, ки дар ҷанубу шарқии Африкаи Шарқии Германия воқеъ гардидааст, ба Португалия "баргардонда" шуд. Оғро Германия аз Португалия ҳанӯз соли 1884 қашада гирифта буд. Мисли мустанликаҳои дигари Германия Конго зерваколат эълон карда шуд. Португалия оғро ба мустанликаи худ – Мозамбик ҳамроҳ кард.

Камерун дар байни Фаронса ва Британияи Кабир тақсим карда шуд. Мустанликаи дигари Германия дар Африкаи Ғарбӣ – Тогоро низ Англия ва Фаронса бо ҳам диданд. Фаронса ба қисмати зиёди шарқӣ ва Британияи Кабир ба қисмати ғарбии он ваколатнома гирифт. Африкаи Ҷанубу Ғарбии Германия ба зерваколати Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ даромад.

Ҳамин тавр Антанта тақдирӣ 13 миллион нафар соқини мустанликаҳои Германияро ҳал кард.

Мулкҳои Британияи Кабир. Мулкҳои Британияи Кабир аз ҳама зиёду васеъ ва бой буданд. То Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ин империяи мустанликавии қалонтарини ҷаҳон орзу дошт, ки дар Африка ҳудудҳои мустанликадорӣ худро васеъ кунад. Ин орзуи Британияи Кабир баъди ҷанг ҷомаи амал пӯшид. Дар баробари ба даст даровардани Танганика ҳудуди мустанликаҳои Англия аз Кейптаун то ба Қоҳира васеъ шуд. Мустанликаҳои он дар Африкаи Ҷанубӣ, Ғарбӣ, Марказӣ ва Шимолу Шарқӣ ҷойгир буданд ва ҳар қадом дар ҳаёти империяи Британия мақома доштанд – мустанлика, зерсарпараст (протекторат), зерваколат ва ё доминион.

Иттифоқи Африкаи Ҷанубии доминион (соли 1961 ба Ҷумҳурии Африкаи Ҷанубӣ номгузорӣ карда шуд) дар империяи Британия мамлақати аз ҳама бойтарини Африка ба ҳисоб мерафт. Солҳои 20-ум зиёда аз нисфи тиллои ҷаҳони сармоядорӣ дар он ҷо истеҳсол карда мешуд.

Дар ҳамсоягии Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ Африкаи Ҷанубу Ғарбии зерваколати Англия воқеъ буд, ки феълан Намибия ном дорад. Се давлати дигаре, ки Англия ҳангоми тақсими империалистии Африка ба даст даровард, зерсарпарастӣ худ эълон кард. Свазиленд (аз соли 1968 шохигарии Свазиленд), Бечуаналенд (аз соли 1966 Ҷумҳурии Ботсвана) ва Басутоленд (аз соли 1966 шохигарии Лесото) буданд. Ҳар сеи ин давлат ба Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ тобеъ буданд.

Дар шимолтари ин минтақа Родезияи Ҷанубӣ ва Родезияи Шимолӣ, (аз соли 1964 Ҷумҳурии Замбия), Нясаленд (аз соли 1964 Ҷумҳурии Малави) ба Британияи Кабир тааллуқ доштанд. Ҳар сеи ин давлатҳоро Англия ханӯз дар аввали солҳои 90-уми асри XIX ишғол карда буд. Дар ин ҷо мулкҳои Англияро ширкатҳои британиявии Африкаи Ҷанубӣ, ки Сесил Родс таъсис дода буд, идора мекарданд.

Соли 1922 бо сабаби сипарӣ шудани мӯҳлати ваколатҳои аз тарафи ҳукумати Британия ба ин ширкат додашуда дар Родезияи Ҷанубӣ раёйпурсӣ баргузор гардид. Ин раёйпурсӣ дар байни аҳолии маҳаллӣ нею танҳо дар байни мустамликачиён гузаронда шуд. Ба шарофати иқлими мусоид ва бойгарӣҳои табиӣ ин ҷо ин қабил одамон дар Родезияи Ҷанубӣ нисбат ба аҳолии маҳаллӣ зиёдтар шуда буданд. Яъне тақдирӣ Родезияи Ҷанубиро онҳое ҳал мекарданд, ки ба ин ҷо аз давлати мустамликадор муҳоҷир шуда омадаанд.

Ҳамин тариқ, аз 1 октябри соли 1923 Родезияи Ҷанубӣ мустамликаи "сафед"-и худидорашавандаи дорои парламенти аз ҷониби интихобкунандагони сафедпӯст интихобшаванда эълон карда шуд.

Дар Родезияи Шимолӣ, ки муҳоҷирони сафедпӯст танҳо 3 ҳазор нафар буданд ва аҳолии ин мустамлика ҳамагӣ 950 ҳазор нафарро ташкил мекард, ҳеч гуна раёйпурсӣ гузаронда нашуд. Вай ҳамин тавр соли 1924 зери сарпарастии Англия даромад.

Тағаника ба минтақаи зерваколати Британия табдил ёфт. Он ба Кения, Угандаю султони Занзибари аз ҷониби Британияи Кабир дар охири солҳои 60-ум – аввали солҳои 90-уми асри XIX ишғолкарда ҳамроҳ карда шуд. Ин мамлакатҳо аввал Африкаи Шарқии Британия ном дошта, аз тарафи ширкати имтиёзноки британиявии Африкаи Шарқӣ идора карда мешуданд ва соли 1885 ба зери идораи шохигарии Британияи Кабир гузаштанд. Кения бошад, аввал зерваколати Африкаи Шарқии Британия ва баъд соли 1920 мустамликаи Англия эълон карда шуд, гайр аз минтақаи тасмавори наздисоҳилии Укёнуси Ҳинд, ки расман қисми султони Занзибар буд. Ин минтақа мақоми зерсарпарастии худро нигоҳ дошт. Уганда низ зерсарпарастии Англия ҳисобида мешуд.

Кения ва Уганда дар Шимол ба мустамликаи дигари Судони Англияю Миср ҳамхудуд буданд. Дар шарқтари ин минтақа танҳо як мулкҳои британиявӣ – Сомалии зерсарпарастии Британия воқеъ буд, ки соли 1960 ба ҳайати Ҷумҳурии Демократии Сомалӣ дохил шуд.

Гайр аз ин мулкҳои Африкаи Ҷанубӣ, Марказӣ ва Шарқӣ ба империяи Британияи Кабир як қатор мамлакатҳои Африкаи Ғарбӣ низ дохил буданд. Калонтарини онҳо Нигерия буд, ки соли 1960 истиқлолият ба даст даровард. Ин давлат аз рӯи шумораи аҳоли дар китбаи Африка аз ҳама калонтарин мебошад.

Барои Британияи Кабир аз ҷихати аҳамият Соҳили Тиллой ҷои дуҷумро ишғол мекард. Ин давлат соли 1957 истиқлолият ба даст дароварда, ба худ номи Ганаро гирифтааст. Англия барои ишғол кардани Соҳили Тиллой тамоми асри XIX мубориза бурда буд.

Ба ҳайати империяи Британияи Кабир инчунин Сера-Леоне дохил мешуд, ки он соли 1965 истиқлолият ба даст даровард. Сера-Леоне ба мустамлика ва зерсарпараст тақсим шуда буд. Ҳар дуи онҳо ҳам мулкҳои Британия ҳисоб меёфтанд.

Британияи Кабир баъди Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба мулкҳои Африкаи Шарқии худ минтақаҳои ғарбии Того ва Камерунро низ ҳамроҳ кард, яъне аз Лигаи Миллатҳо барои якҷоя идора кардани онҳо ваколатнома гирифт.

Гамбия низ ба мустамлика ва зерсарпарастии Англия тақсим мешуд. Ин давлатро Британияи Кабир дар асри XIX забт кардааст (Гамбия соли 1970 истиқлолияти давлатӣ ба даст даровард).

Мулкҳои Фаронса. Аксарияти мулкҳои Фаронса дар Африкаи Ғарбӣ ва Экваториалӣ воқеъ буданд. Фаронса ин мулкҳои худро асосан дар асри XIX ишғол кардааст. Фаронса дар охири асри XIX – аввали асри XX онҳоро дар ду федератсияи калон – Африкаи Ғарбии Фаронса ва Африкаи Экваториалии Фаронса муттаҳид кард.

Ба ҳайати Африкаи Ғарбии Фаронса 8 мустамлика дохил карда шуда буд: Гвинеяи Фаронса, ки соли 1957 истиқлолият ба даст даровард, Соҳили Устухони Оҷ, Волтаи Боло, Дагомея, Мавритания, Нигерия, Сенегал, ки ҳамаи онҳо соли 1960 соҳибистиқлол шудаанд ва Судони Фаронса, ки аз соли 1960 Ҷумҳурии Малӣ ном гирифтааст. Конунгузорию, ки дар Африкаи Ғарбии Фаронса ҷорӣ буд, мувофиқи низоми ваколат як қисми Тогои зери идораи Фаронсаро низ фаро гирифт.

Ба ҳайати Африкаи Экваториалии Фаронса чор мустамлика дохил буд: Габон, Чад, Конгои Миёна ва Убанги-Шари. Ҳар чори онҳо соли 1960 соҳибистиқлол гардиданд. Дутои охирӣ – Конгои Миёна ва Убанги-Шари – Ҷумҳурии Халқии Конго ва Ҷумҳурии Африкаи Марказӣ ном гирифтанд. Конунгузорию, ки дар Африкаи Экваториалии Фаронса амал мекард, дар як қисми Камеруни дар асоси низоми ваколат ба зери идораи Фаронса дохилшуда низ ба қор бурда мешуд. Ғайр аз ин Фаронса дар қитъаи Африка соҳиби як қаламрави нисбатан хурде ҳам буд, ки дар он халқиятҳои афар ва сомалӣ сокин буданд. Аз соли 1896 қаламрави суқунати ин халқиятҳо Соҳили Сомалии Фаронса ном мегирад. Аз соли 1896 ҷазираи калонтарини қитъаи Африка – Мадагаскар ҳам ба мустамликаи Фаронса мубаддал гардид.

Мулкҳои Белгия. То ҷорӣ гардидани низоми ваколат Белгия дар қитъаи Африка танҳо як мустамлика дошт – Конгои Белгия. Онро

Белгия дар солҳои 70 – 80-уми асри XIX ишғол карда буд. Баъди Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ мувофиқи низоми ваколат Белгия барои идораи Руанда (аз соли 1962 – Ҷумҳурии Руанда) ва Урунди (аз соли 1962 подшоҳии Бурунди, аз соли 1966 Ҷумҳурии Бурунди) ваколатнома гирифт.

Белгия дар вақташ барои ишғол кардани Конго ғарби ҷарбӣ ва маблағи ниҳоят зиёд сарф карда буд. Конгои Белгия аз ҷиҳати масоҳат дар қитъаи Африка мустамликаӣ аз ҳама калонтарин ба шумор мерафт. Дар баробари ин Конгои Белгия ва хусусан қисмати ҷанубу шарқии он – Катанга аз маъданҳои камбӯғу қиматбаҳо бой буд.

Мулкҳои Португалия. Империяи мустамликавии Португалия дар Африка нисбат ба дигар империяҳо барвақтар ташкил ёфтааст. Ба Африка воридшавии Португалия ҳанӯз дар асри XV оғоз ёфта буд. Вале он танҳо то аввали асри XX тавонист, ки нақшаи ишғоли вилоятҳои дар байни Ангола ва Мозамбикбударо амалӣ кунад.

Португалия дар қисмати ғарбии Африка мулкҳои аз ҷиҳати масоҳат калоне дошт, ки онро Гвинеяи Португалия меномиданд. Гвинеяи Португалия аз соли 1973 бо номи Ҷумҳурии Гвинея (Бисау) истиқлолият ба даст даровард.

Мулкҳои Италия. Италия дар қитъаи Африка ҳамагӣ ду мустамлика дошт – Эритрея, ки соли 1890 ишғол карда буд ва Сомалии Италия, ки бо Ҷабалштон конфедератсия ташкил намуданд. Соли 1962 Эритрея ба ҳайати Ҷабалштон дохил шуд. Сомалии Италия соли 1960 ба ҳайати Ҷумҳурии Демократии Сомали дохил гардид.

Мулкҳои Испания. Кулли мустамликаҳои испанӣ дар Африка Ғарбӣ ҷойгирифта он қадар калон набуданд. Инҳо Рио-Муни, ҷазираи Фернандо-По ва як қатор ҷазираҳои хурди дигар буданд, ки аз соли 1968 Ҷумҳурии Гвинеяи Экваториалӣ ном гирифтаанд. Мустамликаҳои дигари Испания, ки аз рӯи масоҳат хеле калон, вале биёбону камодам буд, Рио-до-Оро аст, ки онро Саҳрои Испания ҳам меноманд.

=== САВОЛ ВА СУПОРИШ ===

1. Оё натиҷаҳои Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба тақсими мустамликавии қитъаи Африка таъсир расонд? 2. Аз рӯи сатҳи тараққиёт Лигаи Миллатҳо мустамликаҳои Германия ва Туркияро ба қадом гурӯҳҳо тақсим кард? 3. Ба мустамликаҳои гурӯҳи "А" қадом давлатҳо дохил шуданд? Ба мустамликаҳои гурӯҳи "В" чӣ? Ба мустамликаҳои гурӯҳи "С" чӣ? 4. Мустамликаҳои африқавӣ Германияро номбар кунед. 5. Фарқи байни мустамликаҳо, давлатҳои зерваколат, зерсарпараст (протекторат) ва доминионро муайян кунед. 6. Оё мамлакатҳое, ки мулкҳои зерваколат доштанд, аз тарафи Лигаи Миллатҳо назорат карда мешуданд?

§ 32. ИСТИСМОР ВА ИДОРАИ МУСТАМЛИКАВИИ МАМЛАКАТҲОИ АФРИКА

Шарҳи умумӣ. То аввали асри XX ба мамлакатҳои империалистӣ муяссар гардид, ки мулкҳои сукувати қариб ҳаман халқҳои Африқаро забт кунанд. Қараёни ба низоми истисмори мустамликавӣ фаро гирифтани ин халқҳо хеле тӯл кашид. Дар бисёр мустамликаҳои африқавӣ ин мубориза даҳҳо сол давом дошт.

Барои ба истисмори муттасил гузаштан мамлакатҳои мустамликадор бойгариҳои табиӣ ҳар як мустамликаро худро ба таври ошкоро ва ё пинҳонӣ ҳаматарафа меомӯхтанд. Ба он ҷойҳо роҳҳои ҳамлу нақл месохтанд, низоми идораи мустамликавию барпо менамуданд, самтҳо ва воситаҳои истисмори захираҳои одамӣ ва абиюро муайян мекарданд. Қори аз ҳама мушқилтарин амали намудани худӣ ҳамин истисмор, ба нафъи мустамликадорон маҷбуран онро фармудани халқи мустамликаҳо ва аз худ кардани бойгариҳои иллии онҳо буд.

Истисмори мардуми маҳаллӣ ва захираҳои табиӣ. Соҳаи асосии иқтисоди мамлакатҳои Африқа – кишоварзӣ дар зери фишори шадиди мустамликадорон ба содироти мувофиқ карда мешуд. Дар натиҷаи ин сиёсат номгӯи зироатҳои дар Африқа парваришшаванда яқин акбора тағйир ёфт. Дар зарфи ҷорак асри то Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ва то оғози Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ барои зарурати дохилӣ, махсусан ҷуворимаққа дар як сатҳ қарор дошт. Вале истеҳсоли зироатҳои содиротӣ баръақс меафзуд. Истеҳсоли қаҳва 11 баробар, ҷой 10 баробар, какао ва бибон 6 баробар, арахис зиёда аз 4 баробар, тамоқу 3 баробар зиёд шуд.

Бо сабаби таъони содиротии кишоварзӣ шумораи мамлакатҳои африқавии парваришкунандаи як зироат хеле меафзуд. Дар мамлакатҳои мустамликавии Африқа 85 фоизи арзиши содиротро зироатҳои якхела ташкил мекарданд. Масалан, Гамбия ва Сенегал барои парвариши чормағзи заминӣ, Занзибар барои парвариши қаранфул (як намуди гул), Уганда барои парвариши пахта, Соҳили Тиллоӣ барои парвариши қаҳва, Соҳили Устухони Оҷ, Того ва Камерун барои истеҳсоли қаҳва, Габон барои сабзондани навъҳои ҷубҳои пуркимат ва Гвинеяи Фаронса барои парвариши банану ананас махсус гардонда шуда буданд.

Саноати дар Африқа тавлидефта боз ҳам бештар бо назардошти содирот қор мекард. Саноати кӯҳии мустамликаҳои африқавӣ зуд тараққӣ мекард. Масалан, дар Конгои Белгия истеҳсоли мис аз соли 1913 то соли 1937 зиёда аз 20 баробар афзуд. Африқаи Тропикӣ ва Африқаи Ҷанубӣ аз ҷиҳати истеҳсоли минерал ва маъданҳо дар олами

сармоядорӣ ҷои намоёнро ишғол мекарданд, аз он ҷумла аз ҷиҳати истехсоли алмос, кобалт, тилло, хром, марганетс, фосфорит, платина.

Ба соҳаҳои содиротӣ хориҷиён зиёдтар маблағгузорӣ мекарданд. Солҳои 1870–1936 дар мамлакатҳои Африка ҳаҷми умумии сармоягузориҳои хориҷӣ зиёда аз 1,2 млрд. фунт стерлингро ташкил кард. Тақрибан 75 фоизи ин маблағ аз сармоядорони Британиаи Кабир буд. Маҳз дар ҳамин давраи байни ду ҷанги ҷаҳонӣ иттиҳодияҳои калони инхисорӣ, ба монанди "Юнайтед Африка компани"-и Англия ва "Юнион минер ду О, Катанга"-и Белгия машҳур шуданд. Онҳо дар назди худ вазифа гузоштанд, ки ҳам захираҳои одамино табиӣ Африкаро истисмор кунанд ва ҳам майдонҳои бузурги заминҳои киштбобро аз африкавиҳо кашада гиранд.

Дар як қатор мамлакатҳои Африкаи Шарқӣ – Кения, Таганика ва Нясаленд ширкатҳои зироатпарварии англисӣ ҳукмронӣ мекарданд.

Дар мамлакатҳои ҷиҳди Африкаи Ғарбӣ ширкатҳои тичоратно кишоварзӣ мақоми баланд доштанд. Дар он ҷо хоҷагиҳои калони зироатпарварӣ ташкил наёфтанд. Ин қор шумораи ҷиҳди европавихоро тақозо мекард, лекин иқлими Африкаи Ғарбӣ барои онҳо ниҳоят гарм буд. Аз ҳамин сабаб дар ин минтақаи Африка истехсолкунандагони асосии зироатҳои содиротӣ фермерҳои африкавиасл буданд. Онҳо аз тарафи ширкатҳои европавӣ ва пеш аз ҳама, тавассути нархҳои пасти хариди маҳаллӣ истисмор карда мешуданд.

Ширкатҳои истехсолкунандаи маъдан, дар навбати аввал, дар Родезиаи Шимолӣ ва Конго, ки аз ин захираи зеризаминӣ бой буданд, қор мекарданд. Родезиаи Шимолӣ оҳиста-оҳиста дар ҷаҳон ба яке аз калонтарин истехсолкунандагони мис табдил меёфт. Дар музофоти ҷанубу шарқии Конгои Белгия бошад, алмос ва маъданҳои рангаи ҷиҳди дигар истехсол карда мешуданд.

Ҷумҳурии Либерия низ аз ҳукмронии ширкатҳои калони хориҷӣ наҷот ёфта натавонист, ҳарчанд ба ягон империяи мустамликавӣ дохил набуд. Ширкати "Файрстон тайр энд раббер компани"-и Америка соли 1926 барои парвариши каучук 400 ҳазор га заминро ба мӯҳлати 99 сол аз Либерия иҷора гирифт. Либерия аз ин ширкат танҳо 1 фоизи арзиши каучуки содиротӣ ва барои истифодаи ҳар як гектар замин камтар аз 15 сент меситонду халос.

Мустамликадорон қувваи қорини арзони маҳаллиро ба нафъи худ бо ҳар роҳ қор мефармуданд ва пеш аз ҳама, бо роҳи ҷорӣ намудани андозҳо. Яке аз он андозҳо сарикасӣ буд. Барои аксарияти африкавиаслҳо роҳи ягонаи пайдо намудани пул барои пардохти андоз дар хоҷагиҳои "европавӣ" қор кардан буд.

Мустамликадорони европавӣ инчунин камзаминиро ба таври сунӣ ба вучуд меоварданд. Онҳо барои иҷрои ин мақсад қаламрави нопадодканорро "минтақаи зисти европавихо" эълон мекарданд. Дар

чунин заминҳо мардуми африкавиасл ҳуқуқи кишту қор қардан надоштанд. Ин усул аслан дар ҳамон мамлакатҳо ба қор бурда мешуд, ки ба он ҷо муҳоҷирати европавӣҳо хеле зиёд буд. Масалан, дар Кения, Камзаминӣ мардуми африкавиаслро маҷбур мекард, ки бо музди кам дар киштзорҳои европавӣён қор кунанд.

Барои ба даст даровардани қувваи қорӣ европавӣён аз урфу одатҳои халқу қабилаҳои маҳаллӣ низ истифода мебуданд. Пешво метагонист ҳамқавамҳои худро ба қорҳои ҷамъиятии зарур сафарбар кунанд. Ҳукуматдорони мустанлиқавӣ пешвоёнро маҷбур мекарданд, ки ҳамқавамони худро барои сохтмони роҳҳою иншоотҳои дигар, ки на барои аҳолии маҳаллӣ, балки барои татбиқи сиёсати мустанлиқадорӣ зарур буд, равон кунанд.

Дар дарёфти қувваи қорӣ маҷбуркунии бевоситаи маъмурияти мустанлиқҳо низ мақоми хосса дошт. Ин усул барои мамлакатҳои султараққиқардаи сармоядорӣ, ба монанди Португалия хос бошад ҳам, дар мустанлиқҳои Фаронса низ васеъ ба қор бурда мешуд.

Барои ташкили бозори қувваи қоргарӣ дар байни аҳолии африкавиасл ба молҳои европавӣ, ки танҳо бо пул харидан мумкин буд, ба вуҷуд овардани талабот аҳамияти калон пайдо намуд. Тоҷирони сайёр чунин молҳоро насиа ҳам мефурухтанд. Дар сурати сари вақт пардохта нашудани қарз қарздодгон қарздоронро маҷбур мекарданд, ки ба мардикорӣ раванд.

≡ САВОЛ ВА СУПОРИШ ≡

1. Чаро баъд аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ дар қитъаи Африка дигаргуниҳои сиёсӣю иқтисодӣ ба амал омаданд? 2. Дар бораи истисмори мардуми маҳаллии Африка далелҳо биёред. 3. Чаро баъд аз Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ содироти молҳои африқавӣ ба мамлакатҳои Европа афзуд? 4. Чаро дар иқтисодиёти аксарияти мамлакатҳои Африка парвариши як зироат бартарӣ пайдо кард? 5. Саноати мустанлиқҳои африқавӣ чӣ тавр тараққӣ мекард? 6. Ширкати европавиро ном баред, ки дар Либерия ба муҳлати 99 сол 400 ҳазор гектар заминро иҷора гирифтааст? 7. Мустанлиқадорони европавӣ қадом роҳҳоро истифода мебуданд, ки африкавиаслҳо дар қорхонаю заминҳои онҳо қор кунанд?

§ 33. МАМЛАКАТҲОИ АФРИКАИ ТРОПИКӢ

Африкаи Тропикӣ. Фаронса ба иқтисоди мулкҳои дар ин минтақаи ниҳоят калони мустанлиқавӣ мавҷудбудан худ хеле кам маблағгузорӣ мекард. Дар ин ҷо саноат ва кишоварзӣ нисбат ба мулкҳои

британиявӣи Нигерия ва Соҳили Тиллоӣ суғтар таракқӣ карда буданд. Дар байни ин ду соҳа саноат каме пеш рафта буд. Моҳияти судхӯрии сармоядорӣи Фаронса ба ин ҳолат сабаб шуд. Истисмори мустамликаҳои Фаронса, пеш аз ҳама, тавассути тичорат ва аз тариқи нархҳои пасти хариди ашёи хоми аз тарафи ширкатҳои тичоратӣи "Компани Франсез де л'Африк Оксидантал", "Соста коммерсиал де л'Уэст Африкен" ва ғайра муқарраргардида ба амал бароварда мешуд. Онҳо аз ин ҷо ашёи хом содир намуда, ба ин ҷо маҳсулоти саноатӣи ворид мекарданд. Ин ширкатҳо дар ҳама ҷои мустамликаҳои африқавӣи Фаронса мағозаю дуконҳо, нуктаҳои хариди маҳсулот ва шабакаи васеи қормандони худро доштанд.

Дар соҳтани роҳҳои оҳан, қангалбурӣ ва қорҳои дигар меҳнати маҷбуриро ба таври васеъ истифода мебарданд. Ин усул бо амри президенти Фаронса қонунӣ гардонда шуда буд. Губернатори ҳар як мустамлика ҳуқуқ дошт, ки африқавиаслҳоро барои иҷрои қорҳои, ки лозим мебуданд, сафарбар кунад.

Барои дар байни аҳолии маҳаллии мустамликаҳо пайдо намудани тақяғоҳи бозғамод Фаронса оид ба як қисми аҳоли аз сиёсати дурағакунӣ истифода мебард. Дар Африқои Тропикӣ ин усул, пеш аз ҳама, дар Сенегал, ки мустамликаи кӯҳнатарики Фаронса буд, амалӣ карда мешуд. Маҳз бо ҳамин сабаб соқинони ҷор шаҳри Сенегал – Дакар, Сан-Луи, Рюфиски ва Горэ аз давраи инқилоби соли 1848 расман шаҳрвандони Фаронса ба ҳисоб мерафтанд. Аз ин рӯ, ба парламенти Фаронса як вақил интихоб мекарданд.

Нигерия. Нигерия яке аз мустамликаҳои буд, ки дар он низоми идораи бевоситаи ҳукуматдорони мустамликавии Британияи Кабир ҷорӣ карда шуд. Барои истифодаи ин восита вазъи аморатҳои шимолии мусулмонӣ (дар он ҷо халқи мусулмони хаус соқин буд) мусоидат кард.

Ҷорӣ кардани парвариши зироатҳои содиротӣ Нигерияро ба фурушандаи қалони маҳсулоти зайтун, зироатҳои лӯбиғӣ, қавва, араҳис ва пахта табдил дод. Васеъ намудани майдони кишти зироатҳои содиротӣ дар ин ҷо чун дар мамлақатҳои дигари Африқо фаъолияти хоҷагиҳои натуралӣро танг намуда, онҳоро ба муносибатҳои бозорӣ қашид.

Нигерия ба фурушандаи ашёи хоми минералӣ, пеш аз ҳама, қальғии асосан барои мамлақати мустамликадор зарурбуда мубаддал гардид.

Кения, Уганда, Танганика ва Занзибар. Ин мамлақатҳо дар вақташ Африқои Шарқии Британия ном бурда мешуданд. Муҳоҷирони сафедпӯсти Кения бо дастгирии ҳукумати Англия қидду қадд мекарданд, ки ин мамлақатҳоро муттаҳид созанд, ё ки ҳеч набошад се

давлати аввал номбурдаро дар Федератсияи Африкаи Шарқӣ муттаҳид карда, ба дастгоҳи муштараки идораи мустамликавии Британияи Кабир тобеъ гардонанд. Татбиқи ин нақша ба мустамликадорон имконият меод, ки Танганикаи зерваколатро ба ҳайати мулкҳои англисӣ боэътимодтар муттаҳид намоянд. Лекин ин нақша амалӣ нагардид. Яке аз сабабҳои асосии ин ноқоми мустамликадорони англис муқовимати африкавиаслҳо буд.

Ҳам мустамликадорӣ ва ҳам муносибатҳои сармоядорӣ ба Кения нисбатан ҳамаҷаҳаф ворид шуданд, ки ин сабаб дошт. Ба шарофати шароити хуби табиӣ ва иқлим ба ин ҷо даҳҳо ҳазор муҳоҷирони сафедпӯст омада сокин шуданд. Ба сафедпӯстон дар минтақаҳои беҳтарини мамлакат замин дода мешуд. Ин заминҳо "Паҳнкӯҳи Сафед" ном гирифтанд. Мусодираи замин дар Кения нисбат ба мамлакатҳои Африкаи Шарқӣ ва Тропикӣ дар доираи нисбатан васеъ ба амал бароварда мешуд. Зироатҳои содиротӣ асосан дар он заминҳо парвариш карда мешуданд, ки ба муҳоҷирони сафедпӯст тааллуқ доштанд. Ба аҳолии африкавиасл заминҳои аз сафедпӯстҳо дуртар ва алоҳида дода мешуданд. Таҳқиқи наҷодӣ дар Кения нисбат ба дигар мамлакатҳои Африкаи Тропикӣ шаклҳои тезу тундтар дошт.

Англисҳо дар Уганда ҳамон иттиҳодияҳои давлатиеро нигоҳ доштанд, ки дар давраи то мустамликавӣ мавҷуд буданд. Аз номи калонтарини онҳо – Буганда номи ин мустамлика пайдо шудааст. Мувофиқи принсипи идораи бавосита маликҳо хатман дар зери назорати маъмурияти Британия буданд. Ҳокимияти онҳо бар табаа а тариқи конунгузории мустамликавӣ танзим карда шуда буд. Дар Танганика ҳам идораи бавосита вуҷуд дошт. Дар Занзибар дар баробари мавҷудияти ҳокимияти султон аз болои ӯ назорати намоёндан Англия муқаррар гардида буд.

Конго. Ҳукуматдорони Белгия сиёсати худро дар Конго "падарвор" – "патерналист" (аз номи "патер" – "падар") номидаанд. Мувофиқи ин сиёсат африкавиаслҳо "кӯдакони калон" номида мешуданд, ки гӯё ба парастории "падар" эҳтиёҷ доранд. Дар амал ин сиёсати Белгия дар назорат кардан аз болои аҳолии африкавиасл, ҳукуматҳои маҳаллӣ, намоёндагони динӣ ва ғайра ифода меёфт. Сиёсати така ба пешвоён бо низомии мустамликадорӣ империалистӣ пурра мувофиқат мекард. Чун дар мустамликаҳои дигари Африка дар Конго ҳам ба пешвоён ҷамъоварии андозҳо ва ба қорҳои хатмӣ сафарбар кардани ҳамқадамҳо супорида мешуд.

Дар рушди иқтисодии Конго тағйиротҳои калон ба амал меомаданд. Қаблан мардуми Конгоро маҷбур мекарданд, ки ба ҷамъоварии маҳсулоти ҷангал ва, хусусан, каучук машғул шаванд. Вале баъди Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба содироти маҳсулоти кишоварзӣ бештар

таваччӯҳ зоҳир карда мешуд. Бинобар ин мустамликадорон мардуми Конгоро маҷбур мекарданд, ки ба парвариши "зироатҳои хатмӣ" – пахта, зайтуни рағандор ва қаҳва машғул шаванд. Дар баробари ин дар заминҳои, ки аз мардуми Конго мусодира карда шуда буданд, киштзорҳои калони "европавӣ", хоҷагиҳои ҷорвопарварӣ ва корхонаҳои коркарди аввалияи ашёи хоми кишоварзӣ бунёд карда мешуданд.

Дар Конго пешравӣ дар саноат барвақтар оғоз ёфт. Дар дахсолаҳои аввали ҳукмронии Белгия дар Конго ислоҳоти иқтисодие, ки бештар ба истеҳсоли маъдан ва пеш аз ҳама, ба истеҳсоли алмос ва тилло нигаронда шуда буд, хотима меёфт. Баъд аз анҷоми Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ширкати "Юнён миньер дю О,Катанга"-и дар музофоти Катанга фаъолиятдошта истеҳсоли мис, қалъагӣ, кобальт ва рухро ба тезӣ зиёд кард. Ин маҳсулот ба Белгия ва мамлакатҳои дигар содир шуда, ба мустамликадорон даромади калон меод.

== САВОЛ ВА СУПОРИШ ==

1. Африкаи Тропикиро аз харитаи Африка ёбед. 2. Фаронса мустамликаҳои африкавӣ худро чӣ тавр истисмор мекард? 3. Маъмурияти мустамликавӣ Фаронса чаро дар байни мардуми маҳаллӣ таъягоҳ мекофт? 4. Нигерияро аз харита ёбед. 5. Зироатҳои содиротии Нигерияро номбар кунед. 6. Кения, Уганда, Танганика ва Занзибарро аз харита ёбед. 7. Ибораи "Паҳнкӯҳи Сафед"-ро шарҳ диҳед. 8. Ибораи "зироатҳои хатмӣ" аз кучо пайдо шудааст? 9. Оё дар Кения, Уганда, Танганика ва Занзибар таҳқири наҷодӣ вучуд дошт? 10. Конгоро аз харита нишон диҳед. 11. Сиёсати "патерналист" – "падарвор"-и Белгияро дар Конго маънидор кунед. 12. Дар бораи вазъи иқтисодии баъдиҷангии Конго маълумот диҳед. 13. Аз мавзӯё хулоса бароред.

§ 34 МАМЛАКАТҲОИ АФРИКАИ ҶАҶУБӢ

Тартиботҳои наҷоднарастӣ. Низоми мустамликадорӣ дар Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ, Родезияи Ҷанубӣ ва Африкаи Ҷанубу Ғарбӣ бо хусусиятҳои зиёди худ аз мустамликаҳои дигар фарқ мекард. Бо сабаби мавқеи хуби ҷуғрофӣ ва шароити табиӣ аз тарафи европавӣён мустамликагардонии Африка аввал маҳз дар ҳамин минтақаи аз Европа дурдасти Африка оғоз ёфтааст. Мустамликагардонии ин ҷо аз миёнаҳои асри XVII сар шуда, ба пайдоиши ақалияти аҳолии европавинасл мусоидат кардааст.

Дар оғози давраи муосир дар Иттифоки Африкаи Ҷанубӣ аксарияти аҳолии сафедпӯсти Африка сукунат дошт. Тибқи баҳисобгирии аҳолии соли 1921 дар Иттифоки Африкаи Ҷанубӣ зиёда аз 1,5 миллион, ё ки 22 фоизи аҳолиро сафедпӯстон ташкил менамуданд. Ғайр аз ин, зиёда аз 10 фоизи аҳолии Иттифоки Африкаи Ҷанубиро дурагаҳо ва ҳиндустониҳои ташкил мекарданд, ки дар даҳсолаҳои охири асри XIX дар асоси қарордод ба қор омада, баъд дар ин ҷо мондаанд. Аҳолии Иттифоки Африкаи Ҷанубӣ аз назари таркиби иҷтимоӣ наҷодӣ ва миллии гуногун ва омехта буд.

Дар Иттифоки Африкаи Ҷанубӣ қонҳои дар ҷаҳон қалонтарини тилло ва алмоси дар даҳсолаҳои охири асри XIX кашфгардида барои пешрафти саноати маъдан ва алалхусус сохта шудани қорхонаҳои қорқарди аввалия тақон доданд. Теъдоди қорхонаҳои қорқарди аввалияи ашён ҳам махсусан дар қонҳои Ҷанги якуми ҷаҳонӣ зуд афзуданд. Соли 1915 ин гуна қорхонаҳо 4 ҳазор адад буда, соли 1920 ба 7 ҳазор адад расиданд. Соли 1928 "ИСКОР" ном трести истеҳсолкунандаи оҳан ва пӯлод таъсис ёфт, ки инҳисори қалонтарини Иттифоки Африкаи Ҷанубӣ ва дар тамоми қитъаи Африка қорхонаи якуми маъдан буд.

Пешрафти кишоварзӣ бо сабаби зарурати саноат ва зуд васеъ шудани шаҳрҳо, ки талаботро ба озуқа зиёд қарда буданд, ба амал омад. Иқлим дар аксар минтақаҳои Иттифоки Африкаи Ҷанубӣ барои кишоварзӣ мусоид буда, имконият меод, ки ҷуворимаққа, тоқ, растаниҳои ситрусӣ ва қорво, аз он қумла гов ва гӯсқанд парвариш қарда шаванд.

Родезияи Ҷанубӣ аз қитъаи истеҳсоли тамоқу дар ҷаҳон қои якумро ишғол меқард. Африкаи Ҷанубу Ғарбӣ, ки қаламрави зиёди онро биёбонҳо ташкил медиқанд, аз рӯи саршумори гӯсқанди қароқӯлии пеш аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ аз Осиё ба ин ҷо овардашуда низ дар ҷаҳон қои якумро ишғол меқард.

Трансвал
(Африкаи Ҷанубӣ).
Роҳнаймаи эътирозӣ

Наждпарастӣ дар Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ. Вазъи умумии сиёсӣ ва иқтисодию иҷтимоии Африкаи Ҷанубиро асосан Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ муайян мекард. Он дар натиҷаи соли 1910 ба Ҷумҳурии Бурхо (Трансваал ва Норинҷӣ) муттаҳид карда шудани мустамликаҳои англисии Кап ва Натал ба вуҷуд омадааст.

Аз лаҳзаи таъсисёбии Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ то соли 1924 дар сари ҳокимияти ин мамлакат ҳукумати Ҳизби Африкаи Ҷанубӣ меистод, ки ба он генералҳои Бурхо роҳбарӣ карда, сиёсати англисиро амалӣ менамуданд. Ҳизби Африкаи Ҷанубӣ ҳаракат мекард, ки ҳам муборизаи байни заминдорон – африканерҳо (сафедпӯстони муқимгардидаи европавиасро африканерҳо меноманд) ва саноатчиёни англисӣ ва ҳам исғисмори аҳолии маҳаллиро мӯътадилтар гардонад. Ҳам Луис Бота, ки то соли 1919 ба ҳукумат роҳбарӣ мекард ва ҳам ҷойгирӣ ӯ – Ян Христиан Сметс манфиатҳои он заминдоронро ифода мекарданд, ки ошкоро ҷонибдори ҳамкорӣ бо империализми Британия буданд.

Дар Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ ҳаракати ҷудошавӣ аз Англия ва ташкил намудани давлати соҳибистиклол оғоз ёфта буд. Бо ин шиор Ҳизби Миллатгаро, ки роҳбараш генерал Герсог буд, баромад мекард.

Дар масъалаи муносибат бо аҳолии африкавиасл Герсог ақидаҳои наждпарастӣ дошт. Ӯ мегуфт, ки "одами маҳаллӣ аз ҷиҳати хусусияти равонии худ қодир нест, ки мошинро идора кунад". Дар барномаи аввали солҳои 20-ум қабулкардаи Ҳизби Миллатгаро ривоят дар бораи "хатари сиёҳ", ки гӯё ба мавҷудияти коргарони африканерӣ таҳдид мекунад, мақоми қалонро ишғол мекард. Гап дар сари он меравад, ки насли аввали бурҳои дар корхонаҳо кор мекардагӣ, одатан, коргар буда, таҳассуси паст дошт. Герсог ба ин европавиҳо муроҷиат карда, ҷаҳд менамуд, ки ҷунин тасаввурот ба вуҷуд оварад: гӯё ки соҳибони шахтаҳо европавиаслхоро ба кӯча партофта, ба ҷои онҳо африкавиаслхоро ба кор қабул мекарда бошанд. Танҳо ӯ, яъне Герсог онҳоро наҷот дода метавонад, ба шарте ки ба сари ҳокимият биёяд. Дар ин сурат метавонад гоյи худ – "монсаи ранга"-ро амалӣ намояд. "Монсаи ранга" маънои онро дошт, ки бояд ҳамаи корҳои таҳассус ва нимтаҳассусталабро сафедпӯстон иҷро намоянд. Африкавиаслҳо бояд ба ин гуна корҳо роҳ дода нашаванд.

Дар солҳои пеш аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ вазъи дохилии мамлакатро ба вуҷуд омадани созмонҳои фашистӣ ва фаъол шудани иртиҷопешағони гузаро тезу тунд карданд. Пурзӯршавии фашизм дар Европа дар Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ ҳамовозии гарму ҷӯшонро ба вуҷуд овард. Табақаҳои ҳукмрони африканерҳо умед доштанд, ки муборизаи байни Англияю Германия мавқеи Британияро дар Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ заиф гардонад, барои фаъолияти сармоӣ бурҳо фазои озодро ба вуҷуд меоварад. Наждпарастони Иттифоқи

Африкаи Ҷанубӣ дар байни табақаҳои васеи аҳолии африканерҳо наҷодпарастиро ташвиқу тарғиб мекарданд. Дар баробари наҷодпарастон дар ин мамлакат созмонҳои миллатгарои ба ҷамъияти пинҳонкори "Брудербунд" ("Иттифоқи Бародарон") алоқадорӣ низ ҷаъолият доштанд.

Африкаи Ҷанубу Ғарбӣ. Баъд аз он ки ин мамлакат қаламрави зерваколати Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ шуд, аз африкавиаслҳо "тозакунии заминҳо" нисбат ба давраи дар ин ҷо ҳукмрон будани Германия ҳеле вуҷуд ёфт.

Маъмурияти мустамликавии Германия мамлакатро ба ду қисмат тақсим карда буд. Дар замони ҳукмронии Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ ин тақсими Африкаи Ҷанубу Ғарбӣ қавитар шуд. Қисми зиёди он – тамоми ҷануб ва навоҳии марказӣ, ки наздики 500 ҳазор км²-ро ташкил мекард, "минтақаи политезиявӣ" ба ҳисоб мерафт. Дар ин ҷо заминҳо дар байни мустамликачиён, яъне муҳочирони сафедпӯст тақсим карда шуданд. Танҳо қисми ками заминҳо барои тақсими оянда монда шуд. Дар ин қисмат барои африкавиаслҳо ҳамагӣ 100 ҳазор км² замини мамнӯъгоҳ (резерватсия) ҷудо гардид. Дар кулли қаламрави боқимондан "минтақаи политезиявӣ" охишта-охишта барои аз як ҷо ба ҷои дигар рафтани ва тамоми ҳаёти африкавиаслҳо аз тариқи низомии "руҳсатнома" ва "ичозатнома" назорат ҷорӣ карда шуд. Африкавиаслҳо бо сафедпӯстон танҳо ҳамон вақт ҳамроҳ буда метавонистанд, ки коргар, хизматгор ва ё батраки заминдор бошанд.

Ба "минтақаи политезиявӣ" танҳо минтақаи шимолӣ масоҳаташ тахминан 350 ҳазор км² дохил нашуд. Заминҳои ин ҷо мусодира нашуданд. Дар он ҷо мустамликачиёни европавӣ ҳам сокин нагардиданд. Ин ҷоро баъзан "минтақаи қабिलाҳо" ҳам меномиданд.

Баъди зерваколат эълон намудани мамлакат ҳудудҳои "минтақаи политезиявӣ" борҳо васеъ карда шуданд. Дар замони ҳукмронии немисҳо қабिलाҳои африкавиасл дар заминҳои "минтақаи политезиявӣ"-и ҳолии ҳанӯз дар он ҷо мустамликачиён сокинашуда сукунат доштанд. Вале ҳукуматдорони Ҷумҳурии Африкаи Ҷанубӣ ба кӯчондани африкавиаслҳо аз он минтақа шурӯъ намуданд. Соли 1922 "Амр дар бораи идораи халқҳои маҳаллӣ" интишор гардид, ки он дар "минтақаи политезиявӣ" ташкил намудани боз якчанд мамнӯъгоҳро эълон кард.

Барои ташкил намудани мамнӯъгоҳҳо навоҳии реғзори шӯразаминӣ беоб ҷудо карда мешуд. Дар он ҷойҳо ҷохҳои об то 70 метр чуқур буданд. Дар яке аз ноҳияҳо баъди қанда шудани 244 метр об пайдо шуд. Соли 1926 қарор карда шуд, ки даврдаври мамнӯъгоҳҳои барои аҳолии африкавиасл муқарраргардида бо симҳор печонда шавад.

Родезияи Ҷанубӣ. Дар Родезияи Ҷанубӣ солҳои 30-юм навоҳии аҳолии европавиаслҳо ташкил карда шуданд. Дар он ҷойҳо африкавиаслҳо ҳуқуқ надоштанд, ки соҳиби замин бошанд. Чунин заминҳо қариб нисфи қаламрави Родезияи Ҷанубиро ташкил намуданд. Барои африкавиаслҳо 94 мамнӯъгоҳ ташкил карда шуд. Европавиаслҳо аз африкавиаслҳо қисми зиёди заминҳои Родезияи Ҷанубиро қашада гирифтанд. Мамнӯъгоҳҳо бо ҳамроҳии ҳазинаи заминҳои ба африкавиаслҳо барои зарурати ширкатҳо додашуда танҳо аз се як ҳиссаи қаламрави Родезияи Ҷанубиро ташкил мекарданд. Қисми боқимондаи мамлакатро асосан заминҳои аз нав тақсимошуда ташкил меоданд.

Кишоварзии Родезияи Ҷанубӣ чун мамлакатҳои зиёди дигари Африка асосан ду намуд заминдорӣ аз ҳамдигар фарқкунанда дошт. Заминдорӣ европавӣ, ки бо усули сармоядорӣ пеш мерафт ва заминдорӣ африкавӣ, ки аслан хоҷагии натуралӣ буда, ба бозор кам алоқа дошт.

Ба ҳар як мустамликачии европавии Родезияи Ҷанубӣ нисбат ба шахси африкавиасл 20 баробар зиёд замин рост меомад. Вале дар байни мустамликачиён аҳолии шаҳрншини зиёдтар буд. Аз ҳамин сабаб шумораи фермерҳои европавиасл он қадар зиёд набуд. Ба ҳар як ферма ба ҳисоби миёна 2 ҳазор гектар ва ба ҳар як африкавиасл 3,3 гектар замин рост меомад.

Ҷи тавре ки мушоҳида кардед, ҳуқуқҳои инсонии африкавиаслҳо аз тарафи мустамликадорон ва ҳукуматдорони сафедпӯст поймол карда мешуданд.

≡ САВОЛ ВА СУПОРИШ ≡

1. Тартиботи наҷодпарастии Иттифоқи Африкаи Ҷанубиро шарҳ диҳед. 2. Аз ҳаёти этникии Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ мисолҳо биёред. 3. Оид ба саноат ва кишоварзии Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ иттилоъ доред? 4. Дар бораи фаъолияти наҷодпарастии нахуствазири Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ Герсог нақл кунед ва ба он баҳо диҳед. 5. "Хатари сиёҳ"-ро шарҳ диҳед. Сиёсати "хатари сиёҳ" ба манфиатҳои қадом гурӯҳи аҳолии равоҷ карда шуда буд? 6. "Монеаи ранга" чист? 7. "Минтақаи политесиявӣ"-ро шарҳ диҳед. 8. Дар Африкаи Ҷанубу Ғарбӣ "тозақунини замин" барои чӣ буд ва чӣ тавр ба амал бароварда мешуд? 9. Дар бораи ҳуқуқҳои европавиаслҳо ва африкавиаслҳо далелҳо биёред. 10. Мамнӯъгоҳҳои африкавиаслҳоро фаҳмонда диҳед. 11. Дар бораи усулҳои заминдорӣ европавиаслҳо ва африкавиаслҳо дар Родезияи Ҷанубӣ баҳс кунед. 12. Аз мавзӯё хулоса бароред.

БОБИ IV. МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ДАР СОЛҲОИ 1924 – 1939

§ 35. МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ДАР МАРҲАЛАИ НАВ

Шарҳи умумӣ. Муносибатҳои байналхалқӣ дар солҳои 1924 – 1939 ба се давраи хурдтари таърихӣ тақсим мешаванд. Ба давраи аввал солҳои 1924 – 1928 тааллуқ доранд. Ин давра марҳалаест, ки ҳанӯз тақсимооти мустамликавии мустамликаҳои давлатҳои Иттифоқи Сегона давом дошт. Давлатҳои Антанта ва иттифокчиёни онҳо мавқеи худро дар ҷаҳон мустаҳкамтар мекарданд. Барои ин кор онҳо Лигай Миллатҳоро ҳам истифода мебаранд.

Давраи дуюм солҳои 1929 – 1933-ро дар бар гирифтааст. Дар ин давра бӯҳрони ҷаҳонии иқтисодӣ ба амал омад. Ин воқеа муносибатҳои байналхалқиро то як дараҷа тағйир дод. Дар байни давлатҳои мустамликадор ва мустамликаҳои онҳо муносибатҳои соҳибқорию тичоратӣ барои аз бӯҳрони иқтисодӣ баровардани мамлакатҳои империалистӣ барқарор карда шуданд.

Солҳои 1934 – 1939 давраи сеюм мебошад. Ин давра ба ғалабаи фашизм дар Германия, болоравии нави иқтисодии баъди бӯҳрон ва тайёрии бевоситаи давлатҳои империалистӣ ба Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ рост омадааст.

Нақшаи Дауэс. Давраи аввалро марҳалаи болоравии баъдичангии иқтисодӣ ҳам меноманд. Сарфи назар аз ин, дар ҷаҳони сармоядорӣ оромӣ комилан ҳукмрон набуд. Дар масъалаи аз Германия рӯндани товони ҷанг муносибатҳои байни Англия ва Фаронса тезу тунд шуданд. Дар ин масъала Англия барои манфиатҳои худ пуштибони Германия буд. Аз ин рӯ, Германия бо ҳар роҳ аз пардохтани товони ҷанг ба Фаронса саркашӣ мекард.

Фаронса бо ҳамроҳии Белгия ҳанӯз соли 1923 минтақаи саноатии Рурро Германияро ишғол намуд. Дар натиҷаи ин саноати Германия маъдани кам мегирифтагӣ шуд. Ин ҳолат дар Германия то андозае бенизომии саноатиро ба вуҷуд овард. Вазъияти баамаломадаро корхонаҳои инҳисории Германия барои афзун гардондани сармои худ истифода бурданд. Вале ишғоли Рур ҳадафҳои Фаронсаро иҷро карда натавонист. Вақте ки Иёлоти Муттаҳидан Америка ва Англия масъалаи пардохти товони ҷанги Германияро ба ихтиёри худ дароварданд, Фаронса ба ҷуз аз розӣ шудан ба гузаштҳои илочи дигар надошт.

Моҳҳои июл – августи соли 1924 дар шаҳри Лондон конференсияи давлатҳои ғалиб баргузор гардид. Он пешниҳоди кумитаи банкдори Америка Дауэс дар бораи аз Германия рӯндани товони ҷанг, аз Рур

баровардани артиши Фаронса тасдиқ намуд. Ин қарордод шикасти сиёсати хориҷии Фаронса буд. Нақшаи Дауэс аз нав барқарор кардан ва тараққӣ додани иқтисоди Германияро дар назар дошт. Татбиқи он, пеш аз ҳама, ба он ниғаронида шуда буд, ки саноати вазнини Германия, аз он ҷумла нерӯи харбию саноатии ин давлат аз нав барқарор карда шавад. Бо ҳамин мақсад ба Германия бояд ба маблағи 500 миллион маркаи тиллоӣ вомбарги хориҷӣ қарз дода мешуд. Нақшаи Дауэс ҳаҷми умумии пардохти товони ҷангро муқаррар накард. Танҳо ҳаҷми харсолаи пардохт муайян карда шуд – соли аввал 1 млрд. маркаи тиллоӣ ва аз соли 5-ум сар карда – соли 2,5 млрд. марка пардохтан лозим меомад. Маблағи пардохт аз даромади корхонаҳои саноатӣ, роҳҳои оҳан ва аз ҳисоби андози махсуси ба маҳсулоти истеъмолӣ ҷоришуда дар назар дошта шуда буд.

Аз рӯи нақшаи Дауэс Германия асосан аз ИМА ва Англия аз соли 1924 то соли 1932 дар шакли вомбарг ва маблағгузорӣ 31 млрд. 819 миллион марка гирифт. Дар ҳуди ҳамин давра Германия ба ғолибон 11 млрд. 464 миллион марка товони ҷанг дод ва 7 млрд. 830 миллион марка аз рӯи вомбаргҳо пардохт намуд. Дар натиҷаи ин 12 млрд. 525 миллион марка аз хориҷа воридшуда дар мамлакат монд. Таваҷҷути ҳамин маблағи ИМА ва Англия нерӯи харбию саноатии Германия аз нав барқарор карда шуд.

Конференсияи Локарно. Қарордоди сиёсии нақшаи Дауэс созишномаҳои ҳастанд, ки 1 декабри соли 1925 дар Конференсияи байналхалқии Локарно Швейсария ба имзо расида буданд. Муҳимтарини онҳо қарордоди қарордоди кафолати Рейн буд. Мувофиқи ин қарордод Фаронса, Белгия ва Германия ӯҳдадор шуданд, ки дахлнопазирии сарҳадҳои байни Германия, Фаронса ва Белгияро, ки аз тариқи Созишномаи сулҳи Версал муқаррар гардидааст, кафолат медиҳанд ва ба минтақаи гайрихарбӣ эълоншудаи Рейн низ даст наметананд. Англия ва Италия кафолати иҷрои қарордоди Рейнро ба зимми худ гирифтанд. Нисбати давлатҳои дар шарқи Германия воқеъбуда ягон ҳел кафолати дахлнопазирӣ эълон карда нашуд, ба истиснои созишномаҳои Фаронса бо Полша ва Чехословакия, ки аз ғайрибештар набуданд.

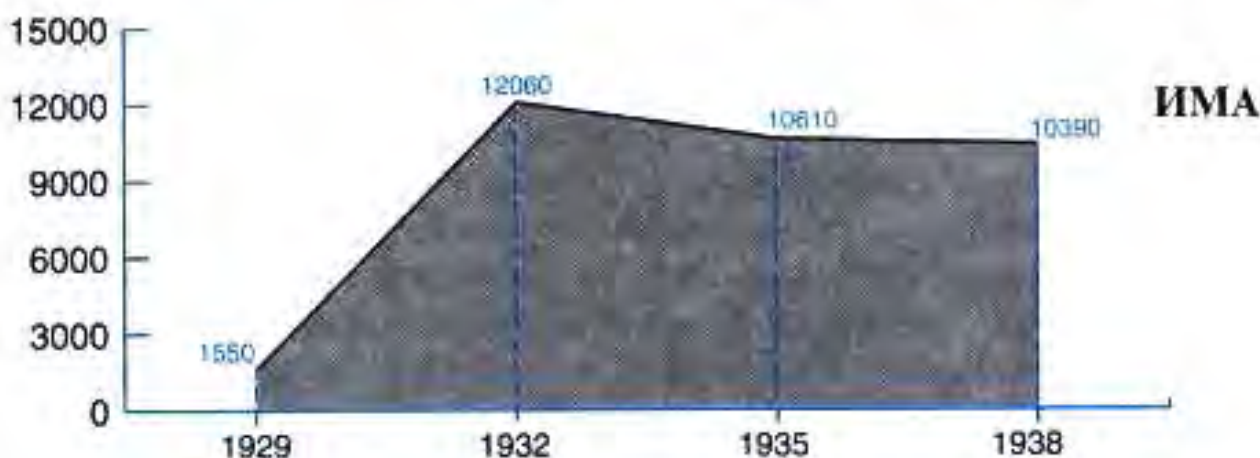
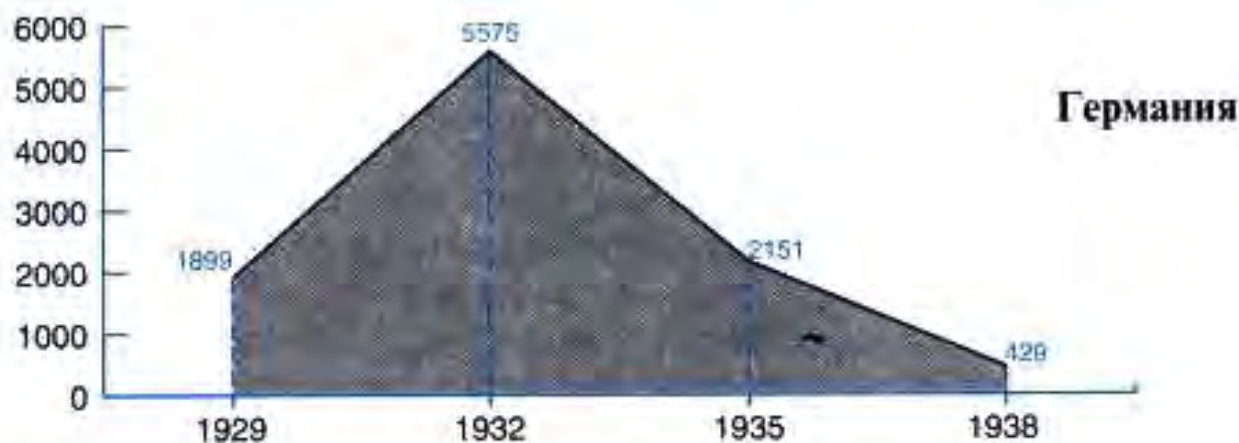
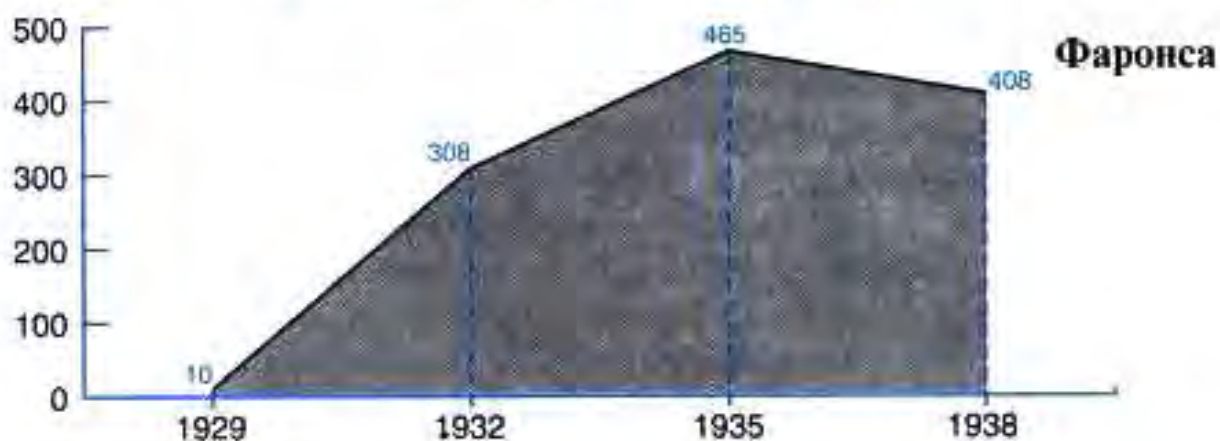
Ва ниҳоят, қарордодҳои Локарно ба Лигани Миллатҳо дохилшавии Германияро дар назар дошт.

Созишномаҳои Локарно муваффақияти калони сиёсии Германия буданд. Баъд аз ҷанг Германия бори аввал аз ҷиҳати ҳуқуқ ба Англия ва Фаронса баробар шуд. Ҷамъбасти баъдичангӣ акнун ба фоидаи Фаронса нею ба фоидаи Англия анҷом ёфт. Аз ҳамин вақт сар карда дар тӯли ҷандин соли оянда Англия дар қорҳои Европа мавқеи аввалро ба даст даровард.

Накшани Дауэс ва қарордодҳои Локарно бар зидди Иттиҳоди Шӯравӣ низ раवона карда шуда буданд.

Бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонӣ. Соли 1929 бӯҳрони бузургтарини иқтисодӣ оғоз ёфт, ки он тамоми ҷаҳонро фаро гирифт. Ин бӯҳрон ба муносибатҳои байналхалқӣ таъсири манфӣ расонд. Дар натиҷа кулли Мухолифатҳои ҷаҳонӣ то ҳади охирин тезу тунд шуданд. Муносибатҳои байналхалқии баъдиҷангии, ки "Низоми Версалу Вашингтон" номида шудаанд, дарҳамшикастанд.

Шумораи расман қайдшудаи бекорон дар Фаронса, Германия ва ИМА (ба ҳисоби ҳазор нафар)

Бӯҳрони иқтисодии соли 1929 дар натиҷаи дар Ниу-Ёрки ИМА ба фалокат дучор шудани биржа ва зуд дар дигар мамлакатҳои ҷаҳон паҳн гардидани оқибатҳои он оғоз ёфт. Дар натиҷаи ин бӯҳрон истеҳлоли саноатӣ якбора таназзул ёфта, бекорӣ то ҳол диданошударо ба вуҷуд овард. Соли 1932 шумораи бекорон дар мамлакатҳои сармоядорӣ ба 30 миллион нафар расид. Бӯҳрони барзиёдистеҳсолкунӣ даре нагузашта ба бӯҳрони молиявӣ омезиш ёфта, ваъзи иқтисодии ҷаҳонро боз ҳам мураккабтар кард. Банкҳои калони сершумор муфлис шуданд. Доираҳои сармоядори як қатор мамлакатҳо баҳри хифозати бойгарии худ рӯйро ба сӯи фашизм майл карданд.

Бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонӣ масъалаи рӯйдани товони ҷангро ба ихтиёри фаромӯшӣ супурд. Ин кор чуқин сурат гирифт. Соли 1929 нақшаи Дауэс ба нақшаи Юнга иваз карда шуд, ки онро кумитаи мушовирон бо сардории банкдори америкавӣ Юнга таҳия карда буд. Нақшаи Юнга маблағи умумии товони ҷангро 113,9 млрд. марка муқаррар кард ва он бояд дар зарфи 37 сол пардохта мешуд.

Соли 1930 нақшаи Юнга ба кор даромад ва баъд аз як сол Германия ба президенти ИМА Гувер дар бораи боздошти пардохти товони ҷанг муроҷиат кард. Моҳи июни соли 1932 дар шаҳри Лозанна конференсияи байналхалқӣ ҷамъ омад, ки он товони ҷангро бекор кард. Ин қарор бар хилофи манфиатҳои Фаронса буд. Ҳамин тарик, яке аз қисматҳои муҳимтарини Созишномаи сулҳи Версал бекор карда шуд.

Мухолифати зикрфтаи Европа ягона набуд. Бӯҳрони иқтисодӣ дар Шарқи Дур ҳам муносибатҳои байни мамлакатҳои бузургро вайрон кард. Мухолифатҳои империалистӣ дар Шарқи Дур нисбат ба Европа ҳам тезу тундтар ва босуръаттар сурат гирифтанд. Дар ин минтақа империализми Ҷопон нисбат ба давлатҳои дигари бузурги ҷаҳон фаъолтар буд. Моҳи сентябри соли 1931 Ҷопон забти қисмати шимолу шарқии Чинро оғоз намуда, баъди се моҳ онро пурра ба даст даровард. Ҳукумати Чин, ки ин вақт ба он Чан Кай-шӣ сарварӣ мекард, забткорихои Ҷопонро дар Чин эътироф накард. Англия ва Фаронса бошанд, дар ин масъала Ҷопонро дастгирӣ мекарданд, чунки манфиатҳои онҳо ҳамин мавқеъро тақозо менамуд. Бинобар ин Лиги Миллатҳо, ки бозичаи ин ду давлат буд, мувофиқи хоҳиши онҳо рафтор карда, барои "омӯхтан"-и масъала ба Шарқи Дур "Комиссияи Литтон"-ро фирисод. Ҷопон бошад, ҷавобан ба ин 9 марти соли 1932 бо номи "Монҷоу-Го" давлати "соҳибистиклоли Манчурия"-ро дар зери роҳбарии Пу И – императори охириини сулолаи манчурии Снини, ки аз тарафи инқилоби солҳои 1911 – 1913 сарнагун шуда буд, эълон кард. Комиссияи Литтон зиддиятҳои байни мамлакатҳои империалистиро дар Шарқи Дур, алалхусус дар масъалаи тақдири Чин баргараф карда натавонист. Ҷопон 28 марти соли 1933 намоишқорона аз Лиги Миллатҳо баромад.

Мохи фервали соли 1932 дар Женева Конференсияи байналхалқӣ оид ба яроқпартоӣ доир гардид, ки он кӯшиши аввалини Лигаи Миллатҳо оид ба боздоштани мусаллаҳшавии бошитоби мамлакатҳои аз ҷиҳати ҳарбӣ пурзӯр буд. Вале дар ин конференсия масъалаи дигар рӯи об баромад. Моддаҳои алоҳидаи Созишномаи сулҳи Версал дар масъалаи мусаллаҳшавии Германияи дар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ шикастхӯрда монеаҳо эҷод карданд. Бинобар ин Германия ибраз дошт, ки чаро вай бо мамлакатҳои дигар барои ҳифзи худ ҳуқуқҳои баробар надорад. Барои ин канслери Германия Шлейхер дар назди вакилони конференсияи Женева талабҳои мушаххас ва қатъӣ гузошт. Англия, Германия, ИМА ва Италия тавонистанд, ки муқобилияти Фаронсаи шикаста, ҳуқуқи Германияро барои мусаллаҳшавӣ эътироф наоянд. Гитлер, ки ин вақт алақай аз тарафи президенти Германия Гинденбург канслери мамлакат таъйин шуда буд (30 январӣ соли 1933), ба қабул гардидани чунин қарори конференсия муваффақ шуд. Бар ҳилофи хоҳиши аксарияти иштирокчиён Конференсияи байналхалқии Женева ба ҷои яроқпартоӣ ба конференсияи мусаллаҳшавӣ табдил ёфт. Вакилони Германия бо сардории Гитлер барои мусаллаҳшавии мамлақати худ расман иҷозат гирифта, мохи октябри соли 1933 конференсияро тарк карданд. Даре нагузашта Германия дар бораи баромадани аз Лигаи Миллатҳо изҳорат дод.

Ба вуҷуд омадани манбаи асосии ҷанг. Барномаи Германияи фашистӣ, ки дар китоби Гитлер "Муборизаи ман" ишро гардидааст, пеш аз ҳама, сар кардани ҷанги алайҳи ИҶШС-ро дар назар дошт. Асоси идеологии сиёсати хориҷии Германияро Гитлер бо назарияи наҷодпарастии "Ҷазои ҳаётӣ" асоснок намуд. Бо риёкории маҳз Гитлер даъво мекард, ки немисҳо "наҷоди ҷанобон" буда, қаламқаш ба онҳо муқаррар кардааст, ки бар "наҷодҳои паст" ҳукмронӣ кунанд. Бо сабаби он ки немисҳо "ҷазои ҳаётӣ"-и кофӣ надоранд, бояд онро аз "наҷодҳои паст" бо роҳи зӯрӣ ба даст дароранд. Ба Европа ва тамоми ҷаҳон хатари истилои немисӣ таҳдид мекард. Пешро роҳи Германияи фашистиро бо қидду ҷаҳди якҷояи мамлакатҳои пурқуввати ҷаҳон гирифтани мумкин буд. Барои ин кор ИҶШС ба Фаронса, Англия, ИМА ва Ҷопон тақлифҳои мушаххас пешниҳод намуд. Вале онҳо бечавоб монданд. ИМА бетарафиро ихтиёр кард.

Англия ва Фаронса барои ҳифзи шартҳои Созишномаи сулҳи Париж ҷорасе наандешиданд. Германияи фашистӣ бо ҳамроҳии Англия ин созишномаро ба нестӣ мерасонданд. Соли 1935 ҳукумати Англия бо Гитлер қарордоди ҳарбии баҳрӣ ба имзо расонд, ки муҳолифи Созишномаи сулҳи Версал буда, Германияро ба ҷанг дар пешистода тайёр мекард.

Сиёсати "даҳлатиакунӣ". Миёнаҳои солҳои 30-юм Германия ва Италия чунон пурзӯр шуданд, ки рӯнро ба таҷовузи ҳарбии зидди давлатҳои соҳибистиклол даст мезаданд. Ин иқдомро аввалин шуда Италия оғоз кард.

Империализми Италия, ки худро аз натиҷаҳои Ҷанги якуми ҷаҳонӣ бенасіб меҳисобид, нақшаи васеи забтқориҳои худро дар қитъаи Африка таҳия намуда, пеш аз ҳама, Ҳабашистонро забт кардани буд. Фаронса бошад, ба ин иқдоми Италия хайрхоҳона назар мекард, зеро амалӣ гардидани он таваҷҷӯҳи Италияро аз нимҷазираи Балкан дур месохт.

Ҳамин тариқ, 3 октябри соли 1935 Италия бе эълони ҷанг бар зидди Ҳабашистон амалиёти ҷангӣ оғоз намуд. Таҷовузи Италия ба Ҳабашистон Германияи фашистиро ҳам рӯҳбаланд кард. 7 марти соли 1936 артиши Германия ба минтақаи гайриҳарбии Рейн дароварда шуд ва бо ҳамин нишондоди муҳимтарини Созишномаи сулҳи Париж ва Локарноро шикаст. Фаронса бечуръатона бошад ҳам, хост, ки пеши роҳи ин иқдоми хатарноки Германияро бигирад, вале Англия ва ИМА ба вай ҳалал расонданд.

Забониққуни Мюнхен. Германия ва Италия ба ҷанги калон дар Европа ҳаматарафа тайёри дида, ба паймони ҳарбии худ аъзоӣ навро ҷалб мекарданд. Ҳукуматҳои баъзе давлатҳои Европа худашон тайёр буданд, ки ба иттиҳоди давлатҳои фашистии Германия ва Италия бипайванданд. Булғория, Венгрия ва Руминия аз қабилӣ ҳамин гуна давлатҳо буданд.

Аз моҳи майи соли 1937 сар карда ба ҳукумати Англия Невил Чемберлен роҳбарӣ мекард. ӯ чораҳои андешид, ки Италия ва Германияро ба таҷовузқорӣ ҳавасманд намуданд. Моҳи ноябри ҳамон сол узви ҳукумати Чемберлен Галифакс бо Гитлер вохӯрда, ба ҳамсӯҳбати худ фаҳмонд, ки ҳукумати Англия барои аз эътибор соқит эълон кардани Низоми Версал розӣ аст, то ки Германия тавонад Австрия, Чехословакия ва шаҳри Дансиг (Гданск)-ро забт кунад. Галифакс инчунин таклиф пешниҳод кард, ки Англия ва Фаронса ба иттифоқи Германияву Италия бипайванданд.

Пешниҳодоти мазқури ҳукумати Англия ба Гитлер нисбат ба халқҳои Европа амали ҷиноятқорона буд. Фаронса ба гаравғони сиёсати хориҷии Англия табдил ёфта, ба муқобили майлу хоҳиши он баромада наметавонист. ИМА бошад, муносибати худро бо ин давлатҳо бо назардошти манфиатҳои миллии ба роҳ мемонд. Бо ҳамин сабабҳо Австрияро забт кардани Германия аз тарафи мамлакатҳои Ғарб ягон ҳел зиддият ва ё эътирозро ба миён наовард.

Баъди Австрияро забт намудан Германия барои забти Чехословакия талош кард. Гитлер мехост, ки зудтар Чехословакияро

хам забт кунад. Англия Чехословакияро қурбони манфиатҳои худ кардаи буд. Ба ивази ба Германия дода шудани Чехословакия Чемберлен мехост, ки бо Германия дар бораи дахлнопазирии Британияи Кабир ва мустамликаҳои он созишнома ба имзо расонад. Чунин аҳду паймон бо Гитлер 29 сентябри соли 1938 дар Мюнхен баста шуд. Дар ин чо нахуствазирӣ Англия Чемберлен, сарвазирӣ Фаронса Даладье ва роҳбари Италияи фашистӣ Муссолиний вилоятҳои Судетро аз Чехословакия чудо карда, ба Германия супурданд. Қисми боқимондаи ин мамлакат беҳифозат монд ва моҳи мартӣ соли 1939 Гитлер онро ҳам ба Германия ҳамроҳ кард. Ба ивази ин "некӣ" Гитлер бо Чемберлен дар бораи абадан бар зидди ҳамдигар ҷанг накардани Германия ва Англия созишнома баст. Моҳи декабри ҳамон сол чунин созишнома дар байни Фаронса ва Германия низ ба имзо расид.

Забонякунии Мюнхен дар Европа таносуби қуввахоро ҷиддан ба фоидаи Германия ҳал намуд. Ин иқдом оғози Ҷанги дуҷуми ҷаҳониро наздиктар кард.

Арафани Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ. Тобистони соли 1939 дар шаҳри Москва дар байни Англия, Фаронса ва ИҶШС дар бобати аз тариқи баста шудани иттифоқи ҷарбию сиёсӣ гирифтани пеши роҳи таҷовуз дар Европа музокирот сурат гирифт, ки он воқеаи калони байналхалқӣ гардид. Иттиҳоди Шӯравӣ ба ҳукуматҳои Англия ва Фаронса пешниҳод кард, ки ҳар се давлат онд ба ёрии байнихамдигарӣ аҳдномаи самараноке имзо кунанд. Лоихаи аҳдномаи мазкур дар назар дошт, ки Англия, Фаронса ва ИҶШС дар сурати ба таҷовузи ҷарбӣ гирифтор шудан ба ёрии ҳамдигар меоянд. Ин созишнома давлатҳои Европани Шарқӣ (аз Баҳри Балтика то Баҳри Сиёҳ) бо ИҶШС ҳамсарҳадро низ дар бар мегирифт. Дар ҳамин вақт дар Англия ба таври пинҳонӣ музокироти дигар байни намояндагонии Англия, Фаронса ва Германия низ идома дошт.

Дар музокироти Москва Англия ва Фаронса дидаю доништа ба кашолкории маҳз роҳ медоданд. Аз ҳамин сабаб музокироти мазкур натиҷаи мусбат надод. Баъд аз он ки музокирот дар байни Англия, Фаронса ва ИҶШС бенатиҷа анҷом ёфт, Ҳукумати Шӯравӣ бевосита бо Германияи фашистӣ сари мизи музокирот нишаст. Ин даҳза Германия аллакай барои оғози ҷанги васеъ дар Европа ҳаматарафа тайёр буд, вале бо вучуди ин намехост, ки аз ибтидои он сар карда дар ду ҷабҳа – ҳам дар Европани Ғарбӣ ва ҳам дар Европани Шарқӣ бичангад. Чунин сурат гирифтани ҷанг бар зарари Германия буд. Бинобар ин он тайёр буд, ки тавассути аҳдномае ИҶШС-ро фиреб бидиҳад. ИҶШС ҳам намехост, ки дар ду ҷабҳа – дар Европа бо Германия ва дар Шарқи Дур бо Ҷопон бичангад. Тавре ки дидем, дар айни замон аҳдномаи байни Германияи фашистӣ ва Иттиҳоди Шӯравӣ

ба ҳар ду тараф ҳам зарур буд. Лекин ҳар ду тараф ба хубӣ мефаҳмиданд, ки ин аҳднома қавию дарозмуддат буда наметавонад. Ҳамин тариқ, 23 августи соли 1939 дар байни Германия ва Иттиҳоди Шӯравӣ ба мӯҳлати 10 сол созишномаи ба ҳамдигар ҳучумнакунӣ ба имзо расид.

Дар чунин шароит аз чониби Германияи фашистӣ оғоз гардидани Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ва ба он ҳамроҳ шудани иттифокчиёни он амри воқеӣ гардид.

== САВОЛ ВА СУЌОРИШ ==

1. Давраҳои муносибатҳои байналхалқии солҳои 1924 – 1939-ро баён кунед. 2. Нақшаи Дауэро шарҳ диҳед. 3. Конференсияи байналхалқии Лондон (соли 1924) чадвали пардохти товони ҷангро аз Германия чӣ тавр муқаррар кард? 4. Нақшаи Дауэс ба Германия чӣ фонда оварда метавонист? 5. Дар бораи Конференсияи байналхалқии Локарно нақл кунед. 6. Аз қарорҳои Конференсияи байналхалқии Локарно кадом давлат бурд кард? 7. Қарорҳои Конференсияи байналхалқии Локарно бар зидди кадом давлат нигаронда шуда буд? 8. Бӯҳрони ҷаҳонии иқтисодии солҳои 1929 – 1933 дар кучо сар зад? 9. Моҳияти нақшаи Юнгаро оид ба рӯёндани товони ҷанг аз Германия баён кунед. Ин нақша аз нақшаи Дауэс бо чӣ фарқ мекунад? 10. Соли 1930 Германия ба президенти ИМА Гувер оид ба кадом масъала муроҷиат кард? 11. Конференсияи байналхалқии Лозаннаи соли 1932 кадом масъаларо баррасӣ намуд? 12. Соли 1932 Ҷопон қисмати шимолу шарқии Чинро забт карда, дар он ҷо истиқлолияти кадом давлати навро ҷалон намуд? 13. Ҷопон ва Германия кай ва чаро аз Лигайи Миллатҳо баромаданд? 14. Исбот кунед, ки Конференсияи байналхалқии Женева ба фондаи Германия анҷом ёфт. 15. Чаро Англия, Фаронса ва Италия "ҳуқуқ"-и Германияро муҳофизат мекарданд? 16. Назарияи "Ҷазои ҳаёти"-и Гитлерро шарҳ диҳед. 17. Сиёсати "даҳлатнакунӣ"-и давлатҳои Фарбро чӣ тавр фаҳмидед? 18. Оё дар бораи забоняккунии Мюнхен иттилоъ доред? 19. Соли 1939 – дар арафаи Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ Англия, Фаронса, ИҶШС ва Германия кадом мавқеъро ишғол намуданд? 20. Аз мавзӯи хулоса бароред.

БОБИ V. ЧАНГИ ДУЮМИ ЧАХОНӢ (СОЛҲОИ 1939 – 1945)

§ 36. ОҒОЗИ ЧАНГИ ДУЮМИ ЧАХОНӢ

Сабабҳои Чанги дуюми ҷаҳонӣ. Чанги дуюми ҷаҳониро мамлакатҳои империалистӣ тайёр карда буданд. Маҳз талош барои даромади баланд, васеъкунии ҳудудҳои империяҳои мустамликавӣ империалистонро ба чанги истилогарона тала меод. Ин мамлакатҳо кӯшиш мекарданд, ки қаламрави давлатҳои дигарро забт карда, халқи онҳоро ба асорат гирифта намуда, ҳукмронии худро дар ҷаҳон таъмин намоянд. Зиддиятҳои роҳзанҳои империалистӣ аз он сабаб боз ҳам тезу тундтар шуданд, ки дар солҳои 20-ум ва 30-юм нобаробарии тараққиёти иқтисодӣ ва сиёсии мамлакатҳои сармоядорӣ ба марҳалаи нави худ баромад. Давлатҳои, ки аз мустамликаҳо, манбаҳои ашёи хом ва бозори фӯруши мол камтар таъмин буданд, ба мамлакатҳои дорони мустамликаҳои зиёд ба рақобати шадид даст мезаданд. Дар ин давра мамлакатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ ақибмондатарии империалистӣ ба мамлакатҳои мутараққии сармоядорӣ расида гирифта, аз ин мамлакатҳои мустамликадор ҳиссаи барои худ сазоворро қашади гирифтани буданд.

Азнавтақсимкунии мустамликаҳо, ки дар натиҷаи Чанги якуми ҷаҳонӣ ба амал омад, танҳо мафиатҳои мамлакатҳои ғолибро ифода намуд. Мамлакатҳои дар ин чанг шикастхӯрда аз мақсади мустамликазабткунии худ даст нақашади буданд.

Дар солҳои 30-юм паймони мамлакатҳои империалистии даъвогари ҳукмронии ҷаҳон шудан аз нав ташаққул ёфт. Ба он Германияи гитлери, Италияи фашистӣ ва Ҷопон дохил буданд. Мамлакатҳои аъзои ин паймон худро дар тақсими мустамликавии ҷаҳон бенасиб ҳисобида, аввалин шуда ба азнавтақсимкунии ҷаҳон сар карданд. Германия, Италия ва Ҷопон давлатҳои асосии иттиҳоди фашистӣ буда, ният доштанд, ки халқҳои ҷаҳонро ба асорати худ гирифта кунанд.

Ба паймони иттиҳоди давлатҳои фашистӣ Англия, Фаронса, ИҶШС ва ИМА муқобил меистоданд. Англия, Фаронса ва ИМА, ки дар Чанги якуми ҷаҳонӣ ғолиб баромада буданд, мехостанд, ки мақсаҳои бадастдаровардашонро боз ҳам мустаҳкамтар кунанд.

Ҳар дуи ин гурӯҳи давлатҳои даъвогари ҳукмронии ҷаҳон шуданро доштанд. Он давлатҳои, ки дар муқобили давлатҳои иттиҳоди фашистӣ меистоданд, ҳанӯз муташаққил набуданд, яъне дар иттиҳоди ҳарбии сиёсӣ муттаҳид нашуда буданд. Аз ин рӯ, дар алоҳидагӣ нисбат ба иттиҳоди фашистӣ заифтар меамуданд. Мақсаи дифоқарона ба онҳо

имконият намедод, ки ба ҷанги зидди давлатҳои иттиҳоди фашистӣ хубтар тайёри бинанд. Ин давлатҳо кӯшиш мекарданд, ки худро бо роҳҳои дипломатӣ аз ҳучуми фашистӣ эмин нигоҳ доранд.

Дар пеши роҳи давлатҳои иттиҳоди фашистӣ як монеаи пурзӯр меистод, ки он Иттиҳоди Шӯравӣ буд. Соҳти давлатии он сотсиалистӣ буд. Германияи фашистӣ ва иттифоқчиёни он ният доштанд, ки ин давлатро барҳам диҳанд. Мубориза дар байни низоми сармоядорӣ ва низоми сотсиалистӣ яке аз сабабҳои дигари сар задани Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ ба шумор меравад.

Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ аз рӯи мақсадҳо ва соҳти сиёсии давлатҳои дар он иштироккунанда ҷанги империалистӣ, истилогарона ва аз тарафи ташаббускорони он беадолатона буд.

Ҳамлаи Германия ба Полша ва оғози Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ. 1 сентябри соли 1939 артиши Германияи фашистӣ ба Полша зада даромад. Англия ва Фаронса, ки ба Полша ёрии ҳарбӣ ваъда карда буданд, 3 сентябр ба Германия ҷанг эълон карданд. Он вақт Гитлер ба ин давлатҳо ишора карда гуфта буд: "Ин ҳанӯз маънои онро надорад, ки гӯё онҳо ҷанг мекарда бошанд". Даре нагузашта ин тахмини Гитлер рост баромад. Англия ва Фаронса, тавре ки ба Чехословакия хиёнат карда буданд, ба Полша низ хиёнат карданд. Дар Фарб 115 дивизияи Фаронса ва Англия ягон ҳел амалиёти ҳарбӣ намегузаронд. Ин вақт дар муқобили онҳо ҳамагӣ 23 дивизияи Германия меистоду бас. Доираҳои ҳуқумрони мамлакатҳои Фарб гумон доштанд, ки Германия Полшаро торумор карда, ба Иттифоқи Шӯравӣ ҳамла хоҳад кард.

Баъди зада даромадани гитлерчиён ҳукумат ва артиши Полша мамлакатро бесоҳиб партофта, шармандовар ба хориҷа фирор карданд. Ҷузъу томҳои зиёди артишиҳои Полша, сокинони Варшава ва шаҳру навоҳии дигари мамлакат ба муқобили истилогарон қаҳрамонона муқовимат нишон медоданд. Вале бартарӣ дар ҷониби гитлерчиён буд. Сарфи назар аз ин, ба артиши фашистӣ лозим омад, ки барои шикастани муқобилияти артиш ва халқи беҳукумати Полша қариб як моҳ сарф кунад.

"Ҷанги аҷоиб" дар Европани Фарбӣ. Вақте ки дар Европа ҷанг оғоз ёфт, ИМА бетарафии худро эълон кард. Инҳисорчиёни америкавӣ тахмин мекарданд, ки ҷанг иқтисоди мамлакатро аз бӯҳрон мебарорад. Супоришҳои ҳарбии мамлакатҳои ҷангкунанда ба саноатчиён ва банкдорони америкавӣ даромади афсонавӣ хоҳанд овард.

Баъд аз торумори Полша Англия ва Фаронса ҳанӯз ҳам умед доштанд, ки бо Гитлер забон як карда, ҷангро алайҳи ИҶШС раво мекунанд.

Дар зарфи ҳафт моҳ дар ҷабҳаи Ғарбӣ ягон ҳел амалиётҳои ҳарбӣ бурда намешуданд. Аз ин рӯ, дар ин минтақа ҷанг истехзоомезона "нишастаҷангкунӣ" ва "ҷанги аҷоиб" ном гирифт. Захираҳои модии Англия ва Фаронса аз иқтисоди Ғермания зиёд буданд. Сарфи назар аз ин, ҳукуматиҳои Англия ва Фаронса намехостанд, ки роҳи дар Мюнхен интиҳобкардаи худро аз даст диҳанд. Ба Гитлер фаҳмондани мешуданд, ки "ӯ метавонад дар Шарқ ғайолана амал кунад".

Аз чунин мавқеи Англия ва Фаронса Ғермания ба таври худ истифода бурда, дар Ҷабҳаи Ғарбӣ ба ҳуҷуми баркосо ҳаматарафа ғайёри меид.

Забткориҳои Иттиҳоди Шӯравӣ. Мувофиқи Созишномаи сулҳи Брест 3 март соли 1918 бо Ғермания империяи Русия Украинаи Ғарбӣ ва Белоруссияи Ғарбиро аз даст дода буд. Иттиҳоди Шӯравӣ аз қарордоди 23 августи соли 1939 бо Ғермания дар бораи ба ҳамдигар ҳуҷумнакунӣ басташуда истифода бурда, моҳи сентябри ҳамин сол ба аз нав истило қардани онҳо даст зад. Артиши Сурхи Шӯравӣ Украинаи Ғарбӣ ва Белоруссияи Ғарбиро забт қарда, мувофиқан ба ҚШС Украина ва ҚШС Белоруссия ҳамроҳ қард. Забткориҳои Иттиҳоди Шӯравӣ бо ин ба охир нарасиданд. Артиши Сурх моҳи ноябри соли 1939 ба қаламрави Финляндияи соҳибистиклол ҳам зада даромад. Мувофиқи нақшаи роҳбарияти хизбию давлатии Иттиҳоди Шӯравӣ ин ҷанг бояд ҷандон тӯл намекашид. Вале ғайриҷашмдошти онҳо Финляндия ба муқобили Артиши Сурхи Шӯравӣ муқовимати сахт нишон дода, дахҳо ҳазор аскарро афсар ва техникаи ҳарбии онро несту нобуд қард (Идомаи ҷанги Иттиҳоди Шӯравӣ бар зидди Финляндия дар мавзӯи 37. "Рафти ҷанг дар соли 1940" инъикос меёбад).

≡ САВОЛ ВА СУПОРИШ ≡

1. Ба оғози Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ қадом давлатҳо манфиатдор буданд?
2. Чаро Ҷанги дуюми ҷаҳониро Англия, Фаронса ва ИМА оғоз нақарданд?
3. Қадом сабабҳои Ҷанги дуюми ҷаҳониро меқонед?
4. Давлатҳои паймони фашистӣ ҷӣ меқостанд?
5. Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ қай оғоз ёфт?
6. Қадом давлатҳои Европа ба Ғермания ҷанг зълон қарданд?
7. "Ҷанги аҷоиб"-ро шарҳ диҳед.
8. Чаро дар Ҷабҳаи Ғарбӣ амалиётҳои ҳарбӣ ниҳоят суёт сурақ меғирифтанд?
9. Иттиҳоди Шӯравӣ қадом вилоятҳоро аз нав забт қарда, ба ҚШС Украина ва ҚШС Белоруссия ҳамроҳ қард?
10. Иттиҳоди Шӯравӣ бо қадом давлати соҳибистиклол ҷанг оғоз нақуд?
11. Аз мавзӯё хулоса бароред.

§ 37. РАФТИ ЧАНГ ДАР СОЛИ 1940

Ҳамла ба Ғарб. Соли 1940 амалиётҳои ҷангӣ дар Европайи Ғарбӣ, Африка, хавзаи Баҳри Миёназамин, нимҷазираи Балкан ва Шарқи Дур сурат гирифтанд. Вале самти асосӣ Европайи Ғарбӣ буд.

Моҳи апрели соли 1940 гитлерчиён ногаҳон ба Дания ва Норвегия зада даромаланд. Артиши Дания ба истилогарон муқовимат нишон наод. Вай бо фармони шох ва ҳукумати Дания таслим шуд. Ватанпарварони норвегӣ бошанд, муқовимат нишон дода, ба фашистони немис талафот ба бор меоварданд. Вале муқовимати артиши Норвегия дар аввали моҳи июн шикаст. Ба ин то як дараҷа "колоннаи панҷум", ки аз фашистони маҳаллӣ иборат буд, мусондат намуд.

Пешрави тачовузкорони гитлерӣ ба Ғарб маънии шикасти пурраи сиёсати Мюнхенро дошт. Қаҳру қазаби умумихалқӣ роҳбари мюнхенчиёни англисӣ Н. Чемберленро маҷбур сохт, ки ба истеъфода равад. Ба ҳукумати нави Англия раҳбари катъитари Ҳизби Консервативӣ Уитсон Черчилл раҳбарӣ кард. Ӯ нағз мефаҳмид, ки ба Англия ҳатари калон таҳдид мекунад.

Моҳи майи соли 1940 артиши фашистони немис Нидерландия, Белгия ва Люксембургро ишғол намуд. Бо ҳамин гитлерчиён аз шимоли хати мудофиавие, ки фаронсавиро дар қад-қадӣ сарҳади Германияву Фаронса сохта буданд, давр зада ҷабҳаро бурида, ба ҷониби соҳил ҳаракат карданд, нерӯҳои англисӣ ва як қисми артиши фаронсавиро, ки ҳамагӣ 340 ҳазор нафар низомро ташкил менамуданд, дар наздикии Дюнкерк ба тарафи баҳр фишор дода, ба ақиб партофтанд. Онҳо силоҳ ва техникаи ҳарбии худро партофта, ба ҷазираҳои Британия гузаштанд. "Мӯъҷиза"-и Дюнкерк дар торумор нашудани артишҳои Англияю Фаронса аз он сабаб рух дод, ки Гитлер ба генералҳои худ иҷозати торумори онҳоро наодо буд. Ин сабаб дошт. Сарвари фашистони Германия мехост, ки бо ҳукумати Англия созишнома баста, бо ёрии вай бар зидди Иттиҳоди Шӯравӣ ҷангад.

5 июн артиши Германия ба ҷануб ҳамла кард. Дар пеши роҳи онҳо шаҳри Париж меистод. Халқ ва артиши Фаронса қомилан тайёр буданд, ки бар зидди душман ҷанг карда, ҳатто ғалаба ба даст дароранд. Вале ҳукумати Фаронса ба манфиатҳои миллӣ хиёнат карда, аз мамлакат гурехт. Парижи "шаҳри озод" эълонкарда ба гитлерчиён бе ҷанг супорида шуд.

Сардори ҳукумати нави Фаронса яке аз раҳбарони фашистони ин мамлакат маршал Петан таъйин карда шуд. 22 июни соли 1940 дар ҷангалаки Компен дар бораи бе ҷуну ҷаро таслим шудани Фаронса санад ба имзо расид. Германия қисми зиёди қаламрави Фаронсаро ишғол кард. Дар қисмати ҷанубии истилонашудаи мамлакат тартиботи

харбию фашистии ҳукумати лӯхтакмонанди Петан ташкил ёфт, ки он дар шаҳрчаи истироҳатгоҳи Вишй чойгир буд.

Танҳо баъзе намоёндагони буржуазияи миллӣ ва афсарҳои артиш ба муқобили таслимшавии Фаронса баромаданд. Дар байни онҳо генерал Шарл де Голл (1890 – 1970) низ буд. Дар ҷавоби мурочиатномаи ӯ аз Лондон хизматчиёни ҳарбии дар хориҷи кишварбуда ва ватандӯстони сершумор барои мубориза баҳри эҳёи миллии мамлакат дар соҳмони "Фаронсаи Озод" муттаҳид шуданд.

Европаи Ғарбиро ишғол кардани гитлерчиён дар ИМА ташвиши зиёдеро ба вуҷуд овард. Ҳукумати Америка ба иҷрои барномаи калони соҳтмони ҳарбӣ ва зиёд намудани нерӯҳои мусаллаҳ шурӯъ кард. Соҳтани гулӯлаи ҳаставӣ (атомӣ) низ оғоз ёфт. "Қонун дар бораи бетарафӣ"-и соли 1939-и ИМА тағйир дода шуд. Акнун давлатҳои иштирокчии ҷанг имконият пайдо намуданд, ки аз ИМА аслиҳа ва лавозимоти дигари ҳарбиро нақд харида, аз Америка тавассути киштиҳои худ бибаранд. Дар ҷанг иштирок накарда, ИМА ба Англия торафт ёрии ҳарбию иқтисодии худро афзунтар менамуд. Моҳи март соли 1941 Конгресси ИМА дар бораи "ленд-лиз" қонун қабул кард. Мувофиқи ин қонун ИМА метавонист аслиҳа ва лавозимоти ҳарбиро насия фурухта ва ё ба иҷора бидиҳад. Қонуни мазкур ба давлатҳои хизмат мекард, ки муборизаи онҳо бар зидди таҷовузкор барои ИМА аҳамияти ҳаётан муҳим дошт. Ҳамин тариқ, ИМА амнияти худро тавассути Англия ва мамлакатҳои дигари иштирокчии ҷанг, ки силоҳ ва лавозимоти дигари ҳарбии Америкаро гирифта буданд, таъмин кардани буд.

Ҷанг дар Африка. Моҳи июни соли 1940 Италия ба ҷанг даромад. Артиши вай моҳи сентябр ҳамлаи худро дар шимолӣ Африка оғоз намуда, баъд ба тарафи шарқии Африка ҳаракат кард. Он ният дошт, ки Мисро ишғол намуда, ба Канали Суэте назорати худро ҷорӣ намояд. Артиши Италия дере нагузашта амалиётҳои ҳарбиро барои васеъ кардани минтақаи ишғол дар Африкаи Шарқӣ вусъат дод. Вале дар ин ҷо ҳукмронии артиши Италия умри зиёд надид. Дар натиҷаи ба ин самт ҳаракат кардани артиши Англия дере нагузашта Италия аз ҳамаи мулкҳои дар Африкаи Шарқибудааш маҳрум шуд.

Баробари расида омадани қувваҳои иловагӣ англисҳо истилогаронро аввал аз Миср ва баъд аз Киренаика низ пеш карданд. Сипас артиши Германия ба ёрии артиши италиявӣ омад. Баҳори соли 1941 фашистон ҳамлаи худро дар Либия давом дода, Бенғозиро ба даст дароварданд, баъд Тобрукро муҳосира намуданд. Вале ҳаракати онҳо ба дохили Миср боздошта шуд. Ба ҳар ҳол гитлерчиён дар китъаи Африка нерӯҳои ҳарбии ба галаба қобил надоштанд. Германия ин замон нерӯҳои асосии худро барои ҷанги зидди Иттиҳоди Шӯравӣ марказонида буд.

Ғачовузи фашистӣ ба Балкан. Васеъшавии амалиётҳои ҳарбӣ ба ваҳдати минбаъдаи паймони мамлакатҳои фашистӣ кӯмак мерасонд. Германия, Италия ва Ҷопон 27 сентябри соли 1940 ба Мувоҳидаи Сегона имзо гузошта, бо ҳамин ӯҳдадор шуданд, ки агар яке аз онҳо бо ягон давлати дигар дар ҳолати ҷанг қарор дошта бошад, пас давлатҳои дигари паймон ба он ёрии ҳаматарафа – ҳарбӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ мерасонанд. Дар байни аъзои ин паймон доираи нуфуз дар ҷаҳон муайян карда шуда буд. Германия ва Италия ба ҳукмрони Европа ва Ҷопон бошад, ба ҳукмрони Осиёи Шарқӣ шудан даъво доштанд.

Фашистони Германия ба ишғоли Европайи Ҷанубу Ғарбӣ аҳамияти калон меоданд. Аз ин рӯ, моҳи ноябри соли 1940 ба Иттифоқи Сегона Венгрия, Руминия ва Словакияро ҳамроҳ карда, 6 апрели соли 1941 бар зидди Югославия ва Юнон ба ҷанг даромаданд. 17 апрел Югославия дар бораи таслимшавии худ ба санади дахлдор имзо кард. Германия то охири ҳамон моҳ ишғоли Юнонро ҳам ба анҷом расонд. Давлатҳои дигари Балкан, аз он ҷумла Булғория ҳам ба фашистони Германия таслим шуданд. Дар ин мамлакатҳо диктатури фашистӣ ҳукмрон гардид ва онҳо ба иттиҳоди давлатҳои фашистӣ пайвастанд.

Дар баробари дар Европа ва Африка васеъшавии таҷовузи Германия амалиётҳои таҷовузкоронаи Ҷопон низ дар Шарқи Дур меафзуданд. 23 сентябри соли 1940 артиши Ҷопон қисмати шимолӣи Хиндучинро забт кард. Ҷопон ният дошт, ки Индонезия ва Филиппинро забт кунад. Ин иқдоми Ҷопон манфиатҳои ҳаётии ИМАро дар ин минтақаи ҷаҳон халалдор мекард. Дар натиҷаи гуфтушунид ин ду давлат моҳи июни соли 1941 дар бораи доираи нуфуз дар ҳавзаи Укёнуси Ором созишнома ба имзо расонданд.

Забткорӣҳои Иттиҳоди Шӯравӣ. Ҷанги Иттиҳоди Шӯравӣ бо Финляндия, сарфи назар аз муқовимати ниҳоят шадид ва талафоти гарони Артиши Сурх, бо ғалабаи Иттиҳоди Шӯравӣ анҷом ёфт. Моҳи марти соли 1940 дар байни Иттиҳоди Шӯравӣ ва Финляндия созишномаи сулҳ баста шуд, ки мувофиқи он дар самти Ленинград сарҳадҳои Шимолу Ғарбии ИҶШС васеътар карда шуданд.

Соли 1940 ба Иттиҳоди Шӯравӣ муяссар гардид, ки бо талафоти хеле кам Бессарабияро аз Руминия баргардонда гирад. Моҳи август мувофиқи қонуни қабулкардаи Шӯрои Олии ИҶШС Бессарабия ба ҶШС Молдавия таъдир дода шуд. Артиши Сурхи Иттиҳоди Шӯравӣ қисмати суқунати украинҳои Буковинаи Шимолро низ аз нав забт карда, ба ҶШС Украина ҳамроҳ кард.

Забткорӣҳои Иттиҳоди Шӯравӣ бо ҳамин ба анҷом нарасид. Бо амри Ҳукумати ИҶШС Артиши Сурх моҳи июли соли 1940 Латвия, Литва ва Эстонияро ишғол карда, онҳоро бо номи ҶШС Латвия, ҶШС Литва ва ҶШС Эстония ба ҳайати ИҶШС дохил намуд.

Хамин тариқ, Ҳукумати Шӯравӣ қаламрави дар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ аз даст додаи Русияи Шӯравиро пурраю барзиёд аз нав ба даст даровард.

МАЪХАЗ

СОЗИШНОМАИ СУЛҲИ ИТТИҲОДИ ҶАМОҲИРИ ШҶУРАВИИ СОТСИАЛИСТӢ БО ҶУМҲУРИИ ФИНЛЯНДИЯ

12 марти соли 1940

Моддаи 1. Амалиётҳои ҳарбӣ дар байни ИҶШС ва Финляндия таъҷилан бо тартибе қатъ карда мешаванд, ки протоколи ба созишномаи мазкур замимаишти пешбини кардааст.

Моддаи 2. Сарҳадҳои давлатӣ дар байни ИҶШС ва Ҷумҳурии Финляндия аз тариқи хати наво муқаррар карда мешаванд, ки мувофиқи он тамоми қардагии Карел бо ҳамроҳии шаҳри Выборг (Виннури) ва халиҷи Выборг бо ҳамроҳии қазираҳо, қарбтар ва шимолтари минтақаи соҳилҳои қӯли Ладога бо ҳамроҳии шаҳрҳои Коксголом, Сартавала, Суоярвӣ, як қатор қазираҳо дар халиҷи Фин, қаламрави шарқтари Меркярвӣ бо ҳамроҳии шаҳри Куолярвӣ, як қисми нимқазираҳои Рибачий ва Средний... ба ҳаёти ИҶШС ҳамроҳ карда мешаванд.

Моддаи 3. Қар ду Тарафи Аҳду Паймонкунанда аз қар гуна ҳамлаи зидди ҳамдигар ҳудудҳои мекунанд ва ягон иттифок таъсис намедиханд ва ё дар ягон иттиҳоди, ки ба муқобили яке аз Тарафи Аҳду Паймонкунанда равон карда шудааст, ширкат намевазанд.

Моддаи 4. Ҷумҳурии Финляндия розигии худро инҳор мекунад, ки нимқазираи Хонко ва қаламравии баҳрии атрофи онро дар ҳудуди 5 мили қануб ва шарқ ва 3 мил қарбтару шимолтар аз вай ва як қатор қазираҳо, ки ба вай пайвастаанд..., ба Иттиҳоди Шӯравӣ ба маблағи 8 млн маркаи финнии қарсола ба муҳлати 30 сол ба инҳора мебахад, то ки дар он ҷо пойгоҳи қарбии баҳрие бунёд карда шавад, ки қобилияти аз ба халиҷи Фин қала даромадани таҷовузқор муҳофизат қарданро дошта бошад ва бо мақсади қифзи пойгоҳи баҳрий ба Иттиҳоди Шӯравӣ ҳуқуқ дода мешавад, ки дар он ҷо аз ҳисоби худ шумораи зарурии нерӯҳои қарбии ҳавоӣ ва ҳушқард дошта бошад.

Моддаи 5. ИҶШС ўҳдадор мешавад, ки артиши худро аз вилояти Петсамо, ки Финляндия соли 1920 ... бо хошиши худ ба Давлати Шӯравӣ гузашт қарда буд, қарорад.

ПАЙМОНИ СЕ ДАВЛАТ

27 сентябри соли 1940

Муоҳидани дар Берлин аз тарафи намоёндогони Германия, Италия ва Ҷопон ба инзорасида иттиҳоди таҷовузқорони фашистиро ба таври ниҳой созон дод. Баъдан ба ин муоҳида Венгрия, Руминия, Булғория, Финляндия, Испания, Таи (Снам), ҳукуматҳои лўхтақмонанди Хорватия, Мончжоу-Го ва ҳукумати Ван Тезин-веян Қин ҳамроҳ шуданд.

Моддаи 1. Ҷопон мақоми роқбарии Германия ва Италияро дар қори ташкили низоми нав дар Европа эътироф мекунад.

Моддаи 2. Германия ва Италия роқбарии Ҷопонро дар қори ташкили низоми нав дар фазои бузурги Осиёи Шарқӣ эътироф ва эътиром мекунанд.

Моддаи 3. Германия, Италия ва Ҷопон розианд, ки дар асоси дар боло нишон додашуда ҳамқорӣ қунанд. Онҳо минбаъд ўҳдадор мешаванд, ки ҳамдигарро тавассути ҳаман воситаҳои сиёсий, ҳоҷагӣ ва қарбӣ дастқарӣ мекунанд, агар ба шарте, ки яке аз се Тарафи Аҳду Паймонкунанда аз қониби ягон давлате ба ҳамла қарифтор шуда бошад, ки дар айнаи замон дар қанги евроқавӣ ва ихтилофи Қину Ҷопон нишқор надорад.

Моддаи 4. Бахри амалӣ намудани паймони мазкур таъҷилаи комиссияҳои умумитехникӣ таъкил карда мешаванд, ки аъзон онҳо аз тарафи ҳукуматҳои Германия, Италия ва Ҷопон таъйин карда мешаванд.

Моддаи 5. Германия, Италия ва Ҷопон изҳор менамоянд, ки созишномаи мазкур ҳаргиз ба мақоми сиёсӣ, ки феълан дар байни ҳар кадоми се иштироқчи созишнома ва Иттиҳоди Шӯравӣ вучуд дорад, ҳалалдор намешавад.

Моддаи 6. Аҳдномаи нав бетаъхир баъди ба имзо расидани он ба қор мебарояд ва аз рӯзи ба қувваи қонун даромадан дар тӯли 10 сол амал мекунад.

== САВОЛ ВА СУПОРИШ ==

1. Соли 1940 амалиётҳои ҷангӣ асосан дар кадом самт сурат гирифтанд? 2. Гитлерчиён Дания ва Норвегияро кай ба даст дароварданд? 3. Тақдирӣ сиёсати "Мюнхен"-ро шарҳ диҳед. Оё баъди ба Ғарб ҳучум кардани Германияи гитлерӣ он қавию бозътимод монд? 4. Моҳи майи соли 1940 артиши Германия кадом мамлакатҳои Европаро забт кард? 5. Дар бораи тобеи Германия шудани Фаронса нақл кунед. 6. Петан кӣ буд? 7. Кай ва дар кучо созишномаи таслимшавии Фаронса ба Германия ба имзо расид? 8. Мавқеи Шарл де Голлро дар мавриди таслим шудани Фаронса баён доред. 9. Қонуни "ленд-лиз"-и ИМА дар бораи чӣ буд? 10. Фашистонӣ гитлерӣ дар Африка таҷовузи худро чӣ тавр идома меоданд? 11. Таҷовузи фашистонӣ Германия ва иттифоқчиёни онҳо дар Балкан кай сурат гирифт? 12. Ба Иттифоқи Сегона боз кадом давлатҳои Европа ҷалб карда шуданд? 13. Иттифоқи (Муоҳидаи) Сегона кай ва дар ҳайати кадом давлатҳо таъсис ёфт? 14. Оё фашистон мамлакатҳои Балканро забт карда тавонистанд? 15. Иттиҳоди Шӯравӣ кучоҳоро аз нав ишғол намуда, ба ИҚШС ҳамроҳ кард? 16. Ба ҳамдигар оид ба мавзӯ аз харита савол диҳед. 17. Аз мавзӯ хулоса бароред.

§ 38. АМАЛИЁТҲОИ ҶАРБӢ ДАР СОЛИ 1941 – ОҒОЗИ СОЛИ 1942

Ҳучуми Германия ба Иттифоқи Шӯравӣ. 22 июни соли 1941 Германияи фашистӣ созишномаи 23 августи соли 1939-ро шикаста, ба Иттифоқи Шӯравӣ ҳамла кард. Германия бо дастгирии Италия, Финляндия, Венгрия ва Руминия бар зидди ИҚШС 190 дивизияи дорои 5,5 миллион нафар аскарӣ афсар, 3,7 ҳазор танк, наздики 5 ҳазор самолёт, зиёда аз 47 ҳазор тӯп ва миномёт равон кард. Гитлерчиён ният доштанд, ки тавассути ин нерӯҳо бо як зарбаи барқосо қувваҳои мусаллаҳи ИҚШС-ро торумор карда, марказҳои ҳаётан муҳимтарини вайро ба даст дароварда, зуд галабаи Германияро таъмин намоянд.

Дар моҳҳои аввали таҷовузи Германия Артиши Сурхи Шӯравӣ дар ҷангҳои наздисарҳадии Ғарбӣ шикаст хӯрда, рӯ ба ақибнишинӣ ниҳод. Вале Ҳизби Коммунист ва Ҳукумати Шӯравӣ барои гирифтани пеши роҳи таҷовузкор чораҳои фаврӣ андешиданд. 30 июни соли 1941 Кумитаи Давлатии Мудофиа таъсис дода шуд. КДМ тамоми захираҳои ҷарбӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва одамиро барои дифоъи мамлакат раван сохт.

Оғози таъсиёбии иттиҳоди зиддифашистӣ. Васеъшавии ҳудуди амалиётҳои ҷарбии Германияи фашистӣ ва иттифоқчиёни вай ҳукуматҳои Англия, ИМА, ИҶШС ва баъзе давлатҳои дигарро водор намуд, ки роҳи воситаҳои мубориза бар зидди хавфи фашизми ба ҷаҳон таҳдидунандаро ҷустуҷӯ кунанд. Доираҳои ҳуқумрони Англия ва ИМА ҳуб дарк мекарданд, ки агар иттиҳоди давлатҳои фашистӣ ИҶШС-ро торумор кунанд, пас навбати истилошавӣ ба ҳуди онҳо ҳам мерасад. Бинобар ин 22 июни соли 1941 нахуствазири Англия У. Черчилл ва президенти Иёлоти Муттаҳидан Америка Ф. Рузвелт изҳор карданд, ки тайёранд Иттиҳоди Шӯравиро дар ҷанги зидди Германияи фашистӣ дастгирӣ намоянд. Бо ҳамин мақсад 12 июли соли 1941 дар байни Англия ва ИҶШС дар бораи амалиётҳои муштараки ҷангии зидди Германия қарордод ба имзо расид. Иёлоти Муттаҳидан Америка 2 августи соли 1941 расман эълон кард, ки ба ИҶШС ёрии иқтисодӣ мерасонад.

Баъди ин Ҳукумати Шӯравӣ бо ҳукуматҳои дар муҳочиратбудаи Чехословакия ва Полша дар бораи дар қаламрави ИҶШС ташкил карда шудани ҷузъу томҳои артишҳои Чехословакия ва Полша, ки бар зидди истилогарони фашистӣ мубориза мебаранд, аҳду паймон кард. ИҶШС дар ин замина бо ҳукуматҳои дар муҳочиратбудаи Белгия ва Норвегия ҳам робита барқарор намуд.

Ҳамин тариқ, ба таъсири иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ асос гузошта шуд.

Ба бадарғатии фашистӣ бурдани одамони Шӯравӣ

Эълomiaн Атлантика. Аввали моҳи августи соли 1941 ҳангоми вохӯрии Рузвелт бо Черчилл қарордоди Англияю Иёлоти Муттаҳидаи Америка дар бораи мақсадҳои ҷанг қабул карда шуд, ки он бо номи "Эълomiaн Атлантика" машҳур аст. Ин эълomia муқаррар кард, ки давлатҳои ба он имзогузошта барои забти қаламрави давлатҳои дигар талош намекунанд ва имконият намедиханд, ки ҳудудҳои ягон давлат бе розигии халқи он тағйир дода шаванд, ҳуқуқи соҳибхитиёрии халқҳо ва интиҳои сохти сиёсии ба онҳо маъқули идоракуниро эҳтиром мекунанд ва чунин мешуморанд, ки давлатҳои қобили таҷовуз бояд халқи силоҳ карда шаванд. Ҳуқумати Шӯравӣ низ бо назардошти баъзе мулоҳизаҳои манфиатҷӯёна ба Эълomiaн Атлантика ҳамроҳ шуд. Ин эълomia барои ба вуҷуд омадани иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ заминаи ҳуқуқию сиёсии бозътимодро ба вуҷуд овард.

Мавқеи Эрон ва Туркия. Баъди огози Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӣ Эрон ба тақяҳои ҷарбии Германияи фашистӣ табдил ёфт. Германия ният дошт, ки тавассути қаламрави Эрон бар зидди Иттиҳоди Шӯравӣ амалиётҳои ҷосусию диверсионӣ барад. Агар имконпазир гардад, аз он ҷо бар зидди ИҶШС таҷовузи ҷарбӣ ташкил намояд. Гитлерчиён талаб мекарданд, ки фурудгоҳҳои Эрон ба Германия дода шаванд. Онҳо мехостанд, ки Эронро ба ҷанги зидди ИҶШС кашанд. Фашистон дар Эрон табаддулоти ҷарбӣ низ тайёр мекарданд. Вале Ризошоҳ ва ҳуқумати ӯ барои гирифтани пеши роҳи ҷосусони гитлерӣ ҷорасе наандешиданд. Ба ин табаддулоти Иттиҳоди Шӯравӣ ва Англия халал расонданд. 25 августи соли 1941 тақозои моддаи 6-и созишномаи Эрону Русияи Шӯравии соли 1921-ро ба назар гирифта, Иттиҳоди Шӯравӣ қувваҳои ҷарбии худро ба Эрони Шимоли даровард. Дар як вақт қувваҳои ҷарбии Англия ба Эрони Ҷанубӣ дароварда шуданд.

Ҳосибони шӯравии англисӣ 27 августи соли 1941 бо сардорони Фарруҳӣ ҳуқумати нави Эронро ташкил намуданд. Дар чунин шароит Ризошоҳи рӯй ба ҷониби Германия дар сари қудрати шоҳин Эрон истода наметавонист. Аз ҳамин сабаб 16 сентябри соли 1941 маҷбур шуд, ки аз тоҷу тахти шоҳин Эрон даст кашада, мамлакатро тарк кунад. Ба ҷои ӯ писараш Муҳаммад Ризо шоҳи Эрон эълон карда шуд. Баъди ин намояндагони Германияи гитлерӣ, иттифоқчиён ва ҷосусони зиёди онҳо аз Эрон ронда шуданд.

29 январӣ соли 1942 дар байни Иттиҳоди Шӯравӣ, Британияи Кабир ва Эрон дар бораи иттифоқ созишнома ба имзо расид. Мувофиқи он Англия ва Иттиҳоди Шӯравӣ уҳдадор шуданд, ки якпорчагӣ, соҳибхитиёрий ва истиклолияти Эронро эҳтиром карда, онро аз таҷовузи Германия ва давлатҳои дигар муҳофизат менамоянд. Дар баробари ин уҳдадориҳо Англия ва Иттиҳоди Шӯравӣ ҳуқуқ пайдо

намуданд, ки баъди анҷом ёфтани ҷанг қувваҳои ҳарбии худро дар Эрон боз 6 моҳи дигар нигоҳ доранд.

Ҳамин тавр, Англия ва Иттиҳоди Шӯравӣ амнияти Эронро таъмин намуданд. Баъди як сол дар байни Англия, Иттиҳоди Шӯравӣ ва Эрон боз як созишнома ба имзо расид, ки мувофиқи он тавассути хоки Эрон ба ИҚШС аслиҳа ва лавозимоти дигари барои ҷанг зарур интиқол дода мешуд.

9 сентябри соли 1943 Эрон бар зидди Германия расман ҷанг эълон кард. Сарфи назар аз ин, қувваҳои ҳарбии Эрон дар амалиётҳои ҳарбии зидди иттиҳоди давлатҳои фашистӣ ширкат наварзиданд.

Баъд аз шикасти Фаронса Туркия ба Германияи фашистӣ наздик шудан мегирад. Моҳи сентябри соли 1939 Туркия бо Англия ва Фаронса созишнома ба имзо расонда, худро бетараф эълон карда бошад ҳам, аз тобиستони соли 1940 сар карда бо ин ду давлат ҳамраӣ буд. Чор рӯз қабл аз ба ИҚШС ҳучум кардани гитлерчиён Туркия мавқеи худро тағйир дода, бо Германия дар бораи дӯстӣ созишнома ба имзо расонд. Мувофиқи ин созишнома Туркия бояд Германияро аз хром ва маводи дигари стратегӣ таъмин мекард, ба Германия иҷозат меод, ки тавассути гулӯгоҳҳои Баҳри Сиёҳ киштиҳои ҳарбии он гузаранд. Ҳукумати Туркия инчунин ӯҳдадор шуд, ки ҳузури ҷосусони фашистиро дар Туркия махфӣ нигоҳ меорад.

Чунин мавқеи Туркия то соли 1944 ҳамин тавр мондан гирифт. Туркия дар суҳан бетараф, вале дар амал иттифоқчии Германияи фашистӣ буд. Танҳо соли 1944 дар натиҷаи ба шикаст рӯ ба рӯ шудани Германия ва фишори давлатҳои иттиҳоди зиддифашистӣ Туркия маҷбур шуд, ки моҳи феввали соли 1945 бо Германия ҷанг эълон кунад. Бо вучуди ин Туркия дар амалиётҳои ҷангии зидди Германия ширкат наварзид.

Огози ҷанг дар Укёнуси Ором. Охириҳои соли 1941 амалиётҳои ҳарбӣ ба ҳавзаи Укёнуси Ором ҳам омаданд. Тавре ки дар болотар гуфта будем, Ҷопон ҳанӯз тобистони ҳамон сол Ҳиндучинро ишғол кард. Дар ҳавзаи Укёнуси Ором Ҷопон инчунин мулкҳои Ҳолландия, ИМА ва Англияро низ ба даст даровардани буд. Ҳукумати Ҷопон дар як вақт бо Ҳукумати ИМА дар бораи танзими муносибатҳои байни онҳо гуфтушунид мекард. Ин музокирот мақсад дошт, ки ИМА-ро дар гафлат гузошта, барои ба пойгоҳи флоти ИМА ногаҳонӣ ҳамла кардан тайёри бинад.

Маълум буд, ки Ҷопон бар зидди ИҚШС ҳатман ҷанг хоҳад кард. Инро роҳбарони ИМА ҳам медонистанд. Вале он вақт Ҷопон ба ин иқдом даст назад, чунки шароит ҳанӯз барои ҳамла бар зидди ИҚШС муҳайё набуд. Роҳбарони олии сиёсӣ ҳарбии Ҷопон ният доштанд, ки аввал захираҳои иқтисодии англисӣ, америкавӣ ва мулкҳои

Ҳолландияро дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва хавзаи Укёнуси Ором ба даст дарораид ва баъди он ки ИҚШС дар ҷанги зидди Германия беқувват шуд, ана ҳамон вақт бар зидди он таҷовуз ташкил кунанд.

7 декабри соли 1941 ҷузъу томҳои флоти муттаҳидан ҷарбию баҳрии Ҷопон, ки дар ҳаёти он якҷанд киштии самолётбар низ буд, гайриҷашмдошт ба флоти ҷарбию баҳрии ИМА, ки дар пойгоҳи Пирл-Харбори ҷазираҳои Гавай мустақар буд, ҳамла карданд. Дар натиҷаи ин ИМА 18 киштии калон, аз он ҷумла 8 киштии линкор, киштиҳои зиёди хурдтар ва самолётҳои ҷарбию талаф дод. Баъди 3 рӯз самолётҳои Ҷопон эскадрилияи дар Укёнуси Оромбудан Британияи Кабирро ҳам гулӯлаборон карданд. Ҳамин тариқ, Ҷопон дар Укёнуси Ором бартарии худро аз ҷиҳати нерӯҳои ҷарбию баҳрии таъмин намуд. Баъди ин барои дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва Укёнуси Ором васеъ кардани минтақаи истилои Ҷопон имконияти васеътар муҳайё шуд. Ҷопон моҳи декабри соли 1941 – марти соли 1942 Филиппин, Таиланд, Бирма, Малайзия, Сингапур ва Индонезияро забт кард. Ҳамин тариқ, Ҷопон дар муҳлати кӯтоҳ дар Шарқи Дур, Укёнуси Ором ва Осиёи Ҷанубу Шарқӣ қисми зиёди мақсадҳои стратегии худро ҳал намуда, мулкҳои мустамликавии ИМА, Англия ва Ҳолландияро, ки дорони 3 миллиону 800 ҳазор км² масоҳат ва 150 миллион нафар аҳоли буданд, ишғол кард.

Соли 1941 майдони ҷарбу зарби Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ хеле васеъ шуд. Ба он давлатҳои нав ворид шуданд. 11 декабри соли 1941 Германия ва Италия ба ИМА ҷанг эълон карданд. Ҷавобан ба ин Конгресси ИМА низ ба Германия ва Италия ҷанг эълон намуд.

Киштиҳои ҷарбию ИМА "Вест Виржиния" ва "Теннеси" баъд аз ҳамлаи ҳавоии Ҷопон ба Пирл-Харбор, 7 декабри соли 1941

Мухорибаи назди Москва. Тирамоҳи соли 1941, сарфи назар аз шикасти нақшаи ҷанги баркосо, фармондеҳии олии Германия нақшаи амалиётеро таҳия кард, ки он "Тӯфон" ном дошта, забти Москваро дар назар дошт. Барои амалӣ гардондани ин нақша Германияи фашистӣ 75 дивизия, аз он ҷумла 14 дивизияи танкӣ ва 8 дивизияи техникаи мотордори дигарро сафарбар кард.

Фармондеҳии Артиши Сурхи Шӯравӣ аз ин нақша бӯхабар шуда, тайёрии ҳаматарафа меид, то ки душман "нағз пешвоз" гирифта шавад.

5 декабри соли 1941 қувваҳои ҷарбии ҷабҳаи Калинин ба ҳучуми ҷавобӣ гузаштанд. Дар натиҷаи ҳамлаи пурзӯри ҷавобии Артиши Сурхи Шӯравӣ то аввали соли 1942 нерӯҳои асосии гурӯҳбанди немисӣ дар назди Москва торумор карда, ба масофаи 100–250 км ба тарафи Ғарб ақиб партофта шуданд. Дар назди Москва 38 дивизияи душман мавҷудияти худро аз даст дод.

Ғалаба дар назди Москва пирӯзии аввалини калони нерӯҳои зиддифашистӣ дар зарфи 3 соли аввали Ҷанги дуҷӯми ҷаҳонӣ буд. Ин ғалаба аъзои давлатҳои иттиҳоди зиддифашистиро рӯҳбаланд карда, иттиҳоди давлатҳои фашистиро ба ташвиш андохт.

Амалиёти ҷарбӣ дар Африка. Шикаст дар назди Москва Германияи фашистиро маҷбур сохт, ки як қисми артишаширо аз ҷабҳаҳои дигари ҷанг ба Европа баргардонад, то ки шикасти давлатҳои иттиҳоди фашистиро боздорад.

Моҳи ноябри соли 1941 қувваҳои ҷарбии Англия дар Шимолӣ Африка ба ҳучуми густурда гузаштанд ва дере нагузашта тамоми қаламрави Киренаикаро озод карданд. Вале фашистони Германия аз парокандагии артиши англисӣ истифода бурда, моҳи январӣ соли 1942 ба ҳучуми ҷавобӣ гузаштанд ва Киренаикаро аз нав ишғол намуданд. Авиатсия ва флоти баҳрии Италияю Германия роҳҳои киштигарди Баҳри Миёназаминро ба зерӣ назорати худ гирифта буданд. Аз ҳамин сабаб ба англисҳо лозим омад, ки ақибнишинӣ кунанд. Дар ҷангҳои мудофиавии назди Эл-Аламейнаи воқеъ дар масофаи 100 километр ғарбтари Искандария (дар самти Канали Суэте) ҳаракати фашистон боздошта шуд. Бо ҳамин вазъияти ҷарбӣ дар Африкаи Шимолӣ мӯътадил гардид.

МАЪХАЭ

СОЗИШНОМАИ ҲУКУМАТИ ИҶШС ВА БРИТАНИЯИ КАБИР ОИД БА АМАЛИЁТҲОИ МУШТАРАК ДАР ҶАНГИ ЗИДДИ ГЕРМАНИЯ

12 июли соли 1941

Созишномаи мазкур ҳуҷҷати нахустини сиёсӣ гардид, ки ба иттиҳоди зиддифашистӣ се давлати бузург – ИҶШС, ИМА ва Британияи Кабир ибтидо гузошт.

Ҳукумати Иттиҳоди Шӯравӣ ва ҳукумати Ҷавоби Олӣ дар Британияи Кабир созишномаи мазкурро ба имзо расонда, ҷунун изҳор менамоянд.

1. Ҳар ду ҳукумат дар назди ҳамдигар ӯҳдадор мешаванд, ки дар ҷанги мазкур бар зидди Германияи гитлерӣ ба ҳамдигар ёрӣ мерасонанд ва ҳамдигарро дастгирӣ мекунанд.

2. Онҳо минбаъд ӯҳдадор мешаванд, ки дар идоман ин ҷанг бе ризоияти ҳамдигар на гуфтушунид (бо тарафи душман. Шарҳи Т. Зиёев) мекунанд, на созишномаи оташбас ва на созишномаи сулҳ мекунанд.

ТАЪСИСИ МИЛЛАТҲОИ МУТТАҲИДА

1 январӣ соли 1942

Дар поён эълонияи умумии 26 давлат дода шудааст: Иёлоти Муттаҳидан Америка; Шохигарии Британияи Кабир ва Ирландияи Шимолий, Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ, Чин, Австрия, Белгия, Хиндустон, Канада, Коста-Рика, Куба, Люксембург, Чехословакия, Ҷумҳурии Доминикан, Эл-Салвадор, Юнон, Гватемала, Гаити, Гондурас, Ҳолландия, Зеландияи Нав, Никарагуа, Норвегия, Панама, Полша, Иттифоқи Африкаи Ҷанубӣ ва Югославия.

Баъдтар ба ин эълония давлатҳои зерин низ пайвастанд: Мексика, Филиппин, Ҳабашистон, Ироқ, Бразилия, Боливия, Эрон, Колумбия, Либерия, Фаронса, Эквадор, Миср, Арабистони Саудӣ, Сурия, Лубнон. Эълонияи мазкур ба номи Эълонияи Миллатҳои Муттаҳида маълум аст.

Ҳукуматҳое, ки ба он имзо гузоштаанд, қаблан ба барномаи мақсад ва принсипҳое ҳамроҳ шуданд, ки дар эълонияи умумии президенти ИМА ва Британияи Кабир аз 14 августи соли 1941 инъикос ёфтаанд ва бо номи Эълонияи Атлантика маълум аст, боварӣ доранд, ки галабан пурра бар душманон барои хифзи ҳаёт, озодӣ, истиқлолият ва озодии дин ва барои нигоҳ доштани ҳуқуқ ва адолат чи дар давлатҳои худ ва чи дар давлатҳои дигар зарур аст ва онҳо ақнун ба муборизаи умум бар зидди нерӯҳои ваҳшӣ ва даранда, ки мехоҳанд оламро забт кунанд, машғул буда, эълон менамоянд:

1) ҳар ҳукумат ӯҳдадор мешавад, ки тамоми манбаъҳои худ, ҳарбӣ ё иқтисодиро бар зидди он аъзои паймони сегона ва ба он ҳамроҳшудагоне, ки ин ҳукумат дар ҳолати ҷанг аст, истифода набарад.

2) ҳар як ҳукумат ӯҳдадор мешавад, ки бо ҳукуматҳои дигари ба ин санад имзогузошта ҳамкорӣ мекунанд ва бо душманон созишномаи ошӣ ва ё созишномаи сулҳи дутарафа наменбанданд.

Ба эълонияи дар боло иншоғардида миллатҳои дигаре ҳам ҳамроҳ шуда метавонанд, ки ёрии молдӣ мерасонанд ё расонда метавонанд ва дар мубориза барои галаба бар гитлеризм шароит муҳайё менамоянд.

== САВОЛ ВА СУПОРИШ ==

1. Германияи фашистӣ кай ба ИҶШС ҳучум кард? 2. Кумитаи Давлатии Мудоғиба дар ИҶШС кай ва барои чӣ ташкил карда шуд? 3. Таъсисёбии иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ кай ва чӣ тавр оғоз ёфт? 4. Эълонияи Атлантикаи ИМА ва Англияро шарҳ диҳед. 5. Муносибатҳои Эрон ва Туркияро бо Германияи фашистӣ муайян намоед. 6. Чаро Иттиҳоди Шӯравӣ ва Англия ба Эрон артишҳои худро дароварданд? 7. Бо калом сабаб Ризошоҳ аз тахту тоҷи шоҳии Эрон даст кашид? 8. Муҳаммад Ризо кай шоҳи нави Эрон эълон карда шуд? 9. Дар бораи тағйирёбии муносибати Эрон бо Германия далелҳо биёред. 10. Кай Туркия муносибатҳои дипломатии худро аз Германия қанда, бар зидди он ҷанг эълон кард? 11. Ҷанги дуҷони чаконӣ дар ҳавзаи Укёнуси Ором ва Осиён

Чанубу Шаркӣ кай ва чӣ тавр оғоз ёфт? 12. Чопон кадом давлатҳои хавзаи Уқёнуси Ором ва Осиёи Чанубу Шарқиро ишғол намуд? 13. Дар бораи ғалабаи нерӯҳои Шӯравӣ дар назди Москва ва аҳамияти он нақл кунед. 14. Оё дар рафти амалиётҳои ҳарбӣ дар Африка соли 1941 ягон тағйирот ба амал омад? 15. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 39. ГАРДИШИ КУЛЛӢ ДАР РАФТИ ҶАНГИ ДУЮМИ ҶАҲОНӢ

Мухорибаи Сталинград. Фармондеҳии Олии Германияи фашистӣ аз мавҷуд набудани ҷабҳаи дуум истифода бурда, тобиستони соли 1942 дар қисмати ҷанубии ҷабҳаи Шӯравӣю Германия ба ҳучуми густурдаи нерӯҳои худ шурӯъ намуд. Дар рафти ин ҳучум дар Сталинград задухӯрди бузург ва бемислу монанд ба амал омад.

Мухорибаи Сталинград дар масоҳати қариб 100 ҳазор км² сурат гирифта, дар он аз ду тараф зиёда аз 2 миллион нафар аскарро афсар ширкат варзид. Дар амалиётҳои ҳарбӣ ҳазорҳо танку самолёт ва даҳҳо ҳазор тӯпу миномёт ба кор бурда шуданд. Германия ва иттифокчиёни вай дар самти Сталинград 50 дивизияи дорони зиёда аз 1 миллион нафар аскарро афсар доштанд.

Ҳучуми фашистони немис дар самти Сталинград 23 июли соли 1942 оғоз ёфт. Баъди расо як моҳ артиши душман ба Сталинград ҳамла карда, то маркази шаҳрро ба даст даровард. Фашистон то охири мухорибаи Сталинград ин шаҳрро пурра ба даст дароварда натавонистанд.

Фармондеҳии Олии Шӯравӣ нақшаи ҳамлаи ҷавобии Артиши Сурхи Шӯравиро дар самти Сталинград таҳия намуд. Ин нақша дар назар дошт, ки ба муқобили душман аз ду самт – шимол ва ҷануб ҳамла карда, нерӯҳои душман дар Сталинград пурра ба муҳосира гирифта,

Сталинград дар оташ.
Августӣ соли 1942

торумор карда шаванд. Хамин тариқ, 19 ноябри соли 1942 хучуми баркосои артиши Шӯравӣ оғоз ёфт. 2 феввали соли 1943 чузъу томҳои ҳар ду ғурӯҳ артиши Шӯравӣ дар маҳаллаи Калач бо ҳам вохӯрда, ҳалқаи муҳосираи нерӯҳои фашистиро бастанд. 22 дивизияи душман иборат аз 300 ҳазор нафар аскарӣ афсар ба муҳосира афтада, сарфи назар аз нерӯҳои зиёд, дигар аз он озод шуда натавонист.

Муҳорибаи Сталинград бо таслимшавии артиши дар муҳосирамондаи немисӣ бо сардории фелдмаршал Паулюс ба анҷом расид. Аз бамуҳосирафтагон 147 ҳазор нафарашон ҳалок гардида, 91 ҳазор нафарашон асир гирифта шуданд.

Ғалаба дар соҳилҳои Волга ба Артиши Сурх имконият дод, ки дар Ҷабҳаи Шарқӣ ташаббуси ҷангро ба даст гирифта, хучуми минбаъдаи худро вусъат бидиҳад. Ба шарофати ғалаба дар муҳорибаи Сталинград хучуми густурдаи Артиши Сурх аз Ленинград то Қафқозро фаро гирифта, аз қаламрави ИҶШС зада пеш кардани душман оғоз ёфт.

Ғалаба дар Сталинград аҳамияти бузурги байналхалқӣ дошт, зеро он дар Ҷанги дуҷони ҳақонӣ гардиши қуллӣро ба амал овард. Аз ин вақт сар карда иттиҳоди давлатҳои фашистӣ ба шикасти пай дар пай дучор шуд.

Роҳбарони Англия ва ИМА оқибатҳои барои Германия ва иттифокчиёни он ҳалокатбори шикаст дар Сталинградро бо хубӣ фаҳмида, мавқеи устуворро ишғол намуданд. Дар маҷлиси машваратии моҳи январӣ соли 1943 дар шаҳри Касабланка баргузоргардида Рузвелт ва Черчилл нияти мамлакатҳои худро дар бораи то таслими пурраи иттиҳоди давлатҳои фашистӣ давом додани ҷанг тасдиқ карданд.

Шикасти артишҳои Германия ва Италия дар Африка. Аз миёнаҳои моҳи ноябри соли 1942 то 30 моҳи мартӣ соли 1943 гитлерчиён аз артиши ғарбии худ 33 дивизияи нав ва 3 бригадаро ба Ҷабҳаи Шӯравӣ фиристоданд. Нерӯҳои асосии худро дар назди Сталинград мутамарказонида, иттиҳоди давлатҳои фашистӣ нерӯҳои ҳарбии худро дар Африкаи Шимолӣ заиф гардонд. Дар он ҷо ҳамагӣ 5 дивизияи немисӣ ва 8 дивизияи италиявӣ боқӣ монду бас. Артиши англисӣ дар Мисрбуда аз ҷиҳати теъдоди танк, артиллерия ва самолёт бар артиши немисӣю италиявӣ бартарии қалон дошт. 23 октябри соли 1942 артиши Англия дар маҳаллаи Эл-Алмейн ба хучум гузашта, бар артиши Италия ғалаба кард. Ин ғалаба имкон дод, ки артиши Англия Киренаика ва ИМА Триполитанияро ишғол намоянд. 8 ноябри соли 1942 артиши америкавию англисӣ ба бандарҳои фаронсавии Африкаи Шимолӣ фаромада, шаҳрҳои Алҷазоир, Оран ва Касабланкаро ишғол намуданд. Вале аз охири моҳи декабри соли 1942 сар карда иттифокчиён амалиётҳои ҳарбӣро дар Африкаи Шимолӣ сӯст карданд. 6 майи соли 1943 хучуми артиши Англия ва Америка дар Тунис аз нав

огоз ёфт, баъди чанд рӯз артиши Италияю Германияро маҷбур карданд, ки таслим шаванд.

Шикасти артиши фашистӣ дар Африка барои дар Европая Ғарбӣ кушода шудани ҷабҳаи дуюм имконияти мусонд фароҳам овард. Вале ин ҷудои муҳим бо сабабҳои гуногун сари вақт иҷро нашуд.

Мухорибаи Курск. Баъд аз мухорибаи Сталинград артиши Шӯравӣ ҳучуми худро идома дод. Нерӯҳои ҳарбии душман маҷбур шуданд, ки ақибнишинӣ кунанд. Миёнаҳои соли 1943 артиши фашистӣ дар хати Курск – Орёл – Белгород, ки "Қамонаки Курск" номгузори шудааст, мавқеи мудофиавиро ишғол намуданд, то ки дар муҳлатҳои наздиктарин ба ҳучуми ҷавобӣ гузаранд. Фармондеҳии артиши Германия нақшаи ҳучуми калонро бо номи "Тақяғоҳ" таҳия намуд, ки татбиқи бомуваффақияти он пешравии артиши фашистони немисро дар самти Орёл ва Харков таъмин мекард. Дар сурати муваффақият артиши Шӯравӣ бояд дар Курск муҳосира ва несту нобуд карда мешуд. Баъди ин муваффақият гитлерчиён ният доштанд, ки шаҳри Москва ро давр зада, ба даст дароранд. Натиҷаи низоми нақшаи "Тақяғоҳ" торумори пурраи артиши Шӯравӣ ва ба ғоидаи Германия анҷом додани Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ буд.

Фашистони Германия намехостанд, ки дар "Қамонаки Курск" чун дар Сталинград рӯ ба рӯ шаванд. Аз ин рӯ, ба мухорибаи дар пешистода ҳаматарафа тайёри мелиданд. Барои иштирок дар мухорибаи Курск фашистон 50 дивизияи дорои 900 ҳазор нафар аскарро афсар, наздики 10 ҳазор адад тӯп, 2,7 ҳазор адад техникаи ҳарбии ҳаракаткунанда, аз он ҷумла танкҳои "Юз" ("Пантера") ва "Паланг" ва зиёда аз 2 ҳазор самолётро сафарбар карданд.

Мухорибаи Курск субҳидаи 5 июли соли 1943 оғоз ёфт. Артиллерияи Шӯравӣ тахминан 10 дақиқа пештар аз ҳучум мавқеи душманро гулӯлаборон кард. Дар натиҷаи ин фашистон талафоти калон доданд. Аз ҳуди дақиқаҳои аввали мухорибаи бартари мавқеъ ба ихтиёри артиши Шӯравӣ гузашт.

Набарди асосӣ дар мухорибаи Курск 12 июл дар деҳкадаи Прохоровка бо иштироки 1,5 ҳазор танку силоҳи дигари ҳаракаткунанда ба амал омад. Ин задухӯрд ба ғоидаи артиши Шӯравӣ анҷом ёфт. Баъди ин Артиши Сурх муваффақияти худро афзун намуда, то 5 август Орёл ва Белгородро ҳам аз фашистон озод кард.

Ғалаба дар "Қамонаки Курск" ба торумори пурраи Германияи фашистӣ роҳ кушод. Баъди шикаст дар Курск ба роҳбарони артиши гитлерчиён фаҳмо шуд, ки Германия ин ҷангро ба ғоидаи худ ҳал карда наметавонад. Баъди мухорибаи Курск Артиши Сурхи Иттиҳоди Шӯравӣ ба ҳучуми умумӣ гузашт, ки он аз Великие Луки то Баҳри Сиёхро дар бар гирифт.

Дар мухорибаи Курск эскадрилияи фаронсагии "Нормандия" ва аз тирамоҳи соли 1943 сар карда Бригадаи 1-уми Чехословакия, ки дар Иттиҳодии Шӯравӣ таъкил карда шуда буд, бар зидди фашистон мечангиданд.

Таслимшавии Италия. Дар ҷабҳаи Германияву Шӯравӣ шикаст хӯрдани Германия рӯҳияи ҷангии артиши Италияро паст намуд. Ин ҳолат баъди мухорибаи Курск баръало ба назар мерасид. Фармондеҳии гитлерӣ нерӯҳои асосии худро ба муқобили ИҶШС равоӣ карда, мавқеи Германияро дар ҷабҳаҳои дигари ҷанг заиф гардонд.

10 июли соли 1943 артиши Англия ва ИМА ба ҷазираи Ситилияи Италия фароманд. То ин вақт артиши Италия қобилияти ҷангиашро қариб пурра аз даст дода буд. Низомӣҳои италиявӣ аз ҷанг саркашӣ карда, гурӯҳ-гурӯҳ ба тарафи муқобил таслим мешуданд. Дар ҷуғрофияи шароит доираҳои ҳуқуқони дурандеҳии Италия диктатор Муссолиниро аз ҳокимият дур сохта, дар зери роҳбарии маршал Бадоло ҳуқуқати нав таъсис намуданд. Бадоло бо фармондеҳии артиши Англияю ИМА ба музокирот шурӯъ кард. 3 сентябри соли 1943 созишнома дар бораи сулҳ ва ба иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ таслимшавии бечунуҷарои Италия ба имзо расид.

Гитлер аз ин воқеаи нохуш боҳабар шуда, ба артишаш фармуд, ки Италияи Шимолиро забт кунад. Ҳуқуқати нави Италия 13 октябри соли 1943 ба Германия ҷанг эълон кард. Аз ҳамин воқеа сар карда барҳамхӯрии иттиҳоди мамлакатҳои фашистӣ оғоз ёфт.

Муборизаи зиддифашистӣ дар мамлакатҳои истилошуда. Ғалабаи Артиши Сурх дар Сталинград, Курск ва таслимшавии Италия муборизаи миллию озодихоҳии халқҳои аз тарафи иттиҳоди давлатҳои фашистӣ ба асорат гирифташудаҳо ба вуҷуд овард, ки онро дар таърих Ҳаракати Муқовимат номиданд. Ҷуғрофияи ҳаракат дар Фаронса, Польша, Италия, Чехословакия, Югославия ва давлатҳои дигар тавлид ёфта, рӯз то рӯз ба нерӯи пурзӯр табдил меёфт.

Дар Фаронса нерӯҳои ватанпарвар Шӯрон Миллии Муқовимат таъкил намуданд. Ватанпарварони сершумори ин мамлакат аз зӯран ба Германия бурдан гурехта, дар ҷангалҳо пинҳон мешуданд, то ки баъд дар дастаҳои "франтирерҳо" ("тирандозони озод") муттаҳид шуда, бар зидди истилогарони фашистӣ мубориза баранд. Франтирерҳо кӯпрӯкхоро метарконданд, қатораҳои хирбиро ҷаппа меканданд ва қотилони фашистиро мекуштанд...

Ғайр аз Ҳаракати муқовимати халқҳои мамлакатҳои муваққатан истилошуда дар мамлакатҳои фашистӣ, аз он ҷумла дар Германия ва Италия ҳаракати зиддифашистӣ ба вуҷуд омад.

Муборизаи аз ҳама самараноки зиддифашистӣ ҳаракати ҷирикӣ буд. Дар мамлакатҳои ба истилои фашистӣ гирифташуда ҳаракати

чирикӣ ба нерӯи пурзӯри мубориза бар зидди истилогарони фашистӣ таъдил ёфт. Масалан, чирикҳои Югославия ханӯз моҳи декабри соли 1941 Артиши Халқӣ-Озодихоҳии Югославияро ташкил намуданд, ки шумораи он то охири соли 1943 ба 300 ҳазор нафар расид. Дар Полша бошад, соли 1942 Гурди Людова ташкил ёфт. Ин нерӯи чирикӣ соли 1944 асоси Артиши Полшаро ташкил намуд.

Дар Иттиҳоди Шӯравӣ ҳаракати чирикӣ ниҳоят васеъ паҳн гардид. Чирикҳо ҳар рӯз ба фашистон талафоти калон ба бор меоварданд. Ҳаракати чирикӣ махсусан дар Белоруссия ва Украина ба нерӯи пурзӯри ҳарбӣ таъдил ёфта буд.

Шакли дигари муборизаи зиддифашистӣ ҳаракати пинҳонкорӣ буд. Иштироккунандагони ин ҳаракат ҳам ба қори диверсионӣ ва ҳам ба қори таблиғотӣ машғул буданд. Тавассути ҳаракати пинҳонкорӣ чирикҳо ва артишҳои давлатҳои иттиҳоди зиддифашистӣ маълумотҳои муҳими ҳарбӣ ба даст меоварданд.

Муборизаи миллию озодихоҳии халқҳои ба истилои фашистӣ гирифтورشуда, ҳаракати муқовимат, ҳаракати чирикӣ ва фаъолияти муборизони пинҳонқори зиддифашистӣ, дар ниҳояти қор, барои ғалаба бар иттиҳоди давлатҳои фашистӣ ва пеш аз ҳама, дар торумори ҳарбии Германияи гитлери сахми бузург гузоштад.

Конференсияи Байналхалқии Техрон. Тағйироти қудратӣ дар рафти Ҷанги дуҷонибаи ҷаҳонӣ дар назди иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ масъалаҳои муҳими ҳалғалабро мегузошт. Торумори қатъии Германияи фашистӣ ва иттифоқчиёни вай ва тақдирӣ баъдиҷангии ҷаҳон аз ҷумлаи ин масъалаҳо буданд. Дар марҳалаи нимаи аввали ҷанг роҳбарони Англия ва ИМА, одатан, воҳӯриҳои дуҷониба гузаронда, баъд дар бораи қарорҳои қабулқардашон роҳбари Иттиҳоди Шӯравиро хабардор мекарданд. Яке аз чунин воҳӯриҳои Рузвелт ва Черчилл моҳи августи соли 1943 дар шаҳри Квебеки Канада баргузор гардида буд. Дар он вақт ба Европани Ғарбӣ даровардани артиши иттифоқчиён соли 1944 муқарраф қарда шуд.

Қашолқорӣ дар масъалаи қушода шудани Ҷабҳаи дуҷон дар Европа Иёлоти Муттаҳидани Америка ва Англияро дар ҳолати ногувор гузошт. Масъалаҳои анҷоми ҷанг, тақдирӣ баъдиҷангии Германияву иттифоқчиёни вай ва масъалаҳои зиёди дигарро танҳо ду давлат нею ҳамаи давлатҳои иттиҳоди зиддифашистӣ дар якҷоягӣ ҳаллу фаёл қарда метавонистанд. Барои тағйир ба чунин воҳӯрӣ дар шаҳри Москва аз 19 то 30 октябри соли 1943 Конференсияи вазирони қорҳои ҳориҷии ИҶШС, Англия ва ИМА баргузор гардид. Конференсияи Москва нишон дод, ки иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ торафт мустаҳкамтар шуда истодааст. Хулосаи муҳимтарини Конференсияи вазирони қорҳои ҳориҷии ИҶШС, Англия ва ИМА он буд, ки роҳбарони ин се давлат бояд дар конференсияи байналхалқӣ ҷамъ оянд.

Сарбозони америкавӣ
хангоми мухориба

Конференсияи байналхалкии сардорони се давлати бузург – ИҚШС (И. Сталин), ИМА (Ф. Рузвелт) ва Англия (У. Черчилл) дар Техрон аз 28 ноябр то 1 декабри соли 1943 баргузор гардид. Дар он оид ба масъалаҳои муҳимтарини доғи рӯз мувофиқа ба даст дароварда шуд.

Дар маркази диққати ширкаткунандагони нишастии Техрон масъалаи торумори Германия меистод. Дар ин масъала мувофиқа ба даст оварда шуд. Масъулияти асосии иҷрои ин қазия ба ӯҳдаи давлатҳои бузурги иттиҳоди зиддифашистӣ вогузор гардид.

Конференсияи Техрон қарор кард, ки 35 дивизияи Англия ва ИМА моҳи майи соли 1944 дар қисматҳои Ғарбӣ ва Ҷануби Фаронса фароварда шавад. Дар баробари ин дар назар дошта шуда буд, ки то ин вақт артиши Иттиҳоди Шӯравӣ ба ҳучуми густурда гузашта, амалиётҳои ҳарбии артиши иттифоқчиёнро осонтар мегардонад.

Дар Конференсияи Техрон масъалаҳои сарҳадҳои байни ИҚШС ва Полша, ба ИҚШС додани як қисми Пруссияи Шарқӣ ва баъзе масъалаҳои дигари байналхалқӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд.

МАЪХАЗҲО

1. КОНФЕРЕНСИЯИ САРДОРони СЕ ДАВЛАТИ ИТТИФОҚЧӢ – ИТТИҲОДИ ШӢРАВИ, ИЁЛОТИ МУТТАҲИДАИ АМЕРИКА ВА БРИТАНИЯИ КАБИР ДАР ТЕХРОН

(Иқтибосҳо)

28 ноябр – 1 декабри соли 1943

1. АЗ ЭЪЛОМИЯИ СЕ ДАВЛАТ

Мо, президенти Иёлоти Муттаҳиди Америка, сарвазирӣ Британияи Кабир ва сарвари Иттиҳоди Шӯравӣ, дар зарфи чор рӯзи охири вохӯрӣ дар пойтахти иттифоқчиёмон – ш. Техрон сиёсати умумии худро таҳия ва тасдиқ намудем.

Мо қатъиян ихор менамоем, ки мамлакатҳои мо чи дар рафти ҷанг ва чи дар замони баъд аз ҷанг яққоя ҳамкорӣ мекунанд.

Нисбати ҷанг бошад, намоёндогони ситодҳои ҳарбии мо дар музокироти гирди мизи мудаввар иштирок намуданд ва мо нақшахоро онд ба несту нобуд кардани нерӯҳои ҳарбии Германия ҳамроҳанг кардем. Мо дар масъалаи вусъат ва мӯҳлатҳои амалиёт, ки ҳам аз шарқ, ҳам аз ғарб ва ҳам аз ҷануб ба амал меояд, ризоияти пурра ба даст даровардем.

Хусуси тафохуме, ки мо дар ин ҷо ба даст даровардем, галабаи моро кафолат медиҳад...

Ҳучуми мо бераҳмона ва вусъатбанда хоҳад буд.

2. АЗ ЭЪЛОМИЯИ СЕ ДАВЛАТ ДАР БОРАИ ЭРОН

Президенти Иёлоти Муттаҳида, сарвари ИҚШС ва нахуствазир Шохигарии Муттаҳида бо ҳамдигар ва бо нахуствазир Эрон маслиҳат карда, мехоҳанд дар бораи ризоияти умумии ҳар се давлат онд ба муносибатҳои онҳо нисбати Эрон эълондоранд.

Ҳукумати Иёлоти Муттаҳидаи Америка, ИҚШС ва Шохигарии Муттаҳида эътироф мекунанд, ки Эрон дар пешбарии ҷанг бар зидди душмани умумӣ ёрӣ расонад, алалхусус интиқоли борхоро аз хориҷа ба Иттиҳоди Шӯравӣ осон гардонад.

Ин се ҳукуमत мефаҳманд, ки ҷанг барои Эрон мушкilotи хосеро эҷод кард ва онҳо розӣ шуданд, ки маслиҳатҳои пештара ба Эрон чунин ёрии иқтисодие расонанд, ки имконпазир бошад...

Ҳукумати Иёлоти Муттаҳида, ИҚШС, Шохигарии Муттаҳида ва ҳукумати Эрон ҳамфикранд, ки истиқболоти пурра, соҳибхотӣ ёрӣ ва дахлнолазирӣ каламрави Эрон нигоҳ дошта шавад. Онҳо умеддоранд, ки Эрон бо ҳамроҳии миллатҳои дигари сулҳдӯст дар барқарор намудани сулҳи байналхалқӣ, амният ва рушди нумӯи баъдиҷангӣ тибқи принсипҳои Эълумияи Атлантика, ки ба он ҳаман чор ҳукуमत имзо кардааст, ширкат меварзад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Дар бораи муҳорибаи Сталинград чӣ медонед? 2. Галабаи Артиши Сурх дар Сталинград чӣ аҳамият дошт? 3. Роҳбарони Англия ва ИМА баъди муҳорибаи Сталинград ба кадом хулоса омаданд? 4. Дар бораи шикасти артиши Германия ва Италия дар Африкаи Шимолӣ нақд кунед. 5. Муҳорибаи Курск кай ва чӣ тавр сурат гирифт? 6. Галабаи Артиши Сурх дар "Камонаки Курск" чӣ аҳамият дошт? 7. Италия кай ва чӣ тавр аз иттиҳоди фашистӣ баромада, бар зидди Германия ҷанг эълон кард? 8. Баъд аз он ки Италия аз иттиҳоди давлатҳои фашистӣ баромад, ин иттиҳод ба кадом ҳолат гирифт? 9. Дар бораи муборизаи зиддифашистӣ дар мамлакатҳои аз тарафи давлатҳои иттиҳоди фашистӣ истилошуда чӣ гуфта метавонед? 10. Конференсияи заирони қорҳои хориҷии ИҚШС, Англия ва ИМА дар шаҳри Москва баргузоргардида кадом масъалаҳои асосиро мавриди баррасӣ қарор дод? 11. Конференсияи байналхалқии Техрон кай баргузор гардид ва он кадом масъалаҳоро мавриди муҳокима қарор дод? 12. Аз мавзӯи ҳулоса бароред.

§ 40. ТОРУМОР КАРДА ШУДАНИ ГЕРМАНИЯИ ФАШИСТӢ ВА ИТТИФОҚЧИЁНИ ОН ДАР ЕВРОПА

Хучуми Артиши Сурхи Шӯравӣ дар соли 1944. Рӯхияи ватанпарваронаи Артиши Сурх ва халки шӯравиро ғалаба дар Сталинград, Курск, убури Днепр, озод карда шудани шаҳри Киев ва ғайра ниҳоят баланд карда буданд. Пешни роҳи артиши Шӯравиро дигар фашистони Германия ва иттифоқчиёни онҳо гирифта наметавонистанд.

Соли 1944 хучуми фотехонаи Артиши Сурх барои аз истилогарони фашистӣ пурра озод кардани Мамлакати Шӯравӣ ва расондани ёрӣ ба халқу мамлакатҳои ба асорати фашистӣ гирифтورشуда равона карда шуда буд.

Артиши Сурх 27 январи соли 1944 мухосираи Ленинградро бартараф карда, дар мӯҳлати кӯтоҳ – аз моҳи январ то моҳи майи соли 1944 қаламрави калон – соҳили рости Украина, Қрим ва Одессаро озод намуд. Моҳҳои июн-июли соли 1944 дар рафти густариши амалиётҳои ҷангии ҷабҳаҳои Ленинград ва Карел артиши фашистӣ ба хориҷи кишвар дур партофта шуд. Амалиёти ҷангии артиши Шӯравӣ дар ин моҳҳо сабабгори озодшавии Белоруссия, қисми Литва ва як қисми Полша гардид. Дар моҳҳои июл-август вилоятҳои ғарбии Украина ва қисми зиёди қаламрави Полша ҳам аз фашистон озод карда шуданд.

20 августи соли 1944 хучуми густурдаи артиши Шӯравӣ дар минтақаи ҷанубии ҷабҳаи Шӯравию Германия оғоз ёфт. Дар наздикии Кишинёв гурӯҳи калони артиши немисию руминӣ торумор карда шуд. Ин амалиёт нерӯҳои зиддифашистиро дар Руминия рӯҳбаланд кард. Ин буд, ки 23 августи соли 1944 дар шаҳри Бухарест шӯриш сар зад. Дар натиҷаи ин ҳукумати Антонеску сарнагун карда шуд.

Бо ёрии артиши Шӯравӣ аз 9 сентябр то охири декабри соли 1944 Булғория, Венгрия, Словакия, Югославия, Албания аз фашистон озод карда шуданд. Аз миёнаҳои соли 1944 сар карда дар нимҷазираи Балкан артиши Англия низ дар амалиётҳои ҷарбии зидди фашистон ширкат

Сарфармондеҳи Ҷабҳаи
Дуюми иттифоқчиён дар
Европаи Ғарбӣ генерал
Дуайт Эйзенхауэр
пеш аз муҳорибаи
Нормандия бо сарбозон.
6 июли соли 1944

меварзид. 30 июни соли 1944 ИМА муносибатҳои дипломатии худро аз Финляндия канд. Финляндия дар ҳолати ногувор монда, маҷбур шуд, ки 4 сентябри соли 1944 шартҳои сулҳро қабул карда, алоқаи худро аз Германия қанда, аз ҷанг барояд. 22 октябри соли 1944 артиши Шӯравӣ ба Норвегия даромад. Дар ин ҷо ҳам фашистон шикаст хӯрданд.

Дар ҳамлаи умумии бомуваффақияти Артиши Сурхи Шӯравӣ ёрии сиёсӣ ва иқтисодии ИМА, Англия ва давлатҳои дигари иттиҳоди зиддифашистӣ хеле калон буд.

Кушода шудани Ҷабҳан дуҷум. 6 июни соли 1944 иттифокчиён дар Фаронсаи Шимолӣ бо сардории генерали Америка Дуайт Эйзенхауер Ҷабҳан дуҷумро кушоданд. Иттифокчиён ният доштанд, ки артиши худро зуд ба маркази Европа расонанд. Вале баробари ба сарҳадҳои ғарбии Германия расидан ба муқовимати пурзӯри артиши фашистӣ дучор шуданд. Артиши иттифокчиён "хати Зигфрид"-ро раҳна карда натавониста, дар ҳамон ҷо бозистоданд.

Фармондеҳии артиши Германия мақсад дошт, ки моҳи декабри соли 1944 ба самти наздибаҳрини Шимоли Европа зуд ҳаракат карда, гурӯҳи артиши Англия ва ИМА-ро барҳам диҳад. Дар мавриди муваффақият роҳбарони Германия ният доштанд, ки бо Англия ва ИМА гуфтушунид оғоз кунанд.

Ҳучуми ҷавобии Германия 16 декабри соли 1944 оғоз ёфт, ки дар он 3 армия, аз он ҷумла 10 дивизияи танкӣ ва 14 дивизияи пиёдабанди мотордор ширкат варзид. Артиши иттифокчиён дар вазъияти ногувор монд. Черчилл ба Сталин барқия фиристода, ёрӣ пурсид. Сталин ҳамон лаҳза дар бораи ҳамлаи густурдаи артиши дар ҷабҳан шарқибуда фармон дод. Иттифокчиён дар натиҷаи ин ёрии Артиши Сурх тавонистанд, ки вазъияти худро мӯътадил гардонда, ба ҳучуми ҷавобӣ гузаранд.

Дар музофоти Нормандияи Шимолии Фаронса кушода шудани Ҷабҳан дуҷум торумори Германияи фашистӣ ва иттифокчиёни онро тезонд. Аз тарафи дигар, ин муваффақият нишон дод, ки давлатҳои

Фармондеҳони Ҷабҳан Шӯравӣ дар марҳалии ҳағимавии ҷанг.
Дар катори якум -
Маршалҳои Иттиҳоди Шӯравӣ Н. С. Кошел, А. М. Василевский, Г. К. Жуков, К. К. Рокоссовский, К. А. Меретсков;
дар катори дуҷум Ф. И. Толбуҳин, Р. Я. Малиновский, Л. А. Говоров, А. И. Ерёменко, Н. Х. Баграмян.
Соли 1945

сохти сиёсиашон гуногун метавонанд бар зидди нерӯҳои ҷиртоҷӣ ва бадхоҳ якҷоя мубориза бурда, пирузӣ ба даст дароранд.

Конференсияи байналхалқии Қрим. Наздикшавии торумори Германия аз иттифоқчиён тақозо мекард, ки нисбат ба Германия ва Ҷопон амалиётҳои минбаъдаи худро ҳамроҳанг созанд. Барои ин Конференсияи сардорони се давлати бузург ИҶШС (И. Сталин), Англия (У. Черчилл) ва ИМА (Ф. Рузвелт) даъват карда шуд, ки он аз 4 то 11 феврالی соли 1945 дар Қрим (Ялта) баргузор гардид. Ин конференсия қарор қабул кард, ки дар марҳалаи охирини ҷанг иттифоқчиён бар зидди Германияи фашистӣ якҷоя амал мекунанд. Сарварони ИҶШС, Англия ва ИМА таъкид карданд, ки Германия бояд бегуфтугӯ таслим шавад.

Мувофиқи қарори Конференсияи Қрим қаламрави Германия бояд ба чор минтақаи ишғолӣ (ИҶШС, ИМА, Англия ва Фаронса) тақсим карда мешуд. Аз намоёндагони фармондеҳии артишҳои иттифоқчиён Шӯрои назоратӣ ташкил карда шуд. Назорат ва танзими ҳамаи масъалаҳои марбут ба ишғоли Германия ба зиммаи шӯрои мазкур вогузор гардид.

Конференсияи Қрим инчунин масъалаҳои дигари муҳимро баррасӣ намуд. Пардохти товони ҷанг, таъсис намудани Созмони Милали Мутаххид ва баъди дар Европа ба охир расидани ҷанг ба ҷанги зидди Ҷопон дохил шудани ИҶШС аз ҷумлаи ин масъалаҳои онанд.

Тақдир баъдичангии ҷаҳон дар маркази диққати иштирокчиёни конференсия буд. Зимни ин масъала Конференсияи Қрим қарор кард, ки 25 апрели соли 1945 дар шаҳри Сан-Франсискои ИМА Конференсияи муассисони СММ даъват карда шавад. Намоёндагони ИҶШС, ИМА, Англия ва Чин ханӯз дар Конференсияи Думбартон-Окс, ки моҳҳои август-октябри соли 1944 баргузор гардида буд, лоиҳаи Ойинномаи Созмони Милалии Муттаҳидро таҳия карда буданд.

Сарварони Британияи Кабир Уинстон Черчилл, президенти Иёлоти Муттаҳидан Америка Франклини Рузвелт ва сардори Давлати Шӯравӣ Иосиф Сталин дар Конференсияи байналхалқии Қрим. Соли 1945

Конференсияи Крим инчунин "Эъломия дар бораи озодкунии Европа"-ро дастгирӣ намуд. Дар он гуфта мешуд, ки се давлати иштирокчини конференсия мақсади кавӣ доранд, ки ба халқҳои Европа барои ба таври демократӣ ҳал кардани мушкилоти ҳалталаби сиёсӣ ва иқтисодӣ чидду ҷаҳд мекунанд.

Конференсияи Крим дар роҳи ҳамкориҳои иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ марҳала ва воситаи муҳиме гардид. Ҷамъбасти муҳимтарини Конференсияи Крим қарор дар бораи барҳам додани фашизм ва милитаризми Германия мебошад.

Бечунуҷаро таслим шудани Германияи фашистӣ. Баъди кушода шудани Ҷабҳаи Дуюм халқҳои муҳосираи артиши фашистони немис то чанде ба сарҳадҳои Германия наздик мешуд. То моҳи апрели соли 1945 Германияи фашистӣ қариб ҳамаи давлатҳои ишғолкардаи худро аз даст дод. Амалиётҳои ҷангӣ қайҳо боз дар ҳудуди Германия идома доштанд.

Дар Ҷабҳаи Ғарбӣ артиши Германия дигар ба артиши Англияю ИМА истодагарӣ карда натавонида, саросемавор ақибнишинӣ мекард. Нерӯҳои англисӣю америкавӣ миёнаҳои моҳи апрели соли 1945 аллакай дар масофати 100-километрии Берлин қарор доштанд.

Нимаи дуюми моҳи апрел Артиши Сурхи Иттиҳоди Шӯравӣ ба ҳамлаи қатъии Берлин шурӯъ кард. Дар муқобили Артиши Сурх 85 дивизияи амалкунанда, 8^{юм} дивизияи эҳтиётӣ ва гарнизони 200-ҳазорнафарии Берлин меистод. Аз 20 апрел сар карда дар кӯчаҳои Берлин задухӯрдҳои шадид сурат гирифтанд. 25 апрел Берлин ба муҳосира гирифта шуд.

Артиши Англия ва ИМА низ ба тезӣ ба пеш ҳаракат мекард. Чузбу тоҷҳои Артиши 5-уми Ҷабҳаи 1-уми Украина 25 апрел ва чузбу тоҷҳои Артиши 1 Америка дар маҳаллаи Торгауи соҳили дарёи Элба бо ҳам вохӯрданд. 30 апрел аскарони шӯравӣ Кантария ва Егоров Парчами Сурхи Ғалабаро дар гунбази Рейхстаг ҷилвагар намуданд.

Сарбозони
шӯравӣ – ғолибони ҷанг
парчамҳои артиши
мағлубшудаи
гитлерчиёро
ба пойи мақбаран
В. И. Ленин мундариҷа
24 июли соли 1945.

Ҳамон рӯз Гитлер ва Гебелс худкушӣ карданд. 2 май Берлин пурра ба дасти Артиши Шӯравӣ гузашт.

8 майи соли 1945 дар Берлин қарордод дар бораи бе ҷуну ҷар таслим шудани Германияи фашистӣ ба имзо расид. Бо ҳамин ҷанг оғозкардаи гитлерчиён бо торумори пурраи артиши Германияи фашистӣ анҷом ёфт. Артишҳои Иттиҳоди Шӯравӣ, Иёлоти Муттаҳидаи Америка, Англия ва Фаронса Германияро ишғол карданд. Роҳбарони фашистӣ ба ҳабс гирифта шуданд. 5 июни соли 1945 намоёндагони иҷор давлат "Эълония дар бораи шикасти Германия ва ба зимман ҳу. гирифтани ҳокимияти олии дар Германия"-ро ба имзо расонданд.

Конференсияи байналхалқии Сан-Франсиско. Тибқи қарори Конференсияи Қрим 25 апрели соли 1945 дар Сан-Франсиско Конференсияи таъсиси Созмони Милали Муттаҳид кушода шуд. Дар қарори он аввал 300 вакил аз 46 давлати дунё ширкат варзид. Баъди ҷанг барои иштирок боз намоёндагони 4 давлати дигар низ даъват карда шуданд, аз он ҷумла аз ҚШС Украина, ҚШС Белоруссия ва Полша. Ҳамин тариқ, шумораи муассисони Созмони Милали Муттаҳид 50 мамлақати дунёро ташкил кард.

Конференсияи байналхалқии Сан-Франсиско 26 июни соли 1945 Ойинномаи Созмони Милали Муттаҳидро қабул кард. Дар он мақсадҳои СММ, аз он ҷумла ҳифзи сулҳ ва амнияти умум, татбиқи ҷораҳои самараноки пешгирӣ ва бартараф кардани ҳавфи ҷанг, мубориза бар зидди ҷаҷовузорон ва вайронкунандагони сулҳу амният, рушди муносибатҳои дӯстона дар асоси эҳтироми принсипи баробарҳуқуқӣ ва соҳибихтиёрии халқҳо, ҳамкориҳои байналхалқӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маданӣ ва башарӣ, эҳтироми

Гузаштани имзо ба савал дар бораи бегуфтугӯ таслим шудани Германия. Намояндаи Сарфармондеҳи Олии Шӯравӣ маршали Иттиҳоди Шӯравӣ Г. К. Жуков ва намоёнандани Сарфармондеҳи Олии Германияи фашистӣ генерал-фелдмаршал В. Кейтел, 8 майи с. 1945

ҳуқуқҳо ва озодиҳои асосии инсон, сарфи назар аз наҷод, ҷинс, забон ва дин, инъикос гардидаанд.

Дар Ойинномаи СММ сохтор ва мақомоти асосии идораи Созмони Милали Муттаҳид муайян карда шуд. Чамъомади умумии намояндагони мамлакатҳои аъзои СММ "Маҷлиси Умумӣ" ("Ассамблеяи Генералӣ") номида шудааст. Вазифаи он аз баррасии масоили гуногуни марбут ба ҳифзи сулҳ ва амният, пешниҳоди тавсияҳо ба аъзои СММ ва Шӯрои Амният аст. Шӯрои Амният мақоми муҳимтарини доимоамалкунандаи сиёсии СММ мебошад. Вай масъулияти асосӣ барои ҳифзи сулҳ ва амнияти байналхалқиро ба ӯҳда дорад. Ба ҳайати он 5 аъзои доимӣ (ИҶШС, ИМА, Британияи Кабир, Фаронса, Чин) ва 10 аъзои ғайридоимӣ дохиланд, ки ба мӯҳлати 2 сол интихоб мешаванд. Шӯрои Амният ҳангоми қабули қарорҳои худ аз рӯи низоми аксарияти овозҳои аъзо ва ризоияти якдигаронаи панҷ аъзои доимии Шӯрои Амният амал мекунад. Ҳар як давлати аъзои доимии Шӯрои Амният ҳуқуқи "рад кардан" ("вето")-ро дорад.

Ғайр аз ин Ойиннома таъсиси Шӯрои иқтисодӣ, Шӯрои иҷтимоӣ, Шӯрои пуштибон, Додгоҳи байналхалқӣ, котибот, кумитаҳо, комиссияҳо, муассиса ва созмонҳои махсуси Созмони Милали Муттаҳидро дар назар дорад.

Қабули Ойинномаи маъқур ва дар асоси он таъсис намудани Созмони Милали Муттаҳид бегуфтугӯ музаффарияти бузурги нерӯҳои сулҳпарвари ҷаҳон буд.

Конференсияи байналхалқии Потсдам. Торумори Германияи фашистӣ дар назди иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ масъалаи сулҳу амнияти баъдичангии Европаро гузошт. Барои баррасии ҳамин мақсад аз 17 июл то 2 августи соли 1945 дар шаҳри Потсдам конференсияи сардорони се давлати бузург И. Сталин (ИҶШС), Г. Трумен (ИМА), аввал У. Черчилл ва баъд К. Эттли (Британияи Кабир) баргузор гардид. Чанде пештар, 12 апрели соли 1945, президенти ИМА Ф. Рузвелт вафот кард.

Масъалаи марказии Конференсияи Потсдам масъалаи Германияи баъдичангӣ буд. Иттифокчиён иброз доштанд, ки тайёранд Германияро ғайриҳарбӣ гардонанд, созмонҳои ҳарбигардондан онро банданд ва ҷораҳои дигар андешанд, то ки дар оянда Германия аз нав ба манбаи ҷанг табдил наёбад.

Қарорҳои Конференсияи Потсдам мақсад доштанд, ки нацизм, Ҳизби Миллии Сотсиал-Демократии Корғарии Германия ва ҳаман созмону муассисаҳои фашистӣ пароканда карда шуда, Вермахтро бо ҳамроҳии ҳаман ташкилотҳои барҳам дода, ҷинояткорони ҳарбӣ ба суд дода шаванд.

Конференсияи Потсдам эълон кард, ки мамлакатҳои ғолиб мақсади халқи немисро ба асорат гирифтور кардан надоранд. Бояд ба

немисхо имконият дода шавад, ки давлати сулҳдӯст ва демократӣ ташкил кунад ва дар байни мамлакатҳои сулҳдӯст ҷои сазоворро нишол намоянд.

Конференсияи Потсдам инчунин таъсиси ҳукумати умумигерманиявӣ, департаментҳои умумигерманиявӣ, рӯёндани товони ҷанг, даровардани тағйирот дар ҳудудҳои Германия, мувофиқи судӣ бар ҷинояткорони асосии Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ, муқаррар намудани сарҳадҳои Полша ва масъалаҳои дигарро баррасӣ кард.

МАЪХАЗҲО

1. ПОРАҲО АЗ ҚАРОРҲОИ КОНФЕРЕНСИЯИ САРДОРони СЕ ДАВЛАТ – ИТТИҲОДИИ ШҶРАВИ, ИЁЛОТИ МУТТАҲИДАИ АМЕРИКА ВА БРИТАНИЯИ КАБИР ДАР ҚРИМ

4 – 12 февралӣ соли 1945

Торумори Германия

Мо нақшаҳои ҷарбии се давлати иттифоқро бо мақсади торумори пурраи душмани умумӣ баррасӣ ва муайян намудем. Ситодҳои ҷарбии се миллати иттифоқ дар тӯли тамоми конференсия хамарӯза дар машваратҳо вомехӯрданд. Ин машваратҳои дар сатҳи олии аз ҳар ҷиҳат қаноатбахш буданд ва ба танзими боз ҳам бештар зичи кӯшишҳои ҷарбӣ оварданд, нисбат ба он, ки ягон вақт аз ин пеш вучуд дошт...

Ишғоли Германия ва назорат аз болои он

Мо аҳду паймол кардем, ки онд ба сиёсати умумӣ ва аз роҳи зӯрӣ амалӣ намудани шартҳои тақдими бегуфтугӯро нисбати Германияи фашистӣ яқҷоя ҳамон вақт муқаррар мекунем, ки муқобилияти ҷарбии Германия пурра барҳам дода шавад. Ин шартҳо то замони торумори пурраи Германия ҷоп карда намешаванд. Мувофиқи нақшаи ҳамохангкардаи мо нерӯҳои мусаллаҳи се давлат дар Германия се минтақаи махсусро нишол мекунанд. Нақшаи танзими маъмури ва назорат тавассути Кумитаи Марказии Назорат ва ҳамчунин аз ҷониби сарфармондеҳони се давлати қароргоҳҳои дар Берлинбуда ҷорӣ мешавад...

... Мақсади қатъии мо он аст, ки милитаризм ва нацизми Германия нест карда шавад ва қарор аст додани он, ки Германия минбаъд ҳаргиз қудрате нахоҳад дошт, ки ба сулҳ дар тамоми ҷаҳон ҳалал расонад...

Рӯёндаи товони ҷанг аз Германия

Мо масъалан зарареро, ки Германия дар ин ҷанг ба давлатҳои иттифоқӣ расондааст, мавриди муҳокима қарор додем ва адолатнок шумурдем, ки Германия ӯҳдадор карда шавад ин зарарро дар шакли ашё дар ҳаҷми имконпазири ниҳой ҷуброн кунад...

Конференсияи Миллатҳои Муттаҳида

Мо таъсими гирифтём, ки дар муҳлатҳои наздиктарин бо ҳамроҳии иттифоқчиёнамон созмони умумии байналхалқиро онд ба ҳифзи сулҳ ва амният таъсис диҳём...

Мо розӣ шудём, ки 25 апрели соли 1945 дар Сан-Франсискои Иёлоти Муттаҳида Конференсияи Миллатҳои Муттаҳида баргузор гардад, то ки Ойинномаи ин созмон тибқи нишондодҳои, ки дар музокироти ғайрирасмӣ дар Думбартон-Окс таъкид карда шуда буданд, тағйир карда шавад...

2. БА ИМЗО РАСИДАНИ ҚАРОРДОД ДАР БОРАИ ТАСЛИМИ БЕЧУНУЧАРОИ НЕРҶҲОИ ҲАРБИИ ГЕРМАНИЯ

Шаби 8 ба 9 майи соли 1945 дар Берлин аз тарафи фармондеҳии ҳарбии гитлерӣ ба имзо расидааст.

1. Мо, дар зер имзокардагон, аз номи фармондеҳии Олии Германия амал карда, ба таслими қудди нерӯҳои ҳарбиамон дар хушкӣ, дар баҳр ва дар ҳаво, инчунин ҳаман нерӯҳое, ки феълан тобеи фармондеҳии немисӣ мебошанд, бечунучаро ба Фармондеҳии Олии Артиши Сурх ва ҳамзамон ба Фармондеҳии Олии нерӯҳои экспедитсионии иттифокчиён розӣ ҳастем.

2. Фармондеҳии Олии Германия бетаъхир ба ҳаман фармондеҳони нерӯҳои хушкигард, баҳрӣ ва ҳавоӣ ва ба ҳаман нерӯҳои дар зери фармондеҳии Германиябуда фармон медеҳад, ки соати 23.01 мутобиқи вақти Европан Марказии 8 майи соли 1945 амалиётҳои ҳарбиро қатъ кунад, дар ҷойҳои худ бимонанд, дар ҳамон ҷойҳое, ки алҳол ҳастанд, тамоми аслиҳа ва ҷиҳози ҳарбиро ба фармондеҳони маҳаллии иттифокчиён ё ба афсарони аз ҷониби Фармондеҳии Олии барои ин кор сулоригирифта супоранд, ба ягон пароҳод, кишти, самолёт, ҳаракатдиҳандаҳои онҳо, таҷҳизоти онҳо, инчунин ба машинаҳо, аслиҳа, дастгоҳҳо ва умуман ба ҳаман воситаҳои ҳарбӣю техникӣ пешбарии ҷанг зарар нарасонанд.

3. Фармондеҳии Олии Германия бетаъхир сарлашкарони дахлдорро вазифадор мекунад, ки иҷрои ҳаман фармонҳои Сарфармондеҳии Артиши Сурх ва Фармондеҳии Олии нерӯҳои экспедитсионии иттифокчиёро таъмин намоянд.

4. Ин санад ба ҳуҷҷати дигарӣ қуддӣ дар бораи таслимшавие, ки аз ҷониби Миллатҳои Муттаҳида ё аз номи онҳо ба имзо расидаасту инебати Германия ва умуман ба нерӯҳои ҳарбии Германия ба қор бурдан мумкин аст, монсӯ шуда наметавонад...

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Аз назари шумо кадом муваффақиятҳои Артиши Сурхи Шӯравӣ дар соли 1944 муҳимтарин менамоянд? 2. Соли 1944 артиши ИҶШС кадом давлатҳоро аз зери асорати фашистони Германия ва маҳаллӣ озод кард? 3. Ҷабҳаи Дуюм кай ва дар кучо кушода шуд? 4. Ҷарбҳои артишҳои Англияю ИМА "хати Зигфрид"-ро убур карда натавонистанд? 5. Ба ҳамохангсозии амалиётҳои ҳарбии Ҷабҳаи Дуюм ва артиши шӯравӣ баҳо диҳед. 6. Конференсияи байналҳалқии Қрим (Ялта) кай баргузор гардид? 7. Дар Конференсияи Қрим кадом масъалаҳо баррасӣ шуданд? 8. Конференсияи Сан-Франсиско кай баргузор гардид ва кадом масъалаҳоро ҳал кард? 9. Сохтори Созмони Милали Муттаҳидро шарҳ диҳед. 10. Дар бораи Шӯрои Амнияти СММ чӣ иттилоъ доред? 11. Марҳалаи охирини торумори артиши Германияи фашистӣ кай ва чӣ тавр сурат гирифт? 12. Баимзорасии санади бе ҷуну ҷаро таслимшавии Германияи фашистӣ кай ба амал омад? 13. Артишҳои шӯравӣю америкавӣ дар кучо бо ҳам вохӯрданд? 14. Дар гунбази Рейхстаг кӣҳо ва кай Парчами Сурхи Ғалабаро барафрӯхтанд? 15. Дар бораи Конференсияи байналҳалқии Потсдам иттилоъ диҳед. 16. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 41. ТОРУМОРИ ЦОПОН ВА АНЧОМЌБИИ ЧАНГИ ДУЮМИ ЧАХОНӢ

Истилогарихон Ҷопон то мохи августи соли 1945. Баъди галабаи Артиши Сурхи Иттиҳоди Шӯравӣ дар муҳорибаи Сталинград ва "Камонаки Курск" амалиётҳои фотехонаи артишҳои ИМА ва Англия дар ҷабҳаи Укёнуси Ором оғоз ёфтанд. Қувваҳои ҳарбии ИМА мохи ноябри соли 1943 ҷазираҳои Гилберт ва соли 1944 галлаҷазираҳои Маршалл, Мариан ва Палеуро ишғол карданд. Баъди ин ИМА амалиётҳои ҳарбии худро ба Филиппин ва Бирма гузаронд. Дар рафти ин амалиётҳо қувваҳои ҳарбии Ҷопон ва махсусан флоти он талафоти калон дод. 25 марти соли 1945 қувваҳои ҳарбии ИМА ба ҷазираи Окинаваи Ҷопон фароманданд.

Вале ин шикастхӯриҳо Ҷопонро аз раъйи идома додани ҷанг боз надоштанд. Соли 1944 артиши Ҷопон ҳучуми худро вусъат дода, навоҳии наздизоҳилии Чини Марказӣ ва Ҷанубии дорои на камтар аз 100 миллион нафар аҳолиро ишғол намуд. Тобистони соли 1945 Ҷопон 270 дивизияи қариб дорои 4 миллион нафар аскарӣ хушқинизом, 1,5 миллион нафар аскарӣ баҳринизом ва боз 2 миллион нафар аскарӣ эҳтиёгии барои сафарбарқунӣ тайёр дошт.

Дар муҳорибаҳои баҳрӣ қувваҳои ҳарбии Англия ва ИМА бар Ҷопон галаба ба даст оварда, дар набардҳои хушқӣ муваффақияти кам доштанд. Мувофиқи пешбинииҳои тахминии қоршиносони америкавӣ онҳо метавонистанд ҷангро бо Ҷопон танҳо тобистони соли 1946 ба анҷом расонанд. Бо ҳамин сабаб ИМА ва Англия ба иштирок қардани артиши Иттиҳоди Шӯравӣ дар ҷанги зидди Ҷопон умеди калон мебастанд. Дар ин бора қарордоди Конференсияи Қрим (Ялта) ҳам мавҷуд буд. Бо назардошти ҳамин санад Иттиҳоди Шӯравӣ 8 августи соли 1945 бо Ҷопон ҷанг эълон қард.

Ба Хиросима ва Нагасаки партофта шудани бомбаҳои ҳаставии ИМА. 2 рӯз пеш аз бар зидди Ҷопон ба ҷанг қаромандани ИҶШС, 6 август самолётҳои ҳарбии ИМА ба шаҳри Хиросима ва баъд 9 августи соли 1945 ба шаҳри Нагасаки бомбаҳои ҳаставӣ (атомӣ) партофтанд, ки дар натиҷаи ин қирдори ваҳшиёна дар як лаҳза зиёда аз 100 ҳазор нафар одам ҳалок қардида, 375 ҳазор нафар аз оташ зарар диданд, захм бардоштанд ва ба сирояти шуои ҳаставӣ қирифтҳо шуданд. Бояд гуфт, ки бар зидди Ҷопон истифода бурдани бомбаҳои ҳаставии Америкаро зарурати ҳарбӣ тақозо намеқард.

Торумор қарда шудани Ҷопон. Баъди ба Ҷопон ҷанг эълон қардан Артиши Сурхи таҷрибаноқи Шӯравӣ дар Шарқи Дур бо артиши хушқигарди Ҷопон ба ҷанг қароманд. Артиши Ҷопон бар зидди артиши шӯравӣ ягон ҳел муқобилияти қиддӣ нишон дода натавониста,

талафоти калон дод ва ақибнишинӣ кард. Артиши Сурхи Шӯравӣ дар Манҷурия муковимати артиши Ҷопонро, ки Артиши Квантун ном бурда мешуд, шикаста, ба пеш ҳаракат кард. Ҳамин тариқ, артиши Ҷопон дар Корея, Сахалини Ҷанубӣ ва қазираҳои Курил ҳам шикаст хӯрда, ба қониби Ҷопон ақибнишинӣ мекард. Артиши Ҷопон дар мухорибаҳои бахрӣ низ ба шикаст дучор шуд.

Дар рафти амалиётҳои ҳарбии каме зиёдтар аз 3 ҳафта давомкарда 594 ҳазор низомиёни Ҷопон ба асорат афтоданд, ҳазорон нафар қонҳои худро аз даст доданд. Ҷопон пурра шикаст хӯрда, 2 сентябри соли 1945 таслим шуд. Бо ҳамин Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ба охир расид.

Ҷамъбасти Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ. Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ, ки 6 сол давом кард, бо ғалабаи нерӯҳои зиддифашистӣ анҷом ёфт. Дар ҷанг 61 давлати ҷаҳон ширкат варзид, ки дар онҳо 80 фоизи аҳолии кураи Замин зиндагӣ мекард. Амалиётҳои ҷангӣ қаламрави 40 давлатро фаро гирифтанд.

Дар солҳои Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ба артиши давлатҳои иштирокчии ҷанг 110 миллион нафар одамон сафарбар карда шуданд. Дар амалиётҳои ҳарбӣ зиёда аз 3 миллион нафар одамони гайринизомӣ низ иштирок карданд. Зиёда аз 50 миллион нафар аскарро афсарон ҳалок гардиданд, зиёда аз 12 миллион нафар дар ӯрдугоҳҳои фашистӣ нест карда шуданд, 95 миллион нафар одамон маъҷуб гардиданд.

Ҳароҷоти ҳарбии давлатҳои иштирокчии Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ 1 триллиону 117 миллиард доллари америкавиро ташкил намуд.

Вазнинии асосии Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ба дӯши Иттиҳоди Шӯравӣ афтид. Ин давлат дар торумори истилогарони фашистӣ мақоми ҳалқунанда дошт. Артиши Шӯравӣ дар ҳули солҳои ҷанг 507 дивизияи Германия ва 100 дивизияи иттифоқчиёни онро барҳам дод асир гирифт ва ё пурра аз қатор баровард. Дар ҷабҳаи Шӯравӣ Германия ҳалокгардидагон, ба асирӣ афтодагон ва захмбардоштагон зиёда аз 10 миллион низомиёни душманро ташкил намуданд. Дар ҷабҳаҳои дигар дар ҷангҳои зидди артиши Англия ва ИМА Германия 150 дивизияи дорои қариб 1,9 миллион низомиро талаф додааст.

Он мақсадҳое, ки барангезандагонии Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ дар назди худ гузошта буданд, инчиро нагардиданд. Иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ ба онҳо сабақи таърихӣ ва ибратбахш дод. Ба шарофати ғалаба бар иттиҳоди давлатҳои фашистӣ дар ҷаҳон муносибатҳои нави байналхалқӣ тавлид ёфтанд. Соли 1945 Созмони Милали Муттаҳид таъсис ёфт. Ин созмон дар таърихи муосири ҷаҳон яке аз воситаҳои бозътимод ва самаранокӣ муносибатҳои байналхалқӣ мебошад.

МАЪХАЗХО

1. ДАР БОРАИ ҚАТЪИ АХДНОМАИ ИТТИХОДИ ШУРАВИЮ ЯПОНИЯ ОИД БА БЕТАРАФӢ

5 апрели с. 1945

(Изхороти Давлати Шуравӣ)

Ахднома дар бораи бетарафӣ дар байни Иттиҳоди Шуравӣ ва Ҷопон 13 апрели соли 1941 басти шуда буд, яъне то ҳамлаи Германия ба ИҶШС ва то ба амал омадани ҷанг дар байни Ҷопон аз як тараф ва Англияву Иёлоти Муттаҳидан Америка, аз тарафи дигар.

Аз он вақт вазъият куллан тағйир ёфт. Германия ба ИҶШС ҳамла кард. Ҷопон ба иттифокчии худ – Германия дар ҷанги зидди ИҶШС ёрӣ расонд. Гайр аз ин, Ҷопон бар зидди ИМА ва Англия, ки иттифокчии Иттиҳоди Шуравиянд, ҷанг кард.

Дар ҷунун ҳолати нишондоди ахднома дар бораи бетарафӣ дар байни ИҶШС ва Ҷопон бемаънӣ шуд ва тамдиди ин ахднома имконнопазир аст.

Мувофиқи гутфаҳои боло ва тибқи моддаи 3-юми ахдномаи номбурда, ки ба як сол пеш аз анҷоми мӯҳлати баохиррасии амали он ҳуқуқи қатъ кардани ахдномаи медиҳад, Иттиҳоди Шуравӣ ба ҳукумати Ҷопон зимнан хоҳиши қатъи Ахднома аз 13 апрели соли 1941-ро изҳор менамояд.

3. ҚАРОРДОД ДАР БОРАИ ТАСЛИМШАВИИ ҶОПОН

2 сентябри с. 1945

1. Мо, мувофиқи амр ва аз номи императори Ҷопон, ин лаҳза шартҳои баённомаеро, ки 26 июл дар Потсдам аз тарафи сардорони ҳукуматҳои Иёлоти Муттаҳида, Чин ва Британияи Кабир интишор гардида ва баъд ба он ИҶШС низ ҳамроҳ шуд, онҳое, ки сипас давлатҳои иттифокӣ номидани мешаванд, қабул мекунем.

2. Ҳамзамон мо дар бораи аз ҷониби давлатҳои иттифокӣ ба ҷуну ҷаро таслим гардондани ситоди кулли императории Ҷопон, тамоми нерӯҳои ҳарбии Ҷопон ва ҳаман нерӯҳои ҳарбии зери назорати Ҷопонро зӯлон мекунем, сарфи назар аз он, ки дар кучое мустақар набоянд.

3. Ҳамзамон ба тамоми нерӯҳои ҳарбии Ҷопон, дар кучое, ки набоянд ва ба халқи Ҷопон фармон медиҳем, ки амалиётҳои ҳарбиро қатъ кунанд, ҳаман киштиҳо, самолётҳо ва лавозимоти ҳарбӣ шаҳрвандиро нигоҳ дошта, ба онҳо осеб нарасонанд, инчунин ҳаман талабҳое, ки мумкин аст аз тарафи Фармондеҳии Олии давлатҳои иттифокӣ ё бо талаби он аз ҷониби мақомоти Ҳукумати Ҷопон ба мён меоянд, иҷро кунанд.

4. Ҳамзамон мо ба ситоди кулли императори Ҷопон амр мекунем, ки ба фармондеҳони ҳаман ҷузъу томҳои Ҷопон ва ҷузъу томҳое, ки дар зери назорати Ҷопонанд, дар кучое ки набоянд, ба ҷуну ҷаро шахсан таслим шаванд, инчунин таслимшавии ҳаман ҷузъу томҳои зери фармондеҳии онҳоро таъмин намоянд.

5. Ҳаман мансабдорони расмӣ шаҳрвандӣ, ҳарбӣ ва баҳрӣ бояд иттиҳоди кунанд ва ҳаман амрҳо, фармонҳо ва нишондодҳое, ки Сарфармондеҳии Олии давлатҳои иттифокӣ барои таслимшавии мазкур зарур мешуморанд, иҷро намоянд...

6. Ҳамзамон мо Уҳдадор мешавем, ки Ҳукумати Ҷопон ва ҷойгирони он сидқан ҳаман шартҳои Баённомаи Потсдамо иҷро мекунанд ва иқломи амалие нахоҳанд кард...

7. Ҳамзамон ба ҳукумати императорӣ ва ситоди кулли императорӣ пешниҳод мекунем, ки бетаъхир ҳаман асирони ҳарбӣ ва ашхоси шаҳрвандии зӯран рабудашударо, ки алҳол дар зери назорати ҷопонхоянд, озод кунанд ва ҳифз, имният ва ғамхорӣ дар ҳаққи онҳо, инчунин ба ҷойҳои таъйинишуда бурда расондани онҳоро таъмин намоянд.

8. Ҳокимияти император ва Ҳукумати Ҷопон барои идораи давлат ба Сарфармондеҳии Олии давлатҳои иттифокӣ тобеъ карда мешавад. Ӯ ҷунун ҷораҳои меандешад, ки барои иҷрои ин шартҳои таслимшавии зарур мешуморал.

== САВОЛ ВА СУПОРИШ ==

1. То соли 1945 Иёлоти Муттаҳидаи Америка аз Ҷопон кадом қазираҳои Укёнуси Оромро қашида гирифт? 2. Нерӯҳои ҳарбии Ҷопон дар арафаи ба муқобили он ҷанг эълон кардани Иттиҳоди Шӯравӣ чӣ қадар буданд? 3. Иттифокчиён масъалаи ба Ҷопон ҷанг эълон кардани Иттиҳоди Шӯравиро дар кадом конференсияи се давлати бузург баррасӣ карда буданд? 4. Қай ба шаҳрҳои Хиросима ва Нагасакии Ҷопон бомбаҳои ҳаставии ИМА партофта шуданд ва дар натиҷаи ин чанд нафар одам ҳалок гардид, чӣ қадари дигар захм бардоштанд ва ё ба шуои ҳаставӣ гирифтгор шуданд? 5. Артиши Ҷопон чӣ ном дошт ва дар қучо мустақар буд? 6. Ҷанг бо Ҷопон чӣ қадар давом кард ва он қай таслим шуд? 7. Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ қай оғоз ёфта буд ва қай ба итмом расид? 8. Дар Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ чанд давлат ва чӣ қадар низомиён иштирок карданд? 9. Дар Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ чӣ қадар одамон ҳалок ва маъҷуб шуданд? 10. Ҳароҷоти молиявии Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ чӣ қадар буд? 11. Аҳамияти ғалаба бар иттиҳоди давлатҳои фашистиро муайян кунед. 12. Аз мавзӯ ҳулоса бароред.

МУНДАРИЧА

Мукаддима	3
БОБИ I	
МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ДАР СОЛҲОИ 1919 – 1923	
§ 1. Конференсияҳои байналхалқии солҳои 1919–1923	4
БОБИ II	
МАМЛАКАТҲОИ ЕВРОПА ВА АМЕРИКА ДАР СОЛҲОИ 1919 – 1939	
§ 2. Германия	10
§ 3. Англия	14
§ 4. Фаронса	18
§ 5. Иёлоти Муттаҳиди Америка дар солҳои 1919–1929	22
§ 6. Иёлоти Муттаҳиди Америка дар солҳои 1929–1939	27
§ 7. Иттиҳоди Шӯравӣ	33
§ 8. Италия	38
§ 9. Испания	43
§ 10. Австрия	48
§ 11. Шветсия	52
§ 12. Венгрия	56
§ 13. Канада	60
§ 14. Мексика	63
§ 15. Аргентина	67
§ 16. Бразилия	71
БОБИ III	
МАМЛАКАТҲОИ ОСИЁ ВА АФРИКА ДАР СОЛҲОИ 1919 – 1939	
§ 17. Чин	75
§ 18. Ҷопон	82
§ 19. Индонезия	86
§ 20. Ҳиндустон	90
§ 21. Афғонистон	100
§ 22. Эрон дар солҳои аввали баъд аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ	112

§ 23. Эрон дар солҳои 1922- 1939	116
§ 24. Инкилоби миллию демократии солҳои 1918–1923 дар Туркия	119
§ 25. Ҷумҳурии Туркия дар солҳои 1923–1939	124
§ 26. Арабистони Саудӣ	129
§ 27. Сурия	131
§ 28. Ироқ	134
§ 29. Миср	138
§ 30. Мамлакатҳои араби Мағриб	143
§ 31. Харитаи сиёсии Африка баъд аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ	150
§ 32. Истиқомат ва идораи мустантақҳои мамлакатҳои Африка	155
§ 33. Мамлакатҳои Африкаи Тропикӣ	157
§ 34. Мамлакатҳои Африкаи Ҷанубӣ	160

БОБИ IV

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ДАР СОЛҲОИ 1924 – 1939

§ 35. Муносибатҳои байналҳалқӣ дар марҳалаи нав	165
---	-----

БОБИ V

ҶАНГИ ДУЮМИ ҶАҲОНӢ (СОЛҲОИ 1939–1945)

§ 36. Огози Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ	173
§ 37. Рафти ҷанг дар соли 1940	176
§ 38. Амалиётҳои ҳарбӣ дар соли 1941 – аввали соли 1942	180
§ 39. Гардиши қудрат дар рафти Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ	187
§ 40. Торумор карда шудани Германияи фашистӣ ва иттифокчиёни он дар Европа	194
§ 41. Торумори Ҷопон ва анҷомёбии Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ	202

Тавар Нозимович Зиёев

Таърихи умумӣ
(Таърихи муосир. Давраи аввал.
Солҳои 1919–1945)

китоби дарсӣ барои синфи 9-ум

Мухаррир	Нуриддин Шарипов
Мусахҳех	Баходур Раҳматзод
Мухаррири техникӣ	Диловар Қурбонов
Саҳифабанд	Ғаджимагомед Мирзаметов
Дизайн ва ороиши мукова	Тимур Бабаев
Чопи компютерӣ	Даврон Муминшоев

© “Сарпараст” 2002

Ба чопаш 22 апрели соли 2002 имзо шуд.
Андозаи қоғаз 60x90 ¹/₁₆. Қоғази офсетӣ.
Ғарнитураи Times New Roman Tj.
Чопи офсетӣ. Ҳаҷм 13 ҷузъи чопи аслий.
Адади нашр 75000.

It was printed in Printing Corporation «АП ТПК»
Order № K-9371

